

Simon Attila

SZLOVÁKIA TÖRTÉNETE

1918-1945

SZLOVÁKIA TÖRTÉNETE
1918–1945

Selye János Egyetem
Tanárképző Kar

Simon Attila

SZLOVÁKIA TÖRTÉNETE 1918–1945

Komárom, 2021

Szlovákia története 1918–1945
egyetemi tankönyv

szerző: Dr. habil Simon Attila, PhD. (Selye János Egyetem)

recenzensek:

Dr. habil. Bencsik Péter, PhD.

Dr. habil. Popély Árpád, PhD.

Nyelvi ellenőrzés: Simon Beáta

© 2021 Selye János Egyetem, szerző

ISBN 978-80-8122-397-6

TARTALOM

Előszó.....	7
I. Bevezetés Szlovákia két világháború közötti történetébe	9
II. A Csehszlovák Köztársaság megalapítása	12
III. A csehszlovák forradalmi nemzeti diktatúra időszaka	20
III. 1. Az csehszlovák államszervezet alapjainak a lerakása.....	21
III. 2. Szlovákia területének kijelölése és elfoglalása	23
III. 3. A magyar–szlovák államhatár kérdése a békekonferencián	28
III. 4. A csehszlovák hatalom berendezkedése a mai Szlovákiában	30
IV. Az első Csehszlovák Köztársaság politikai rendszere.....	33
IV. 1. A csehszlovák alkotmány és az egyes hatalmi ágak.....	33
IV. 2. A politikai pártok rendszere.....	35
IV. 3. A csehszlovák politikai rendszer sajátosságai.....	40
IV. 4. Szlovákia közigazgatásának átalakítása	41
IV. 5. Csehszlovákia külpolitikája.....	42
V. Szlovákia gazdasága és társadalma a két világháború között.....	45
V. 1. A csehszlovák gazdaság leválasztása a Monarchia volt területeiről	46
V. 2. A földbirtokreform	49
V. 3. Szlovákia gazdasága a két világháború között	52
V. 5. Szlovákia társadalma a két világháború között.....	55
VI. A soknemzetiségű Csehszlovákia.....	57
VI. 1. A szlovákkérdés alapvetései.....	58
VI. 2. A szudétánémetek	63
VI. 3. A szlovákiai magyarok.....	64
VI. 4. Kárpátalja problémája.....	65

VII. A nagy gazdasági válság és annak társadalmi és politikai következményei a harmincas évek első felében.....	67
VII. 1. A gazdasági válság.....	68
VII. 2. Változások a politikai életben.....	70
VII. 3. A veszélyeztetett köztársaság	73
VIII. Csehszlovákia 1938-as válsága és a müncheni egyezmény.....	76
VIII. 1. Az 1938-as községi választások	80
VIII. 2. A nemzetiségi státútum	81
VIII. 3. A müncheni egyezmény	85
IX. Az autonóm Szlovákia időszaka (1938. október 6.–1939. március 14.) és az első bécsi döntés	87
IX. 1. Az autonómia megszületése.....	87
IX. 2. Az első bécsi döntés.....	89
IX. 3. A második Cseh–Szlovák Köztársaság és az autonóm Szlovákia fejlődése..	92
X. A Szlovák Köztársaság 1939–1945	96
X. 1. A kis háború és a Németországgal kötött védelmi szerződés	96
X. 2. A szlovák állam politikai berendezkedése	97
X. 3. Szlovákia gazdasága a világháború idején	101
X. 4. A kulturális és oktatási élet sajátosságai	102
X. 5. A nemzetiségi kérdés	103
X. 6. Zsidókérdés Szlovákiában és a szlovákiai holokauszt	104
X. 7. Szlovákia külpolitikája és részvétele a második világháborúban	107
X. 8. A rendszerrel és a fasizmussal szembeni ellenállás	108
X. 9. A szlovák nemzeti felkelés.....	110
X. 10. Szlovákia felszabadulása a második világháború utolsó szakaszában.....	112
Felhasznált és ajánlott irodalom	115
Válogatott források	117
Zhrnutie.....	132
Személynévmutató	134
A képek, térképek, táblázatok jegyzéke	138

ELŐSZÓ

Az olvasó Szlovákia 1918–1945 közötti történetét illetően az első magyar nyelvű egyetemi tankönyvet tartja a kezében. A tankönyv elsősorban a Selye János Egyetem történelem tanszékén ztájló oktatás céljaira készült, de a felépítése és módszertani apparátusa lehetővé teszi, hogy más magyar nyelvű felsőoktatási intézményben is használni lehessen.

Bár a tankönyv a Szlovákia története címet viseli, természetesen Csehszlovákia történetéről szól, hiszen Szlovákia 1918-tól 1939-ig Csehszlovákia szerves része volt, így nem lehet kiszakítani a csehszlovák állam politikai, gazdasági, társadalmi közegéből. Miközben azonban Csehszlovákia egésze biztosítja a kontextust, a tananyag hangsúlyai mégis Szlovákiára esnek. Természetesen a tankönyv csupán a főbb folyamatokat ábrázolja, amelyet a részleteket illetően az egyetemi előadások egészítenek ki, s tesznek kerek egészzé.

Mivel egyetemi tankönyvről van szó, a kötet gerincét a folyamatos szerzői szöveg alkotja, amely 9 fejezetben vázolja fel az érintett korszak politikai, gazdasági, társadalmi folyamatait. A tankönyvi kívánalmaknak megfelelően a kötet a tanári szövegen kívül kérdéseket, feladatokat, képeket, táblázatokat is tartalmaz. A szöveget ezen kívül a fülszövegtől grafikusán elkülönített minieletrajzok, illetve érdekességek egészítik ki. A kötet végén az ajánlott szakirodalom jegyzéke, a kötetben előforduló személynevek jegyzéke és néhány a tananyaghoz tartozó fontosabb forrásdokumentum szövege található meg.

I. BEVEZETÉS SZLOVÁKIA KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI TÖRTÉNETÉBE

Szlovákia önálló politikai szubjektumként – ha az 1939 és 1945 között ténylegesen működő, ám utólagos értékelés szerint jogilag nem létező szlovák államot nem számítjuk – csupán 1993. január 1-től került fel Európa térképére. Földrajzi fogalomként azonban a Szlovákia (Slovensko) kifejezés már 1918 előtt is létezett, noha jelentéstartalmát illetően nem volt közmegegyezés.

A történelmi Magyar Királyság 1918/1920-ig tartó időszakában az a terület, amelyet ma Szlovákiának nevezünk sohasem képezett sem külön közigazgatási egységet, sem önálló történelmi, vagy épp etnikai régiót. Létezett ugyan egy a szlovákok által lakott régió, ám az nem egyezett meg az 1918 után kijelölt szlovák államhatárokkal.

Az 1919-ben a békekonferencia által kijelölt és a trianoni békeszerződés által jogilag is kijelölt Szlovákia területe így a szlovák etnikai területek mellett olyan területeket is magába foglalt, amelyet magyar, német vagy más nemzetiségű lakosság lakott. Ez pedig azt eredményezi, hogy Szlovákia történetét nem a szlovák etnikum történeteként értelmezzük, hanem egy olyan terület történeteként, amelynek politikai, gazdasági vagy épp kulturális életét az itt élő összes etnikum együtt formálta és formálja. Így felfogva Szlovákia történetének szerves részét képezi a szlovákiai magyarok története is. Mivel azonban a Selye János Egyetem a szlovákiai magyarok története önálló tantárgy, a jelen tankönyvben bővebben nem foglalkozunk azzal.

A tisztelt olvasó a fenti sorokban Szlovákia és a szlovákiai magyarok kifejezésekkel találkozhatott és nem a Felvidék és felvidéki magyarok megnevezéssel. Nem véletlenül, hiszen a hétköznapi kommunikációval ellentétben, amelyben folyamatosan váltogatom a szlovákiai és felvidéki kifejezést, a szakszövegekben (és a tankönyv az) fontosnak tartom a helyes és megfelelő terminusok használatát. A mai szóhasználatban a Felvidék

megfelel Szlovákiának, a felvidéki magyar pedig ugyanazt jelenti, mint a szlovákiai magyar. Azt, hogy melyiket használom, csupán stilsztika. Egy történelmi szakszövegben azonban ezek a kifejezések nem mindig felcserélhetők, hiszen a Felvidék történelmileg mást jelentett, mint amit ma alatta értünk,¹ miközben ilyen nevű államalakulat sohasem létezett. Szlovákiának lehet kormánya és parlamentje, a Felvidéknek azonban nem. Ezért is fontos, hogy megfelelő helyen a megfelelő kifejezést használjuk.

Szlovákia huszadik századi történetének a feltárása az utóbbi 2-3 évtizedben sokat lépett előre, s ma már a két háború közötti időszakot illetően is megfelelő szintű szakirodalom áll az érdeklődők rendelkezésére. Ezek többsége természetesen szlovák, illetve cseh nyelvű. A szintetizáló jellegű munkák közül fontos kiemelni a Szlovákia huszadik századi történetét feldolgozó sorozat második, harmadik és negyedik kötetét, amelyek közül az első az első világháború időszakát, benne Csehszlováki megszerzésének az útját dolgozza fel,² a második az első Csehszlovák Köztársaság időszakát mutatja be,³ a harmadikként említett pedig a háború alatti szlovák állammal foglalkozik.⁴ Kiválóan használható és a korabeli Szlovákia társadalmát, etnikai és felekezeti összetételét, illetve választási eredményeit illetően kiváló mellékletekkel rendelkezik a Szlovákia Csehszlovákiában című többszerzős kötet.⁵

Az első Csehszlovák Köztársaság politikai életét, belső fejlődését vizsgálva megkerülhetetlen a cseh történész Zdeněk Kárník háromkötetes munkája, amely ugyan a cseh országrészek fejlődésére összpontosít, ám a szlovákiai történéseket illetően is fontos adalékokat tartalmaz.⁶

A korszak feldolgozottsága azonban korántsem kiegyensúlyozott, és miközben Csehszlovákia megalakulásával, szlovákiai határaival foglalkozó szakirodalom viszonylag szűkös, addig a csehszlovák állam belső szerkezetére, különösen az autonomizmus és a centralizmus küzdelmére vonatkozó historiográfia kivételesen gazdag.

1 Erről lásd többek között Popély Árpád–Simon Attila–Szarka László: Felvidéki vagyok, vagy szlovákiai? Nové Zámky, Fialatok a Jövőért Polgári Társulás, 2012, 48 p.

2 Kováč, Dušan et. al.: Slovensko v 20. storočí. 2. zväzok. Prvá svetová vojna (1914-1918). Bratislava, Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied – Historický ústav SAV, 2015, 323 p.

3 Ferenčuchová, Bohumila et. al.: Slovensko v 20. storočí. 3. zväzok. V medzivojnovom Československu 1918-1939. Bratislava, Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied – Historický ústav SAV, 2012, 544 p.

4 Hradská, Katarina et. al.: Slovensko v 20. storočí. 4. zväzok. Slovenská republika 1939-1945. Bratislava, Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied – Historický ústav SAV, 2015, 480 p.

5 Zemko, Milan – Bystrický, Valerián: Slovensko v Československu 1918-1939. Bratislava, Veda, 2004, 687 p.

6 Kárník Zdeněk: České země v éře první republiky (1918-1938) I-III. Praha, Nakladatelství Libri, 2002–2003.

A háború alatti szlovák állam története viszonylag jól feldolgozott. Különösen így van ez a szlovákiai holokausztot illetően. Ebben nagy szerepe elsősorban Ivan Kamenec,⁷ illetve Eduard Nižňanský munkásságának van.

A magyar nyelven olvasható szakirodalom keresztmetszete viszonylag szűk, hiszen a magyar szerzők, beleértve a szlovákiai magyar történészeket, leginkább a felvidéki magyarság történetére összpontosítanak. Az általánosabb érvényességgel bíró munkák közül két forrásgyűjtemény forgatható hasznosan: a első a csehszlovák állam megalakulásának dokumentumait publikálja, illetve a bevezető tanulmánya össze is foglalja ezt a történetet,⁸ a másik, Bencsik Péter munkája pedig Csehszlovákia huszadik századi történetének a legfontosabb forrásait teszi közzé magyar nyelven.⁹

7 Kamenec munkái közül magyar nyelven is olvasható Kamenec, Ivan: Trauma. Az első Szlovák Köztársaság (1939-1945). Debrecen, Aura Kiadó, 1992, 158 p. 1992, 158 p.

8 Simon Attila (szerk.): Csehszlovák iratok a magyar-szlovák államhatár kijelöléséhez (1918-1920). Budapest, MTA BTK TI, 2019, 229 p.

9 Bencsik Péter: Csehszlovákia története dokumentumokban. Napvilág Kiadó, 2016, 517 p.

II. A CSEHSZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG MEGALAPÍTÁSA

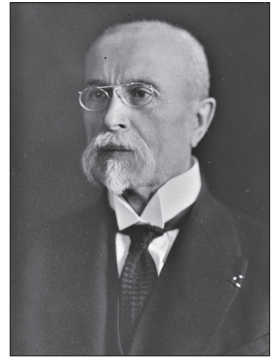
Az 1914-ben kirobbant első világháború (korábban csak „nagy háború”) nem csupán az ún. hosszú 19. század végére tett végleges pontot, de teljesen átrendezte az európai kontinens politikai, gazdasági és ezáltal hatalmi térképét is. Amíg a világháború előtt Európa keleti részét a többnemzetiségű Monarchiák uralták, a háború utánra ez megváltozott: a cári Orosz Birodalom, az Oszmán Birodalom és az Osztrák-Magyar Monarchia eltűnt a térképről, miközben helyüket a „békecsinálók” szerint demokratikusabb nemzetállamok foglalták el. Közép-Európa története azonban azt jelzi, hogy a Monarchia helyén létrejött államok sem nemzetállamok nem voltak, sőt általában demokratikusak sem.

Az 1918 végén megalakult Csehszlovákia a fenti elvárást félig teljesítette. Nemzetállam kétség kívül nem volt, hiszen a hatalmi helyzetben lévő cseh–szlovák lakosság is csupán az össznépesség kétharmadát tette ki, miközben a csehszlovák nemzet létezése is fikció volt. És bár az, ahogyan a nemzetiségi kérdést kezelte, sok vitát generál, a régió legdemokratikusabb állama kétség kívül a Csehszlovák Köztársaság volt.

A csehszlovák állam megalapítása a korszak egyik legsikeresebb projektje volt, hiszen attól kezdődően, hogy a cseh Tomáš Garrigue Masaryk 1914-ben először papírra vetette az ezzel kapcsolatos elképzeléseit, az állam tényleges kikiáltásáig lényegében csak négy év telt el. Ha figyelembe vesszük azt, hogy az első világháború kezdetén még szinte semmi esély nem mutatkozott egy ilyen állam létrejöttére, akkor még inkább érzékelhető, hogy ritka sikertörténetről van szó.

Masaryk, Tomáš Garrigue (1850–1937) – cseh filozófus és politikus. 1914-ben bekövetkezett emigrációja előtt a prágai cseh egyetem nemzetközileg is ismert filozófiaprofesszora, illetve az alacsony támogatással rendelkező Realista Párt képviselője volt a bécsi birodalmi tanácsban. 1914 végén emigrációba vonult. 1915-től párizsi Csehszlovák Nemzeti Tanács elnöke, 1918-ban a Csehszlovák Köztársaság egyik alapítója és 1935-ig köztársasági elnöke volt.

Csehszlovákia a csehek és a szlovákok, vagy ahogyan a korabeli propaganda nevezte, a csehszlovákok államaként alakult meg, ám korábban ez a két nemzet sohasem élt közös államban. A csehek nagyjából a Szent István-i államalapítással egy időben alapították meg saját államukat, a Cseh Királyságot, amely sok tekintetben a Magyar Királysághoz hasonló pályát futott be. Az 1300-as évek elejéig a cseh Přemysl-család állt az élén, majd Luxemburg és Jagelló uralkodók következtek a trónján, a mohácsi csatát követően pedig a Cseh Királyság élére is a Habsburgok kerültek. Magyarországgal ellentétben azonban a Cseh Korona országai (Csehország, Morvaország és Szilézia) elveszítették önálló államiségüket, és a 19. század második felében már csupán Ausztria részeként, az osztrák tartományok szintjére visszasüllyedve léteztek. Igaz, a szélesebb értelemben vett (tehát Morvaországgal és Sziléziával együtt értelmezett) Csehország a Birodalom legfejlettebb és legpolgárosultabb részének számított, miközben a cseh gazdaság és társadalom sokat profitált a Monarchia egységes piacából. Ez is magyarázza, hogy bár valamennyi cseh politikai erő a cseh történelmi államjog doktrínájának talaján állt, ám a cseh államiség újraélesztését egyöntetűen Ausztria keretén belül képzelték el, és a független Csehország (vagy épp Csehszlovákia) gondolata 1914 előtt érdemben fel sem merült a cseh politikában és közéletben. A neves cseh történész és gondolkodó, František Palacký elképzelését továbbgondolva leginkább egy föderatív elrendezésű és egyben egy szláv többségű, a cseh nemzetet a német túlsúlytól megvédeni képes Ausztriában gondolkodtak. Vagyis a cseh politika nem Ausztria ellen, hanem Ausztria átalakításáért harcolt, s a cseh nacionalizmus célja

1. kép: Tomáš Garrigue
Masaryk

nem Ausztria lerombolása, hanem Ausztria megőrzése volt. Igaz, egy olyan Ausztriáé, amelyben a cseh országrészekben belül cseh dominancia van.

Palacký, František (1798–1876) – konzervatív szemléletű cseh történész, politikus, akít a csehek a haza atyjának is neveznek. Palacký a cseh történelmet a németek elleni folyamatos harcként értelmezte, és a szláv többségű Ausztriát a német terjeszkedéssel szembeni legfontosabb akadálnak látta. Bár az ausztróslávizmus gondolatának képviselőjeként van számon tartva, élete utolsó szakaszában meglehetősen kritikusan viszonyult a Habsburg Birodalomhoz

A csehektől eltérően a szlovákok 1918-ig mindig a Magyar Királyság lakói voltak. A magyarokkal, németekkel és más itt élő népekkel együtt vettek részt a történelmi Magyarország fejlődésében, és harcoltak Rákóczi és Kossuth zászlója alatt. A 19. század elejétől azonban, és ez különösen erős volt a dualizmus kori érzéketlen magyar nemzetiségi politika időszakában, a szlovák nemzeti mozgalom egyre gyakrabban került konfliktusba a magyar politikai elittel, 1914-ig viszont a szlovák politikai célok között a Magyarországból való kiválás nem szerepelt. Maximális programjuk az 1861-es memorandumban felvázolt szlovák autonómia, a Felső-magyarországi Szláv Kerület megteremtése volt.

Az első világháború kitörése többek között azzal teremtett új helyzetet, hogy felerősödtek azok a német Mitteleurópa-tervek, amelyek célja a közép-európai régió német dominancia alatti átalakítása volt. Erre reagálva jelentek meg a cseh politikában azok az elképzelések, amelyek a németek uralta Közép-Európába beilleszkedő Ausztrián kívüli jövőt képzelték el a cseh országrészek számára. Az ún. ifjúcsehek nacionalista mozgalmanak vezéralakja, Karel Kramář, például egy cári vezetésű nagy Szláv Birodalomban képzelte el a cseh állam jövőjét. A Szláv Birodalom Kramář tervei szerint az Orosz Birodalomból, a Lengyel Cárságból (Királyságból), a Magyarország északi részeit is birtokló Cseh Cárságból (Királyságból), a Bolgár Cárságból, a Szerb Királyságból és a Montenegrói Királyságból állt volna. A birodalom élén a „minden szlávok császára” szerepét betöltő orosz cár állt volna, aki egyben Lengyelország és Csehország királya is lett volna. E hatalmas konglomerátum árnyékában a cseh politikus elképzelései szerint az Alföld területére és a „félzsidó Budapest” térségére összehúzóerővel Magyarorszá-

nak a vazallus szerepköre jutott volna. Tervezetét azonban az események (az orosz hadsereg háborús vereségei) gyorsan elsodorták.

Kramář, Karel (1860–1937) – cseh politikus. 1895-től 1915-ig az ifjú-csehek mozgalmának a képviselője volt a bécsi birodalmi tanácsban. 1916-ban hazaárulás vádjával halálra ítélték, de a IV. Károly trónra lépését követő amnesztia során kegyelmet kapott. 1918 novemberében Csehszlovákia első kormányfőjévé választották. A nacionalista Csehszlovák Nemzeti Demokrata Párt vezetője és 1919-től a haláláig a parlamenti képviselője volt.

Kramářénál nagyobb jelentőségű volt T. G. Masaryk tevékenysége, aki nem egy nagyobb birodalmon belül, hanem egy nagyságát és lakosságának a számát tekintve közepes méretűnek számító független cseh(szlovák) államban látta a cseh nemzet jövőjét. Masaryk 1914 végén Nyugat-Európába emigrált, ahol 1915 májusában Független Csehország (Independent Bohemia) cím alatt fogalmazta meg programját, s juttatta azt el a skót politikai aktivista és Közép-Európa szakértő, Robert Seton Watson segítségével a brit külügyminisztériumnak.

Seton-Watson, Robert William (1879–1951) – brit publicista és történész, aki írói álnévként a Scotus Viator nevet használta. A brit külügyminisztériummal jó kapcsolatokat ápoló Seton-Watson az egyik első támogatója volt a csehszlovák állam megalapítására vonatkozó elképzeléseknek.

Ebben a tervezetben Masaryk egy olyan független, 12 milliós állam vízióját rajzolta meg, amely a cseh országrészek mellett a történelmi Magyarország északi, a Duna és az Ipoly folyóktól északra található területét is magába foglalta volna. Masaryk Csehszlovákia-tervét azonban ekkor még Londonban nem csak nem látták reálisnak, de a brit érdekekkel sem tartották összeegyeztethetőnek, és ad acta tették.

Masaryk a memorandumában egy nagy délszláv állam létrehozását, és azt a független Csehországgal összekapcsoló korridor (folyosó) létrehozását is felvetette. Csehszlovákiát a délszláv állammal összekötő és ezáltal Magyarországot Ausztriától elválasztó mintegy 60-70 km széles és 170 km hosszú folyosó Dévénytől húzódott volna dél felé, a korabeli Sopron, Moson, Vas és Zala megyék területének egy jelentős részét magába foglalva. Bár a cseh politika 1918 nyaráig életben tartotta ezt az elképzelést, magán a békekonzferencián azonban a terv érdemben nem került elő.

Masaryk azonban fokozatosan erős szervezeti hálót szőtt elképzelése mögé. Otthon maradt támogatóiból Cseh Maffia néven hozott létre titkos szervezetet, amivel párhuzamosan 1916-ban Párizsban megalapította a külföldi ellenállás központi szervét, a Csehszlovák (eredetileg Cseh) Nemzeti Tanácsot (CSNT). Ez ellátta a csehszlovák függetlenségi törekvések politikai képviseletét, valamint szervezte és irányította az an-tant oldalán Oroszország, Olaszország és Franciaország területén felállított csehszlovák katonai alakulatokat, az ún. légiókat.

Ebben a munkában a CSNT elnökévé választott Masaryk fő társai, a CSNT titkára, Edvard Beneš és két alelnöke, Josef Dürich és a szlovák Milan Rastislav Štefánik voltak. A CSNT feladata nem volt egyszerű, hiszen egyszerre kellett Masaryk terve mögé állítani a hazai cseh és szlovák politikát, valamint a szövetséges hatalmak képviselőit, miközben mindkettő csak fokozatosan, lényegében csak a háború utolsó évében, 1918-ban sikerült.

Štefánik, Milan Rastislav (1880–1919) – szlovák tudós, diplomata. Prágában tanult csillagászatot, majd 1904-ben Párizsba költözött, ahol francia állampolgár lett és a francia tudományosság megbecsült tagjává vált. Az első világháborúban a francia légierőben szolgált, ahol táborno-ki rangot kapott. A CSNT-ben az egyik fő feladata a csehszlovák légiók megszervezése volt. Az első csehszlovák kormány hadügyminiszterévé nevezték ki, ám amikor 1919 májusában első ízben érkezett haza, repülője Pozsony mellett lezuhant, amit nem élt túl.

Az otthoni cseh politika azonban végig kételkedve figyelte Masarykék tevékenységét, és kitért Ausztria mellett. Ezt jelzi, hogy a bécsi birodalmi gyűlés cseh képviselőinek 1917. május 30-i alkotmányjogi nyilatkozata továbbra is a Monarchia föderatív jellegű átalakítását követelte. Abban a tekintetben viszont átvették az emigráció elképzeléseit, hogy „a csehszlovák nemzet valamennyi ágának” egyesítésében gondolkodtak, vagyis a jövőbeli cseh állam részeként a cseh országrészek mellett a történelmi Magyarország északi megyéivel is számoltak, ami az osztrák–magyar állam fennmaradása esetén nehezen lett volna megvalósítható.

2. kép:

Milan Rastislav Štefánik

A történelmi Magyarország északi megyéiben élő szlovákok között Masaryk terve kevésbé volt ismert, és nem rendelkezett számottevő támogatottsággal. Ez összefüggött a szlovák politika gyengeségével és kiforratlanságával is, hiszen az első világháború előestéjén csupán csak két szlovák politikai erőről beszélhetünk. Az első a turócszentmártoni központú Szlovák Nemzeti Párt volt, amely erősen konzervatív, sok tekintetben oroszbarát párt volt. A Matúš Dula vezette párt a háború kitörését követően azonban politikai passzivitásba vonult, és érdemi tevékenységet nem fejtett ki. A szlovák társadalom katolikus többségét az Andrej Hlinka vezetésével épp formálódó Szlovák Néppárt próbálta képviselni. Igaz, a háború alatt ez a párt sem fejtett ki aktív tevékenységet. A hazai szervezetektől öntudatosabban próbált fellépni az Egyesült Államokban élő mintegy félmilliónyi szlovákságot képviselő Amerikai Szlovák Liga, amely 1915 őszén Clevelandban egyezményt írt alá az amerikai csehek képviselőivel. Az ún. clevelandi egyezményben, amelynek szövegét Masaryk is jóváhagyta, egy közös, szövetségi alapokon működő csehszlovák állam létrehozásának az igényét nyilvánították ki.

A CSNT vezetői, kitartó diplomáciai és propagandatevékenységük révén minél több támogatót igyekeztek a tervük mögé állítani, amely munkában kiemelkedő szerepet jutott a „hangyaszorgalmú” Edvard Benešnek, illetve a francia elittel jó kapcsolatokat ápoló Štefániknak. A „szóbeli érvek” mellett Benešék központi szerepet szántak az Oroszországban, Franciaországban és Itáliában – elsősorban Štefániknak köszönhetően – felállított csehszlovák légióknak, amelyeknek azt kellett bizonyítaniuk, hogy a csehek és szlovákok képesek véráldozatot hozni az antant győzelméért.

Ez a stratégia azonban sokáig felemás eredményeket produkált, hiszen bár 1917. december 16-án maga a francia köztársasági elnök, Raymond Poincaré írta alá a franciaországi csehszlovák autonóm hadsereg alapítólevelét, ám 1918 elejéig a franciák és szövetségeseik továbbra is számoltak az Osztrák-Magyar Monarchia meglétével. Csúpan 1918 tavaszára változott meg a helyzet, amiben nagy szerepe volt annak, hogy az antanthatalmak immár úgy látták, hogy mivel a Monarchia kitart német szövetségese mellett, ezért a háború utáni rendezés során Közép-Európa térségét úgy kell átalakítani, hogy az a győzteseknek kedvezzen. Vagyis a tradicionálisan a németekkel szövetséges Monarchia helyett olyan új utóállamokat szándékoztak létrehozni, amelyek az antantállamok, elsősorban a franciák szövetségesei lesznek. Vagyis ekkor már elfogadták a Monarchia és azon belül Magyarország feldarabolásának a tervét, s támogatni kezdték nem csupán a független lengyel, de a délszláv és a csehszlovák állam létrehozásának a tervét is. A csehszlovák-terv támogatásában szerepet játszott az oroszországi csehszlovák légiók bolsevikellenes fellépése is. 1918 májusában ugyanis a 3. és 6. csehszlovák lövészerred transzszibériai vasúton kelet felé szállított katonái a cseljabszki vasútállomáson összetűzésbe keveredtek az ellenkező irányba tartó német és magyar hadifegyverekkel, majd a város bolsevik helyőrségével, amelyet leszereltek, és elfoglalták a várost.

Mindezek eredményeképpen 1918 nyarán az antantállamok szövetséges nemzetnek (*Allied nation*) ismerték el a csehszlovákokat, illetve szövetséges hadseregnek a csehszlovák légiókat.

Ekkor Masaryk az Egyesült Államokba utazott, ahol fontos lépéseket tett, hogy Wilson amerikai elnököt is megnyerje a csehszlovák állam támogatóinak. Masaryk találkozott az amerikai cseh és szlovák szervezetek képviselőivel is, akikkel közösen 1918. május 30-án aláírta az ún. pittsburghi egyezményt. Ebben az aláírók kinyilvánították szándékukat a csehek és szlovákok közös államának a létrehozására, valamint azt, hogy az új államban, amely köztársasági államformával fog rendelkezni, a szlovákoknak saját országgyűlésük lesz, és Szlovákiában a szlovák lesz a hivatalos nyelv.

1918 kora nyarán, amikor már egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a Monarchia elveszíti a háborút és sor kerülhet a csehszlovák állam megalapítására, a hazai szlovák politikusok is kiléptek a passzivitásból. Az 1918. május 1-jén, Liptószentmiklóson tartott nagygyűlés résztvevői nyilatkozatban álltak ki a népek önrendelkezési joga és a csehekkel való közös állam mellett. Május 24-én pedig a Szlovák Nemzeti Párt képviselőinek titkos tanácskozásán született döntés a csehszlovák megoldás támogatása mellett.

1918. október 14-én, amikor már csak napok voltak hátra a háborúból, Edvard

Beneš Párizsban nyilatkozatot bocsátott ki arról, hogy a CSNT Csehszlovákia ideiglenes kormányává alakult át, négy nappal később pedig az USA-ban tartózkodó Masaryk kiadta a Csehszlovákia független államiségát bejelentő ún. washingtoni nyilatkozatot, amely az amerikaiak demokrácia-felfogásához igazodva vázolta fel a csehszlovák állam szerkezetét.

Október utolsó napjaiban a hazai csehszlovák ellenállás képviselői a semleges Svájcba utaztak ki, hogy ott a CSNT képviselőivel a jövődöbéli Csehszlovákia megalakításáról és a csehszlovák kormány létrehozásáról tárgyaljanak. Az események azonban megelőzték őket. Miután a tömegek számára is nyilvánvalóvá vált, hogy a Monarchia elveszítette a háborút, 1918. október 28-án tízezrek vonultak ki a prágai utcákra, amit kihasználva a cseh ellenállás csúcsszerve, a Csehszlovák Nemzeti Bizottság (CSNB) képviselői bejelentették a Csehszlovák Köztársaság megalakulását és még aznap kiadták a csehszlovák állam első törvényét.

Két nappal később, október 30-án pedig a szlovák politika képviselői gyűltek össze Turócszentmártonban, ahol végleges formát kapott a korábban Budapesten létrehozott Szlovák Nemzeti Tanács (SZNT), amelynek elnökévé Matúš Dulát választották. A SZNT másnap nyilatkozatot bocsátott ki, amelyben bejelentették, hogy élni kívánnak az önrendelkezési jogukkal. Ha kicsit homályos megszövegezéssel is, de kinyilvánították azt is, hogy a szlovákság a csehszlovák államban képzel el jövőjét.

Az október 28-i prágai és a két nappal későbbi turócszentmártoni eseményeket ma a csehszlovák Köztársaság megalakításának legfontosabb eseményeiként tarja számon a történetírás.

Feladatok:

1. Milyen tartalmi és szóhasználati ellentmondásokat fedeznek fel a pittsburghi egyezmény (1. sz. forrásdokumentum) és a szlovák nemzet turócszentmártoni deklarációjának (2. sz. forrásdokumentum) szövege között?
2. Keressen a turócszentmártoni deklarációban tételes állításokat (legalább hármat), majd ítélje meg, hogy az egyes állítások igazak, hamisak vagy kétséges valóság tartalmúak!
3. Foglalja össze egy-egy mondatban Károlyi Mihály táviratának (az abban kifejtett ajánlatnak) a lényegét (ami a leglényegesebb benne), majd a Szlovák Nemzeti Tanács válaszában a lényegét! Majd fejtse ki, hogy a SZNT pozitív vagy negatív választ adott-e Károlyi táviratára! (3. sz. forrásdokumentum)

III. A CSEHSZLOVÁK FORRADALMI NEMZETI DIKTATÚRA IDŐSZAKA

Az 1918. október 28-án megalakulását deklaráló Csehszlovákia történetének első nagy fejezetét az 1938 őszi eseményekig (müncheni egyezmény, szlovák autonómia) tartó korszak jelenti, amely időszakot az első Csehszlovák Köztársaság időszakának nevezzük. Ez alatt a húsz év alatt sem volt azonban a csehszlovák politikai rendszer változatlan, hanem alapvetően 3 fázison ment keresztül, amely alapján az alábbi időszakokat különböztetjük meg:

- 1918. október 28. – 1920 tavasza: a forradalmi nemzeti diktatúra időszaka
- 1920 tavasza – 1933: a parlamentáris demokrácia fénykora
- 1933 – 1938 ősze: autoritatív demokrácia időszaka

Mivel 1938 őszen változás állt be Csehszlovákia területi kiterjedésében (a szudétánémet területek Németországhoz kerültek), és megváltozott az állam belső szerkezete is (az addigi egyközpontú /centralista/ állam helyett egy decentralizált államszerkezet jött létre), a történészek innentől a második Csehszlovák Köztársaság időszakáról beszélnek. Ez 1939. március 14-éig tartott, amikor megalakult az önálló Szlovákia, ami egyben Csehszlovákia megszűnését is jelentette. A második világháború időszaka idején de facto nem létezett Csehszlovákia, hiszen a cseh országrészek német megszállás alatt voltak, és Cseh-Morva Protektorátus név alatt működtek, míg Szlovákia önálló, ám egyben erősen német befolyás alatt álló köztársaság volt. A csehszlovák állam felújítását a második világháború befejezése és az antifasiszta hatalmak győzelme hozta magával.

III. 1. Az csehszlovák államszervezet alapjainak a lerakása

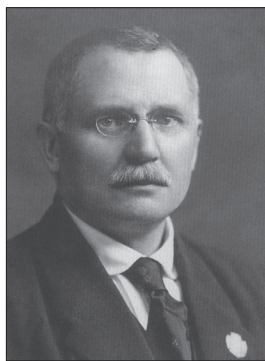
A neves cseh történész, Zdeněk Kárník Csehszlovákia megalakítása és a térségnek az első világháború utáni átrendezése kapcsán négy egymással szembenálló és versengő nemzeti forgatókönyvet sorol fel: a cseh, a német, a szlovák és a magyar elképzeléseket, amelyek nem egyforma súllyal játszottak szerepet az új állam megkonstruálásában, és amelyek olykor élesen szemben álltak egymással. A térség átrendezésének a módja, illetve azok a feltételrendszerek, amelyek középette a csehszlovák állam megalakult, egyértelműen a cseh törekvések győzelmét jelentették, így a csehszlovák állam jellegét is elsősorban a cseh politikai elit akarata határozta meg. Ez egyben azzal is járt, hogy a Csehszlovák Köztársaság az állam határain belül rekedt németek és magyarok akaratára ellenére, illetve a szlovák politika autonomista vonalának igényeit figyelmen kívül hagyva alakult meg és formálódott. Jórészt ennek is köszönhető, hogy 1918–1920 között a filozófus köztársasági elnök, Tomáš Garrigue Masaryk által korábban vizionált közép-európai Svájc helyett, egy olyan nemzetállami ambíciókat tápláló Csehszlovák Köztársaság valósult meg, amely számos ellentmondást hordozott magában.

A frissen kialakított állam vezetői előtt több halaszthatatlan feladat állt, amelyet nem kis nehézségek legyőzése által kellett megvalósítaniuk. Ezek közül a legfontosabbat Csehszlovákia államhatárainak kijelölése és azoknak katonai és jogi bebiztosítása és az új állam politikai rendszerének a kiépítése jelentette.

1918. október 28-át, illetve 30-át követően megkezdődhetett az új állam politikai és jogi alapjainak lerakása, amelyet a csehszlovák állam első törvénye által az állam legfőbb szervének nyilvánító Csehszlovák Nemzeti Bizottság vezényelt le. A törvényhozó szerepet a CSNB gyakorolta, míg a végrehajtói hatalom a bizottság öttagú elnökségének (ebben 4 cseh és 1 szlovák politikus kapott helyet: Jiří Strýbrný, Antonín Švehla, František Soukup, Alois Rašín és Vavro Šrobár) a kezében volt. A CSNB 1918. november 13-án elfogadta a mindössze néhány nap alatt elkészült ideiglenes alkotmányt, amely a törvényhozó hatalmat az egykamarás nemzetgyűlés kezébe helyezte. Az ideiglenes alkotmány szerint ez a forradalminak is nevezett törvényhozás addig gyakorolta a hatalmát, amíg az általa elfogadott végleges alkotmány szerint lebonyolított választások alapján az új nemzetgyűlés össze nem ült. Mivel az ideiglenes nemzetgyűlésbe kizárólag csehek és szlovákok kaptak meghívót, már ekkor eldőlt, hogy az új állam alkotmányát a nemzeti kisebbségek képviselői nélkül fogják elfogadni. Ez ugyan eleve gyengítette az alkotmány erejét, ám a csehszlovák állam fejlődésének irányát nézve logikus lépés volt, hiszen mint F. Hahn megállapította, „a már elkezdett forradalom megvalósításához,

vagyis az alkotmány megalkotásához azokat meghívni, akik ellen irányul, képtelenség és elképzelhetetlen volt.” A november 14-én összeült nemzetgyűlés nem választások által (ekkor az államnak még nem volt kijelölt területe, nem voltak törvényei) jött létre, hanem felülről való jelölés (kooptálás) útján. Az államfordulat idején létező cseh pártok az 1911-es ausztriai választásokon szerzett mandátumuk arányaihoz igazodva jelöltek képviselőket, akikhez a szlovák képviselők kezdetben 40, majd később 54 főre kibővített parlamenti csoportja csatlakozott. Őket (a szlovák parlamenti klub tagjait) a szlovák politika korabeli legbefolyásosabb személyisége, Vavro Šrobár jelölte ki, sok bírálatot kiváltó módon. Ennélfogva a 270 fős nemzetgyűlés nem tükrözte sem a köztársaság aktuális politikai erőviszonyait (hiszen 1918-ban a szociáldemokrácia már jóval erősebb volt, mint 1911-ben), sem az állam nemzetiségi összetételét, de a szlovák társadalmon belüli erőviszonyokat sem. A csehszlovák érdekeknek a szlovák szempontokat könnyedén alárendelő és magyarellenességéről politikai pályafutása végéig többször tanúbizonyságot adó volt rózsashegyi orvos, Vavro Šrobár által kiválasztott szlovák képviselőcsoportban ugyanis túlreprezentáltak voltak az evangélikusok és a csehszlovakisták (az egységes csehszlovák nemzet koncepcióját és a centralista állammodell kiépítését támogatók), sőt néhány cseh nemzetiségű személy (például a köztársasági elnök lánya, Alice Masaryková és az akkor még pártunkívüli Edvard Beneš) is helyet kapott benne.

Az ideiglenes nemzetgyűlés nevezte ki az első csehszlovák kormányt Karel Kramář miniszterelnökkel az élen, valamint köztársasági elnökké választotta – az ekkor még mindig külföldön tartózkodó – T. G. Masarykot. Az első kormány össznemzetinek nevezte magát, hiszen a nemzetgyűlésben lévő valamennyi cseh–szlovák párt képviselője

3. kép: Vavro Šrobár

helyet kapott benne. A kormány erős emberei Edvard Beneš külügyminiszter, Antonín Švehla belügyminiszter, Alois Rašín pénzügyminiszter és Václav Klobučák nemzetvédelmi miniszterek voltak, ami nyilvánvalóan összefüggött azzal is, hogy az új állam határainak és az állam belső rendjének biztosítása, valamint az önálló nemzeti valuta megeremtésének szükségessége ezeknek a tárcáknak a szerepét erősítette.

A Csehszlovákiához került észak-magyarországi területek igazgatásáról a forradalmi nemzetgyűlés 1918. december 10-én elfogadott 64/1918. sz. törvénye gon-

doskodott, amelynek 14. paragrafusa kimondta, hogy a csehszlovák kormány tejjhatalommal ruházhatja fel valamely tagját, hogy az a volt magyarországi területek irányítását átvegye. A kormány a törvény alapján egy nappal később, december 11-én Vavro Šrobárt „Szlovákia teljhatalmú miniszterévé” nevezte ki, aki először Zsolnán rendezkedett be, majd február elején a közben Szlovákia fővárosává nyilvánított Pozsonyba helyezte át székhelyét. A valóságos diktátorként fellépő Šrobár mellett még 14 további kormány megbízott (referens) alkotta a minisztérium végrehajtó apparátusát. A kezdetben tényleges hatalommal rendelkező referensek jogkörét azonban később fokozatosan megnyirbálták, és hivatalaik a prágai minisztériumok Szlovákiába kihelyezett ügyosztályaivá degradálódtak.

Vavro Šrobár (1867–1950) – szlovák orvos és politikus. Egyedüli szlovák tagja volt a Csehszlovákiát kikiáltó CSNB elnökségének, ő állította össze az ideiglenes nemzetgyűlés szlovák tagjainak névsorát. Az első csehszlovák kormányban az egészségügyi miniszteri tárcát kapta, 1918 decemberétől 1919 nyaráig pedig Szlovákia igazgatásával megbízott teljhatalmú miniszter volt. A két világháború között a Köztársasági Agrárpártban tevékenykedett.

III. 2. Szlovákia területének kijelölése és elfoglalása

Az új állam vezetésének legfontosabb feladata a prágai elképzeléseknek megfelelő államhatárok biztosítása volt. Mindezt rendkívül nehéz körülmények, a kisebbségi lakosság egyértelmű elutasítása és a szomszédos országok ellenséges magatartása közepette kellett végrehajtania, miközben Prágának négy alapvető problémával kellett megküzdenie. Az elsőt az utólag szudétánémetnek nevezett területek biztosítása jelentette, a második Teschen kérdése, a harmadik a szlovák–magyar államhatár kialakítása volt, s végül a negyedik megoldandó problémát Kárpátalja megszerzése jelentette. Ezek közül Prága számára a prioritást mindenképpen a szudétánémet kérdés jelentette, a legnagyobb gondot azonban, akár a diplomáciai, akár a katonai szempontokat vesszük figyelembe, a tescheni kérdés és Szlovákia területének kijelölése és e terület biztosítása okozta számukra.

A szudétanémetek

A történelmi cseh országrészekben belül (Csehország, Morvaország, Szilézia) lakó németeknek, eredetileg nem volt közös megnevezésük. Szudétanémeteknek csupán egy kisebb részüket, az észak-morvaországi részekben lakó német lakosságot nevezték. E megnevezés azonban fokozatosan általánosabb érvényt kezdett kapni, és a csehországi németek összességére kezdték használni. Így amikor az 1930-as évek elején a Konrád Henlein a csehországi németek összefogásának a céljával alakult mozgalomnak a Sudetendeutsche Heimatfront nevet adta, a mozgalom nevében megjelenő szudétanémet kifejezés már a csehországi német lakosság összefogásának a szándékát jelezte.

A leendő államhatárok kialakítása és biztosítása során a diplomáciai és katonai eszközök szorosan összekapcsolódtak Prága politikájában, amelynek stratégiája arra épült, hogy a békekonferencia előtt területi igényeit történetileg megalapozottként és egyben katonailag befejezett tényként prezentálhassa. Ez többé-kevésbé sikerült is, hiszen 1919. január 18-ig, vagyis a békekonferencia hivatalos megnyitásáig Teschen kivételével lényegében már minden olyan területet birtokba vettek, amelyre a békekonferencián igényeiket benyújtották. Ezzel kapcsolatban gyakran szokás Beneš 1918. november 29-i keltezésű, Kramář miniszterelnöknek címzett táviratának egy részletét idézni, amelyben Beneš Magyarország északi részeire utalva azt kéri, hogy „kérem, iparkodjanak ezeket a vidékeket *via facti*, minden felhajtást mellőzve elfoglalni, amint megérkezik a hadseregünk. Itt döntő fontosságú a lárma és harc nélkül végrehajtott *fait accompli* és hogy uraljuk a helyzetet. Erre most jogot adtak nekünk...”

A cseh országrész határainak kijelölése Prága szempontjából egy pillanatig sem volt kétséges: a cseh politikai elit (néhány túlzó nacionalistát kivéve, akik még Bécs környékeére is igényt tartottak volna) abban ugyanis megegyezett, hogy a történelmi cseh határokat akarják, függetlenül attól, hogy kik élnek azokon belül. Erről azon minisztertanácsi ülésen is minden nagyobb vita nélkül megegyezés született, amelyet a csehszlovák békedelegáció kiutazása előtt, 1919. január 2-án tartottak meg a köztársasági elnök és néhány külső szakértő részvételével. Ez a prágai szándék azonban ellentmondott a cseh országrészekben élő németek törekvéseinek, akik már 1918 októberének utolsó napjaiban bejelentették négy olyan német tartomány (Böhmerwaldgau, Deutschböhmen, Sudetenland, Deutschsüdmähren) létrehozását, amelyek célja a Német-Ausztriához

való csatlakozás volt. Igaz, ehhez sem katonai erejük, sem pedig nemzetközi támogatásuk nem volt. A csehszlovák–osztrák és a csehszlovák–német államhatár kérdése így a vártnál könnyebben és gyorsabban lezárult.

Váratlan módon a szudétanémet területek birtoklásánál nagyobb problémát okozott Prágának a Teschen kérdésében közte és Lengyelország között kialakult vita, amely 1919 első hónapjaiban a csehszlovák diplomácia (a magyar–csehszlovák államhatár kérdését is háttérbe szorítva) legfrekvenciáltabb témája volt. Az egykoron a történelmi Cseh Királyság részét képező Tescheni Hercegség területét a huszadik század elején (az erőssorrendet figyelembe véve) lengyel, cseh és német anyanyelvű lakosság lakta, miközben a térségben magas volt az izraeliták aránya is, ami még bonyolultabbá tette az etnikai elhatárolás kérdését. Noha a helyi lengyel és cseh képviselők 1918 novemberében az etnikai elveket is figyelembe vevő egyezséget kötöttek a térség megosztásáról, a prágai kormány azonban ezt az egyezményt nem ismerte el magára nézve kötelezőnek, és arra törekedett, hogy Teschen egész területét a csehszlovák államhoz csatolja. Szándékát elsősorban a karvinái szénmedence birtoklása, valamint a cseh országrészek és Szlovákia között létfontosságú összekötést jelentő Oderberg (ma Bohumín)–Kassa vasútvonal sziléziai szakaszának a megszerzése motiválta. Céljaik eléréséhez akár erőszakos eszközöket is hajlandók voltak felhasználni, és 1919. január 17-én a helyzet katonai megoldása mellett döntöttek. S bár ehhez a győztes hatalmak nem adták jóváhagyásukat, a csehszlovák csapatok január 23-án támadást indítottak a lengyel kézen lévő tescheni térségek ellen, és elfoglalták Visztula és az Olše folyók közötti területsávot. A helyzetet végül a belgiumi Spaban 1920. június 28-án kihirdetett arbitrázsdöntés zárta le, amely Csehszlovákia számára volt kedvező, hiszen Prága nem csupán az oderbergi vasúti csomópontot, de a karvinái szénmedencét is megkapta.

A Csehszlovák Köztársaság politikai elitje számára a kezdetektől fogva nyilvánvaló volt, hogy az csehszlovák államalapítás legnehezebb feladata – mind katonai, mind diplomáciai szempontból – Magyarország északi területeinek a bebiztosítása és a csehszlovák–magyar államhatár kialakítása lesz. A helyzetet az is nehezítette, hogy cseh országrészekről eltérően Szlovákia korábban sohasem létezett önálló közigazgatási egységként, és a *Slovensko* (Szlovákia) szó fogalma még maguk között a szlovákok között sem volt tisztázott.

A 19. század második feléig Szlovákia fogalma alatt – elsősorban Ján Čaplovič munkáira alapozva – néprajzi (etnikai) kritériumok alapján a szlovák többségű területeket értették. Szlovákia territóriumának etnikai alapú kijelölését alkalmazta a szlovák

elit az 1861-es turócszentmártoni kérelmekben is, amikor az általuk egyfajta szlovák autonómiaként megálmodott Felső-Magyarországi Szláv Kerület területét leírták, amelybe csupán a szlovákok által lakott területeket foglalták bele, a mai Dél-Szlovákia térségét nem. A 19. század végétől azonban, elsősorban Dionýz Štúr munkái nyomán, megjelent Szlovákia kiterjedésének földrajzi-geológiai meghatározása is, így a 20. század elején a szlovák értelmiség már nem egyszer a „Tátrától a Dunáig” szókapcsolattal jelölte ki, mit is ért a Slovensko kifejezés fogalma alatt.

Ennek megfelelően a Masaryk-féle emigráció szervezeteiben Szlovákia területének kijelölése meglehetősen bizonytalanságot mutatott. Mindenesetre Masaryk az 1915-ös memorandumában bár néprajzi elvekre hivatkozva, de már a szlovák nyelvterületet jelentősen meghaladó terveket vázolt fel: „A cseh állam az ún. cseh földekből állna, nevezetesen Csehországból, Morvaországból, Sziléziából; ezekhez adódnának Észak-Magyarország szlovák körzetei Ungvártól Kassán át a néprajzi határ mentén le az Ipoly folyón át a Dunáig, magában foglalva Pozsonyt és az egész szlovák északi területet Magyarország határáig.” A békekonferencia alatt pedig, elsősorban a szlovák politika részéről, megjelent Szlovákia területének az a fajta geográfiai értelmezése is, amely az Északi-középhegységet (a Visegrádtól a Mátra és a Bükk hegységen át Tokajig húzódó térség) is beleértette Szlovenszko fogalmába.

Mindenesetre az észak-magyarországi területek megszerzésének a kérdése végig sokismeretlenes egyenlet maradt, amelyben nem csupán Budapest nyilvánvaló merev elutasításával, illetve a békekonferencia bizonytalan kimenetelével kellett számolniuk Masarykéknak, hanem a szlovák politikai érdekképviselő nem teljesen kiforrott álláspontjával is. Mint ismeretes 1918. október 30-án a Matuš Dula elnöklété alatt megalkult Szlovák Nemzeti Tanács a Turócszentmártonban kiadott deklarációjában ugyan a csehekkel való közös államiság mellett tette le a voksát, ám a bizonytalan államjogi helyzet miatt a következő hetekben még kétfelé játszott: annak ellenére, hogy Beneš kifejezetten óvta őket ettől, Prága mellett Károlyiékkel is tárgyaltak. Persze ez inkább már csak egyfajta óvatosság volt, hiszen ekkorra már a csehekkel való közös állam elképzelését támogatták, amellyel szemben a Károlyi-kormány nemzetiségi minisztere, Jászi Oszkár által szorgalmazott „Tót Impérium”-nak nevezett szlovák autonómia szervezete nem jelentett valós alternatívát.

A Felvidéket érintő csehszlovák tervek szempontjából az első komoly zökkenőt az 1918. november 13-án Linder Béla tárca nélküli miniszter és a francia keleti hadsereg parancsnoka, Henrys tábornok által aláírt belgrádi konvenció szövege jelentette, amely

továbbra is magyar kézen hagyta az észak-magyarországi területek közigazgatást. És mivel Prágának – mint azt a november közepén lejártszódó események is igazolták, amikor a magyar fegyveres erők mind a Zsolna, mind a Nagyszombat térségébe az előző napokban benyomuló csehszlovák csapatokat kiszorították az országból – nem volt megfelelő ereje ahhoz, hogy tisztán katonai akcióval foglalja el az észak-magyarországi területeket, a csehszlovák vezetés hatalmas diplomáciai erőfeszítéseket tett a belgrádi konvenció módosítására, illetve a számára megfelelő értelmezésére. Ezi sikerült is neki, így Beneš a Kramárnak november 27-én keltezett levelében már okkal nyugtathatta meg a kormányfőt és a közvéleményt is: „ne legyenek semmilyen kételyei, sem félelmei! Szlovákia a miénk, és az, ami az aláírt fegyverszünetbe bekerült, semmilyen értelemben nem minősül megelőlegezett döntésnek.”

A fenti álláspontot tartalmazta Henrys tábornoknak, a keleti francia hadsereg főparancsnokának a budapesti antantmisszió vezetőjéhez, Fernand Vix alezredeshez december 1-jén címzett levele is, amelyben közli, hogy a belgrádi egyezmény rendelkezései Magyarország és Csehszlovákia viszonylatban nem érvényesek, és kéri Vixet, hogy hozzon tető alá egy olyan megegyezést, amely a két ország csapatait elválasztaná egymástól. Ezt szem előtt tartva szólította fel Vix december 3-án Károlyi Mihályt, hogy vonja ki a csapatait – a területileg akkor még körül nem körülhatárolt – „Szlovákiából”, és támogatta a két kormány külön megállapodását szolgáló tárgyalásokat. Ezek eredményeként született meg december 6-án a megegyezés a csehszlovák kormány Budapestre delegált megbízottja, Milan Hodža és a Bartha Albert magyar hadügyminiszter között a két ország haderejét elválasztó ideiglenes demarkációs vonalról. A Pozsonytól északra kiinduló és alapvetően a magyar–szlovák nyelvhatárhoz igazodó vonal azóta is heves viták tárgya. Ugyanis bár eleve ideiglenes demarkációnak szánták, a magyar fél számára végleges határvonalként is akceptálható lett volna. Ezzel szemben Beneš olyan veszélyes precedensnek tekintette, amely ellentmondott az általa hangsúlyozott elvnek, miszerint nem szabad közvetlen tárgyalásokba bocsátkozni Budapesttel. Ezért Hodža bizonytalan jogállására hivatkozva érvénytelenek nyilvánította az egyezményt, és ezt az értelmezést fogadtatta el Párizsban is.

A Bartha–Hodža egyezmény azonban (Hodža szándékait igazolva) mégis hasznosnak bizonyult Prága számára, hiszen lehetővé tette, hogy az etnikai határtól északra elterülő térségbe már ekkor, vagyis december közepén bevonuljon a csehszlovák haderő, és birtokba vegye azt.

A csehszlovák fél számára a siker azonban csak az ún. első demarkációs vonalnak ki-

jelölésével vált teljessé, amelyet a békekonferencia elnöke, Georges Clemenceau „Szlovákia történelmi határai”-ként megnevezve a december 19-én Franchet d'Espèrey-nek küldött táviratában a következő vonallal írt le: „a déli határ a Dunát követi az Ipoly folyóig, továbbá az Ipoly folyását Rimaszombat városáig, majd nyugat-keleti irányban egyenes vonalban folytatódik az Ung folyóig.” Erről a határvonalról Vix december 23-án tájékoztatta Károlyit.

Az így kijelölt határvonal a csehszlovák diplomácia szándékainak megfelelően már nem etnikai, hanem alapvetően stratégiai és gazdasági szempontokat követett. Ez az ún. első demarkációs vonal volt az, amely a csehszlovák terjeszkedés határait kijelölte, s amely térséget az Itáliából hazahozott csehszlovák légiók január közepéig – lényegében harcok nélkül – a csehszlovák állam birtokába vettek. Ellenállással két ok miatt sem találkoztak. Egyrészt mert Budapest egy jó béke reményében (mint utólag kiderült tévedtek) teljesítette az antant minden parancsát, és nem nyújtott segítséget a felvidéki területeknek. Másrészt mert a megszállt területek magyar lakossága az olasz egyenruhában, olasz tisztek vezényletével érkező csehszlovák légiókat ideiglenes antanterökként fogta fel, nem pedig végleges megszállásként érzékelte a csehszlovák bevonulást.

III. 3. A magyar–szlovák államhatár kérdése a békekonferencián

Benešnek első alkalommal 1919. február 5-én nyílt alkalma arra, hogy a csehszlovák békedelegáció nevében a békekonferencia legfőbb döntéshozói előtt szóban ismertesse a memorandumok formájában is benyújtott csehszlovák területi igényeket. Háromórás beszédének a legfontosabb következménye a Csehszlovák Ügyek Bizottságának a létrehozása volt, amely a francia Jules Cambon vezetése alatt elsősorban a csehszlovák államhatárok ügyéről volt hivatott tanácskozni. A csehszlovák küldöttség a békekonferencia működése során 11 memorandumot terjesztett be a döntéshozók elé, amelyeknek az összeállítása ugyan még Prágában megkezdődött, ám amelyek csupán Párizsban, Beneš által nyerték el végleges formájukat. A 11 emlékirat közül a legfontosabb a *Les Tchecoslovaques. Leur histoire et civilisation- Leur lutte et leur travail- Leur rôle dans le mode* (A csehszlovákok. Történelmük és kultúrájuk. Küzdelmük és munkájuk. Küldetésük a világban) címet viselő első és a *Les revendications territoriales de la République Tchecoslovaque* (A Csehszlovák Köztársaság területi igényei) című második memorandum volt, amelyek lényegében összefoglalták a csehszlovák békedelegáció igényeit és érveit.

A csehszlovák-magyar államhatárról az érdemi viták a békekonferencia csehszlovák bizottságában, illetve annak határmegállapító albizottságában folytak le. Az első ízben február 27-én ülésező, és a magyar-szlovák határszakaszt illetően a lényegi döntéseket már március 14-re meghozó csehszlovák bizottságban a nagyhatalmak képviselői többé-kevésbé határozott elképzelésekkel láttak hozzá a munkához. Talán ennek is köszönhető, hogy a Csallóköz és Sátorlajújhely hovatarozásának kérdését kivéve, amelyek esetében elsősorban az USA (és részben Olaszország) küldöttei próbáltak – végeredményben sikertelenül – Magyarország számára kedvezőbb megoldás mellett érvelni, viszonylag gyors és nagyobb vitákat mellőző döntések születtek.

A csehszlovák bizottságban március 14-ére kialakult csehszlovák-magyar határvonalal azonban a csehszlovák oldalon sem volt mindenki teljesen elégedett. Ezért olyan újabb demarkációs vonal kijelölését akarták elérni, amely lehetőséget teremtett volna arra, hogy a végleges határok a bizottsági üléseken kialakulttól is délebbre húzódjanak. Az erre irányuló első elképzelések megvalósításához a csehszlovák félnek a Magyarországi Tanácsköztársaság megszületése nyújtott esélyt, ugyanis a bolsevik veszély elleni harc ürügyén először Románia majd Csehszlovákia is rátámadt a Tanácsköztársaságra, és a csehszlovák hadsereg az ún. második demarkációs vonalig nyomult előre. Ha sikerül a támadás, akkor Csehszlovákia nem csak Miskolcot, de a salgótarjáni szénmedencét és a tokaji borvidéket is bekebelezte volna. Az április 27-én meginduló csehszlovák támadás kezdeti sikereit azonban a Tanácsköztársaság vörös hadseregének ellentámadása, majd május 30-án kezdődő ún. északi hadjárata követte, amelynek eredményeként

1. térkép: Demarkációs vonalak a Felvidéken és a csehszlovák-magyar államhatár kialakulása

a Felvidék egy jelentős része (közte pl. Kassa is) újból magyar kézbe került.

A Tanácsköztársaság kikiáltása, a csehszlovák támadás, majd magyar ellenakció látványosan semmit nem változtatott a békekonzferencia akaratán, és a Legfelsőbb Tanács május 12-i majd egy hónappal későbbi döntése lényegében az érvényben lévő ún. első demarkációs vonal mentén, illetve azt az Ipolytól keletre azt több helyen a csehszlovák igényekhez igazítva állapította meg a két ország közötti végleges államhatár vonalát.

A Legfelsőbb Tanácsnak a végleges államhatárokról szóló június 12-i döntéséről Clemenceau másnap táviratban tájékoztatta a magyar, a csehszlovák és a román felet. És bár Kun Bélákék hezitáltak, hogy alávéssék-e magukat a döntésnek, és a következő napokban még mindkét fél részéről történtek támadó jellegű hadműveletek, végül június 25-én csehszlovák–magyar tárgyalások kezdődtek Pozsonyban a fegyverszünetről és a magyar csapatoknak a június 12-én megállapított határok mögé való kivonásáról. A tárgyalások a július 1-jén aláírt egyezményvel fejeződtek be, amely értelmében a magyar vörös hadsereg július 4-ig mindenütt visszavonult a békekonzferencia által kijelölt államhatárok mögé.

A magyar csapatok kivonását követő napokban került ismét a békekonzferencia napirendjére a pozsonyi hídfő ügye, s abban Csehszlovákiának kedvező döntés született, amely szerint a Duna jobb partján lévő Ligetfalut (ma Petržalka) Csehszlovákiának ítélték. Mivel azonban Prága tartott a terület átadásának elhúzódtásától és esetleges újabb bonyodalmaktól, a fait accompli elvét tartotta a legegyszerűbbnek. Ezért a csehszlovák csapatok augusztus 14-én, a hajnali órákban sikeres rajtaütéssel megszállták a Duna jobb partját, és Csehszlovákia birtokába vették az akkor többségében németek által lakott Ligetfalut. A pozsonyi hídfőről szóló döntéssel a csehszlovák–magyar államhatár kijelölése lényegében lezárult és az 1920. június 4-én aláírt trianoni békeszerződés az 1919 nyarára kialakult államhatár vonalát törvényesítette.

III. 4. A csehszlovák hatalom berendezkedése a mai Szlovákiában

A Csehszlovák Köztársaság vezetése az új állam alapjainak lerakását és belső viszonyainak konszolidálását a német, illetve magyar lakosság politikai, gazdasági és társadalmi pozícióinak jelentős meggyengítése árán vélte biztosíthatónak. Erre egyrészt a kisebbségek képviselői nélkül működő forradalmi nemzetgyűlés törvényhozó munkája, illetve a győztes jogán eljáró végrehajtó hatalomnak az olykor a törvényességet mellőző

tevékenysége adott módot. Szlovákiában mindez az állami szféra (beleértve a hivatalokat, a vasutakat, a postaügyet) és az oktatás nacionalizálását, a német és a magyar nyelv használatának olykor erőszakos visszaszorítását is magával hozta. A hatalom tömegesen utasította ki az ország területéről a magyar nyelvű és érzelmű középosztály tagjait (tanítókat, hivatalnokokat), és több vegyes lakosságú térségben és városban tiltották meg erőszakos eszközökkel a magyar nyelv használatát, és számolták fel a magyar nyelvű oktatást. A Šrobár vezette teljhatalmú minisztérium munkáját azonban nehezítette, hogy kevés megbízható emberrel rendelkezett. Ezért csupán az államigazgatás felsőbb szintjeire tudtak saját embereket ültetni, az alsóbb szinteken kénytelenek voltak a helyükön hagyni a Magyarországtól örökölt hivatalnokokat, akik sok esetben továbbra is magyarul ügyintézték és kevés lojalitást mutattak Prága és Pozsony irányban.

A „nyilvános tér” birtokbavételét szolgálta az utcanévtáblák lecserélése (amely során a helyi lakosság akaratára egyáltalán nem voltak tekintettel), illetve a magyar nemzeti kultúrát és történelmet szimbolizáló szobrok és emlékművek erőszakos eltávolítása. Ez sors várt pl. a losonci és érsekújvári Kossuth-szoborra és a kassai honvéd-szoborra is, amelyeket barbár módon romboltak le a csehszlovák katonák. A hatalom kisebbségtelenes intézkedései különösen a Magyarországi Tanácsköztársaság idején váltak durvává, amikor Szlovákia egész területén statáriumot, majd június 5-én katonai diktatúrát vezettek be, amely során magyar közéleti személyiségek egész sorát internálták Illavára és Terezínbe. Sőt, ha kellett a nyílt erőszak alkalmazásától sem riadtak vissza: ennek az eredménye volt a pozsonyi február 12-i (7 halálos áldozatot követelő) sortűz, illetve a kassai és zselízi sortűzek is.

Míndzezzel párhuzamosan a rendkívül rossz gazdasági helyzet, az élelmiszer és nyersanyag-ellátás problémái és a közben lezajlott pénzreform negatív következményei is tovább növelték a lakosság elégedetlenségét.

Mivel a katonai helyzet ezt nem tette lehetővé, az 1919 nyarára kiírt községi választásokat Szlovákiában nem, csupán a cseh országrészekben tartották meg. És mivel ezeken a szociáldemokrácia szerepelt a legjobban, s bebizonyosodott, hogy az adott pillanatban ők voltak a legjobban szervezett és a legerősebb csehszlovákiai politikai erő, a prágai kormányt is átalakították. Az ún. vörös-zöld koalíció (a szocdemek és agrárpártiak) kormányában a szociáldemokrata Vlastimil Tusar lett a kormányfő, a Szlovákia igazgatásával megbízott teljhatalmú miniszteri székbe pedig Šrobár helyett Ivan Dérer ült.

A fenti eszközöknek a hatalom részéről való alkalmazása miatt a köztársaság megalakulásától az alkotmány 1920 tavaszán történő elfogadásáig, illetve az első parlamenti választásokig tartó időszakot joggal nevezhetjük a csehszlovák nemzeti diktatúra időszakának. A nemzeti diktatúra időszakában hozott állami intézkedések alapvető célja az volt, hogy a köztársaság alkotmányos útra való helyezése előtt olyan változásokat idézzenek elő, amelyek a későbbi parlamentarizmus keretei között is visszafordíthatatlanná teszik a Cseh–Szlovák többség hatalmi fölényét. Mindezt a magyarok és németek nehezen megélhető sérelemként, a többségi lakosság viszont a nemzeti forradalom jogos és igazolható elemeként érezte, ami az első köztársaság teljes időszakára nézve meghatározta a két félnek az államfordulat eseményeihez fűződő viszonyát.

Kérdések, feladatok

1. Nézzon utána, mit jelent a *fait accompli* kifejezés!
2. Próbálja megfogalmazni, hogy a magyar–szlovák államhatár vonalának egyes szakaszainak a kijelölése során, milyen elvek érvényesültek! Hol volt meghatározó a stratégiai, hol a gazdasági, hol a közlekedési esetleg az etnikai elv?

IV. AZ ELSŐ CSEHSZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG POLITIKAI RENDSZERE

IV. 1. A csehszlovák alkotmány és az egyes hatalmi ágak

Mivel az 1919-ben és 1920 elején meghozott intézkedések révén sikerült megteremteni a Cseh–Szlovák többség gazdasági és politikai hatalmának törvényi háttérét, s közben végérvényesnek tűnő döntések születtek a csehszlovák állam határaitól, lehetővé vált, hogy a köztársaság dezintegrációjának veszélye nélkül hozzákezdjenek a parlamenti demokrácia kiépítéséhez.

A parlamentarizmus kiépítésének legfontosabb eleme az alkotmány elfogadása volt, amelyre 1920. február 29-én került sor. Az alkotmány nyugati mintájú parlamenti demokráciaként határozta meg a Csehszlovák Köztársaságot. Következésképpen elválasztotta egymástól a hatalmi ágakat, általános és titkos választójogot vezetett be, és biztosította az alapvető polgári és szabadságjogokat (a szólás-, a gyülekezés-, a vallás és a lelkiismeret szabadságát, valamint a sajtószabadságot). Emellett azonban – legalábbis a preambulumban – a valójában nem létező (fiktív) „csehszlovák nemzet” nemzetállamként határozta meg Csehszlovákiát, az állami ideológia szintjére emelve így a csehszlovákizmus eszméjét. Az alkotmány hatodik fejezete, amely a „*Nemzeti, vallásfelekezeti és faji kisebbségek védelme*” címet viselte, „csaknem teljes egészében megismételte a csehszlovák kormány által 1919. szeptember 10-én Saint-Germain-en-Laye-ben aláírt nemzetközi kisebbségvédelmi szerződés rendelkezéseit: deklarálta a köztársaság valamennyi állampolgára jogi és törvény előtti, valamint faji, nyelvi és vallási egyenlőségét. Ez azonban a gyakorlatban nem mindig érvényesült.

Az alkotmány kimondta Kárpátalja autonómiáját is, ám azt az első köztársaság idején nem léptették életbe, és végig fenntartották a régió Prágából való „kézi irányítását.”

Az alkotmány elfogadása napján került sor az azzal szoros kapcsolatban lévő nyelv-törvény elfogadására is, amely a nem létező csehszlovák nyelvet nevezte meg az állam hivatalos nyelveként. A nyelvtörvény a kisebbségi nyelveknek a magánéletben való használatát nem érintette, szabályozta viszont a hivatali nyelvhasználatot. Bizonyos megkötésekkel lehetővé tette, hogy a kisebbségek is használhassák anyanyelvüket a hivatalokban, mégpedig azokban a járásokban, ahol egy az adott kisebbség legalább 20%-át tette ki a lakosságnak. A kisebbségi nyelvek hivatali nyelvhasználata azonban a gyakorlatban nagyon sok kívánnivalót hagyott maga mögött.

A csehszlovák alkotmány következetesen szétválasztotta egymástól a hagyományos hatalmi ágakat: a törvényhozói, a végrehajtói és a bírói hatalmat.

A legfőbb törvényhozói hatalom a kétkamarás nemzetgyűlés volt. Ennek képviselőházába 300 főt választottak, akiknek 6 évre szólt a mandátumuk. Ezzel szemben a 150 tagú szenátusba 8 évre választották a szenátorokat. Míg képviselőházi választások szabályai szerint az aktív választójog 21 a passzív pedig 30 év volt, addig a szenátusi választásokon csak a 26 év fölöttiek vehettek részt (aktív választójog) és csak az volt választható (passzív választójog), aki már betöltötte a 45. életévét. Ebből is látszik, hogy a szenátust a képviselőház egyfajta konzervatívabb ellenpontjának, valamiféle „vének tanácsának” szánták, ám ezt a szerepet nem nagyon tudta betölteni. Az érdemi viták és döntések a képviselőházban zajlottak, amely leszavazhatta a szenátust (fordítva ez nem volt lehetséges), és a kormány is csak a képviselőháznak tartozott felelősséggel.

A csehszlovák nemzetgyűlés sajátossága volt, hogy a nem csehszlovák nemzetiségű képviselők és szenátorok az államnyelven (csehszlovák) kívül saját anyanyelvükön is felszólalhattak, s nyújthattak be indítványokat, amely lehetőséggel rendszeresen éltek is.

A nemzetgyűlési választások (1920, 1925, 1929, 1935) az általános, titkos és arányos rendszer szerint zajlottak, sőt és az állampolgároknak nem csupán joguk volt azon részt venni, hanem kötelességük is. Ez alól csak a legidősebbek és a komoly indokot felvonultatók kaptak kivételt. A választások kapcsán az ország területét 23 választási kerületre osztották és minden kerületből egy adott számú képviselő, illetve szenátor szerezhettek mandátumot. A kerületek kijelölése és a mandátumok száma azonban egyfajta aránytalanságot hozott a választási rendszerbe, amelynek következtében a csehek által lakott választási kerületekben egy-egy mandátum eléréséhez kevesebb szavazat kellett, mint a túlnyomórészt németek vagy magyarok által lakott választási kerületekben.

A végrehajtó hatalmat a kormány jelentette, amely a nemzetgyűlés képviselőházának tartozott felelősséggel. Az arányos rendszer miatt a csehszlovák nemzetgyűlésbe

általában 8-10 párt is bekerült, ami rendszerint széles, sok pártot felölelő koalíciók létrejöttét eredményezte. A sokpárti koalíciók azonban olyan belső vitáknak voltak kitéve, amelynek következtében egyik nemzetgyűlés sem töltötte ki teljes megbízási idejét, és a tervezettnél korábban kellett választásokat tartani. A két háború közötti időszakban összesen 20 kormány váltotta egymást, amelyből 15 volt koalíciós, 5 hivatalnokkormány (válság esetén szakértőkből kinevezett kormány). A tárcák száma egy-egy kormányban általában 15 volt, amelyből a szlovákoknak, illetve 1926 után a németeknek 2-3 miniszteri poszt jutott. Magyar minisztere nem volt Csehszlovákiának.

A végrehajtó hatalom másik fontos elemét a köztársasági elnök intézménye jelentette. A köztársasági elnököt 7 évre választották, miközben ugyanaz a személy legtöbb 2 alkalommal tölthette be egymás után a posztot. Ez alól Masaryk jelentette a kivételt, akit 1934-ben már harmadszor választottak meg elnökké. Ezt az időszakát azonban már nem töltötte ki, 1935-ben magas korára való tekintettel lemondott, és helyette az általa javasolt E. Beneš-t választották meg köztársasági elnökké. A köztársasági elnökök a törvények szerint gyenge hatalommal bírtak, ám befolyásuk – köszönhetően Masaryk és Beneš meghatározó szerepének – ettől sokkal jelentősebb volt. Bizonyos mértékig mindkét elnök az ellenőrzése alatt tudta tartani a fontosabb döntéseket. Masaryk befolyásának fontos elemét képezte az ún. Vár-csoport, amelybe az elnökhöz közel álló közéleti személyiségek (politikusok, újságírók) tartoztak, akik által a köztársasági elnök szinte valamennyi fontosabb pártra, a kormány és a nemzetgyűlés döntéseire is befolyással tudott lenni.

IV. 2. A politikai pártok rendszere

Az új alkotmány alapján 1920 áprilisában megtarthatták az első parlamenti választásokat a kétkamarás nemzetgyűlésbe. A választások felgyorsították a csehszlovákiai pártstruktúra kialakulását, amely ugyan ekkor még nem véglegesült, de alapvető jegyeit már elnyerte.

A pártalapítás viszonylag könnyű volt, a törvények alig szabályozták azt, ennek is köszönhetően a pártok száma meglehetősen magas volt: 1920-ban 22 párt, 1929-ben 29 párt indult a választásokon.

Ezeket a politikai pártokat többféle kritérium alapján lehet csoportosítani: beszélhetünk jobb- és baloldali pártokról, illetve országos és regionális (nemzetiségi) pártok-

ról. Az egyik legfontosabb különbségtételi tényező azonban az volt, hogy egy-egy párt támogatta-e az állam centralista és csehszlovákista jellegét vagy szembe fordult azzal. A politikai élet vezető erejét az első köztársaság idején a csehszlovákista pártok alkották.

A korszak legjelentősebb pártja a Köztársasági Agrárpárt (röviden csak Agrárpárt) volt, amely eredetileg cseh párt volt, de sikeresen karolta fel a szlovák politikának azt az evangélikus vonalát, amely már a háború előtt is a csehek felé orientálódott, és amelyhez többek között Vavro Šrobár és Milan Hodža is tartozott. Agrárpárt országos szinten is a legjobban szervezett és legerősebb pártnak számított.

Az Agrárpárt centralista és csehszlovákista orientációjú volt, noha a párt vezető szlovák személyiségei támogatták Szlovákia mozgásterének kibővítését a csehszlovák államon belül. Az 1920-as választások kivételével a összes többi nemzetgyűlési választás során az Agrárpárt szerezte a legtöbb mandátumot és az ország megalakulása utáni első időszakot leszámítva folyamatosan az Agrárpárt adta az ország miniszterelnökét. A húszas években a párt legbefolyásosabb politikusának a miniszterelnöki tisztséget is hosszú éveken át betöltő Antonín Švehla, a harmincas években pedig Rudolf Beran számított, Szlovákiában pedig Milan Hodža volt a párt húzóembere.

Antonín Švehla (1873–1933) – cseh birtokos és politikus. Az első világháború idején a cseh ellenállás egyik vezetője, 1918 őszén a Csehszlovák Nemzeti Bizottság öttagú elnökségének tagja, az ideiglenes csehszlovák nemzetgyűlés képviselője. Az első csehszlovák kormányban a belügyminiszteri posztot töltötte be, a húszas évek nagy részben az ország miniszterelnöke volt.

Bár az Agrárpárt nevével ellentétben nem csupán az agráriumból élő lakosságot, hanem sokkal szélesebb rétegeket szólított meg, befolyásának egyik meghatározó mozzanata az volt, hogy ez a párt tartotta kezében a földbirtokreform irányítását, amit jól ki tudott használni népszerűségének növelésére. A pártnak Sedliacká jazda (Parasztlovasság) néven egy félkatonai szervezete is volt. A legfontosabb sajtóorgánumuk a *Venkov*, illetve a *Slovenský* denník nevű lapok voltak. A húszas évek második felétől a párton belül egy magyar szekció is létrejött, amelyet Csomor István vezetett.

A politikai palettán az annak centrumában elhelyezkedő Agrárpárttól baloldalon helyezkedett el a Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt, amely az európai szociáldemokrata pártok többségéhez képest kevésbé baloldali, viszont némileg nacionalista

alapokra épülő politikát folytatott. A párt a cseh és szlovák szociáldemokrácia 1918. decemberi egyesülésével jött létre. A szociáldemokraták, akik a köztársaság megalakulásának az idején a legnagyobb utcai támogatással rendelkeztek, a mögöttük álló szavazóbázis erejét nem tudták teljes mértékben kiaknázni. Megnyerték ugyan az 1920-as választásokat, amelyet követően Vlastimil Tusar személyében ők adták az ország miniszterelnökét, de belső vitáik végül a párton belüli forradalmi irányzat kiválásához, és Csehszlovákia Kommunista Pártjának (CSKP) megalakulásához vezettek, ami egyben a szociáldemokrata párt szavazóbázisának csökkenésével is járt. Bár a későbbiekben az 1920-as eredményüket sohasem tudták megismételni, ám az ország egyik legnagyobb pártjaként legtöbbször így is a kormánykoalíciók részei voltak.

A csehszlovákizmus és centralizmus talaján álló párt meghatározó politikusai közé a cseh Antonín Hampl, Rudolf Bechyně, valamint a szlovák Ivan Dérer tartoztak. A pártban 1927-től egy magyar szekció is működött, amely azonban a párt irányvonalára szinte semmiféle befolyással nem bírt.

A szociáldemokraták mellett a parlamenti baloldalt a jobboldali pártokkal is jó együttműködést kialakító és a mandátumai tényleges számától mindig nagyobb súllyal bíró Csehszlovák Nemzeti Szocialista Párt (később a Csehszlovák Szocialista párt nevet viselte) alkotta, amelybe Edvard Beneš is belépett. Mellette Václav Klofáč volt a párt meghatározó alakja, a szlovák politikusok között pedig Emil Boleslav Lukáč. A nemzetiszocialisták szintén csehszlovákisták és centralisták voltak. A párt különösen az állami szférában dolgozók között volt népszerű.

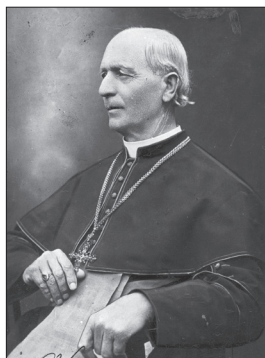
A csehszlovákista jobboldalt a katolikus lakosságú morva vidéken népszerű Csehszlovák Néppárt, az erősen nemzeti színezetű retorikát használó cseh Nemzeti Demokrata Párt, valamint a nem túl befolyásos Iparosok Pártja alkotta. A néppárt a politikai katolicizmus talaján állt, és szinte valamennyi koalíciós kormány része volt. Meghatározó alakja Jan Šrámek volt. Szlovákiában, ahol szintén megpróbált terjeszkedni komoly konkurenciát jelentett neki a Hlinka-féle Néppárt, így nagyobb támogatottsága itt nem volt. A szlovák politikusai közül Martin Mičura, Karol A. Medvecký érdemelnek említést.

A nemzeti demokraták szintén nem voltak tömegpárt, de radikális nemzeti irányvonaluknak is köszönhetően jelentős befolyással bírtak a cseh értelmiségre, és különösen a köztársaság első időszakában több jelentős politikust adtak a csehszlovák politikának. E párt meghatározó személyiségei közé tartozott Csehszlovákia első miniszterelnöke, Karel Kramář és első pénzügyminisztere, Alois Rašín is.

A csehszlovák politikából nem hiányzott a fasizmus eszméje sem, amelynek a legjelentősebb képviselője az 1926-ban megalakult Nemzeti Fasiszta Egyesülés (NOF – Národní obec fašistická) nevű párt volt. Ez elsősorban az olasz fasizmustól inspirálva egy a demokráciát elvető korporatív állam létrehozását tűzte ki célul. A csehszlovák fasisztákat a demokrácia elutasítása mellett a cseh nacionalizmus, valamint a németek, zsidók és magyarok elleni ellenszenv jellemezte. Vezetőjük az oroszországi csehszlovák légiók egyik tábornoka, Radola Gajda volt.

Amíg a NOF a politikai paletta jobb szélén helyezkedett el, a bal szélén az 1921-ben alakult Csehszlovákia Kommunista Pártja (CSKP) volt található, amely a III. internacionálé követőit tömörítette. A párt a húszas évek második felétől kezdődően erős bolsevizáláson ment keresztül, és egyre inkább Moszkva befolyása alá került. A CSKP végig ellenzékben volt, elutasította a centralizmust, és támogatta a nemzetiségek önrendelkezési jogát. Ennek köszönhetően erős pozíciókkal rendelkezett a nemzetiségi lakosság, Csehországban a németek, Szlovákiában a magyarok között. A párt vezető politikusai közé Antonín Zápotocký, Klement Gottwald, Vladimír Clementis, Major István, Steiner Gábor tartozott. Fontosabb sajtója a *Pravda Chudoby*, a *Pravda*, a *Kassai Munkás* és a *Magyar Nap* volt.

A Csehországban élő szudétanémet lakosság hasonló pártstruktúrával bírt, mint a

4. kép: Andrej Hlinka

csehek. Volt német agrárpárt, német szociáldemokrácia, német keresztényszocialista és német nemzetiszocialista párt is. Ez utóbbit valamint a Német Nemzeti Pártot erős nacionalizmus és Csehszlovákia elutasítása jellemezte. A többi párt azonban hajlandó volt együttműködni a cseh pártokkal, sőt 1926-tól a csehszlovák kormányokba is beléptek. Ezeket a pártokat aktivista pártoknak nevezték.

A csehszlovákizmus ideológiájának éles elutasítása állította szembe a „csehszlovák” pártokkal a legerősebb szlovák pártot, Hlinka Szlovák Néppártját (1925-ig Szlovák Néppárt).

Szlovákiában akár a szavazatok 30%-át is megszerző HSLS elutasította a centralizmust, és Szlovákia autonómiájának a megteremtését tűzte ki céljául. Programjában meghatározó volt a konzervatív, nemzeti, keresztény vonulat (a párt vezetői között számos pap volt található), támadta az evangélikusokat, a liberálisokat és a zsidókat is.

A két háború közötti időszakban a párt megkérdőjelezhetetlen vezetője Andrej Hlinka volt, 1938-ban bekövetkezett halálát követően pedig Jozef Tiso – mindketten katolikus papok. Rajtuk kívül Martin Sokol, Vojtech Tuka, a harmincas évektől pedig Alexander Mach és Karol Sidor tartoztak a párt vezető személyiségei közé. A HSLS egy rövid időszakot kivéve (1927–1929) végig ellenzékben volt, s az autonómia megteremtésére benyújtott törvényjavaslatait a nemzetgyűlés még csak meg sem tárgyalta.

Andrej Hlinka (1864–1938) – szlovák katolikus pap, politikus. A szlovák politika katolikus szárnyát képező Szlovák Néppártnak volt az alapító elnöke. Egyike volt a Turócszentmártoni deklaráció aláíróinak. Csehszlovákia megalakulását követően a prágai kormányzattal szemben álló szlovák autonomista mozgalom vezére volt.

A húszas években az olasz fasizmustól inspirálva Rodobrana néven saját félkatonai szervezetet hoztak létre a HSLS-en belül, amelyet azonban a hatóságok feloszlattak

A párt legfőbb sajtóorgánuma a *Slovák* című lap volt.

A HSLS mellett az attól mérsékeltebb Szlovák Nemzeti Párt (SZNP) számított még jelentősebb szlovák politikai erőnek. Noha a néppártnál jóval kisebb szavazóbázissal rendelkező SZNP a Csehszlovákia megalakulása utáni időkben egyfajta összenemzeti párt szerepére törekedett, befolyása a Csehszlovák Köztársaság politikájára minimális volt. Programjának szintén fontos eleme volt Szlovákia autonómiájának a terve, ám ez

2. térkép: Csehszlovákia tartományai és szomszédjai

nem párosult csehellenességgel. Szavazói közé elsősorban az evangélikus vallású szlovákok tartoztak. A párt vezetője Martin Rázus volt.

A szlovákiai magyar kisebbség 1919-20-ban létrejövő pártjai közül számottevő politikai erőnek az Országos Keresztényszocialista Párt (OKP) és a Magyar Nemzeti Párt (eredeti nevén Országos Magyar Kisgazda és Földműves Párt) bizonyult, amely két párt következetes ellenzéki magatartást tanúsítva a trianoni békeszerződések békés revízióját, a magyar területeknek az anyaországhoz való visszatérését tartotta legfőbb céljának.

IV. 3. A csehszlovák politikai rendszer sajátosságai

A csehszlovák parlamenti demokrácia sajátosságai közé tartozott többek között a pártok meghatározó szerepe és az arányos választási rendszer következtében kialakult erős koalíciós kényszer. 1926-ig az ország kormányzását felvállaló koalíciók össz nemzeti alapon szerveződtek, tehát kizárólag a „csehszlovák” politikai erők kaptak bennük helyet, függetlenül attól, bal-, ill. jobboldali pártokról volt-e szó. 1926 októberében a szociáldemokráciának a kormányból való kiválását követően alakult meg az ún. úri koalíció, amely a polgári pártokat tömörítette, s amelyben a köztársaság történetében először a német kisebbség aktivista erői (a Bund der Landwirte és a Német Keresztényszocialista Néppárt) is helyet kaptak. A német pártok jelenléte a kormányban elsősorban abból a felismerésből fakadt, hogy ha meg akarják őrizni gazdasági pozícióikat, akkor szükséges, hogy együttműködjenek a cseh politikával. A kormányban való részvételük azonban egyben annak a jele is volt, hogy a német lakosság többsége elfogadta a csehszlovák állam realitását.

A csehszlovák parlamentarizmus egyik jellegzetessége és a demokrácia szempontjából negatív jelensége az ún. „ötök” intézménye volt. Ez az alkotmányos kereteken kívüli intézmény az öt nagy párt meghatározó személyiségének állandó értekezletét jelentette, amely 1920 végén és 1921 elején jött létre az akkor kibontakozó belpolitikai válság és Masaryk elnök betegsége miatt kialakult bizonytalan politikai helyzetben. Az „ötök” intézménye valójában a kollektív politikai vezér szerepét töltötte be, akaratára minden fontos döntésre rányomta bélyegét, tárgyalásairól sokszor kész törvények kerültek ki, amelyre a parlamentnek már csak rá kellett bólintania. Mivel tagjai a legfontosabb pártok vezéralakjai voltak, a kormányban pedig sokszor csupán második vo-

nalbeli politikusok túltek, az ők hatalma nemcsak a parlament, de a kormány szerepét is beárnyékolta.

A Csehszlovák Köztársaság az 1920-ban megtartott parlamenti választásoktól 1938-ig többpárti parlamenti demokráciaként működött, amelyet a többpártrendszer, a demokratikus politikai viszonyok, a kisebbségi jogok és a kisebbségek legális politikai érdekképviseletének biztosítása jellemezett. Jogos viszont Szarka László megállapítása, miszerint „a csehszlovák demokráciának kezdetektől fogva korlátokat szabott az a többségi félelem, amely a mozaikország belső kohéziójának hiányából, a szlovákok és ruszinok, s hozzájuk kötődve a magyar kisebbség autonómiaörekvéseiből, a németek ugyancsak különleges jogállást követelő magatartásából és a konfliktusos szomszédságból származott”.

IV. 4. Szlovákia közigazgatásának átalakítása

A prágai nemzetgyűlés az 1918. december 10-i törvényével Vavro Šrobárt nevezte ki Szlovákia teljhatalmú miniszterévé. Az ő feladata volt a közigazgatás átszervezése és főleg új, a csehszlovák államhoz hű személyekkel való feltöltése.

Ennek első elemeként a Magyarországtól örökölt megyék (a megyék és járások maradtak, de hozzáigazították őket az új államhatárokhoz) élére új vezetőket – zsupánokat nevezett ki, akik jogköre egyesítette a korábbi főispáni és alispáni jogkört. Fontos lépés volt a választott testületek (megyei, járási, települési képviselőtestületek) feloszlata, amelyeket felülről kinevezett bizottságokkal helyettesítettek, így akadályozva meg, hogy egy-egy megye, járás vagy város magyar irányítás alá kerüljön.

Ugyanezen okból a szlovákiai városok többségétől elvették azok városi rangját, közösséggé degradálták azokat, csupán Pozsony és Kassa őrizhette meg városi státuszát.

1923. január 1-től az addigi megyerendszert felszámolva Szlovákia területét 6 ún. nagymegyébe és 77 politikai járásba sorolták be. A nagymegyék területe oly módon volt kialakítva, hogy az ellentmondott a történelmi tradícióknak, a földrajzi adottságoknak és az etnikai viszonyoknak. Teljes mértékben hátrányos volt a magyarság számára, de a szlovák lakosság sem fogadta megelégedéssel ezt a megoldást. A nagymegye élén az ispán (zsupán) állt, akinek 35 tagú megyei gyűlés volt a segítségére, viszont ennek 1/3-adát nem választották, hanem felülről nevezték ki. Így biztosították a csehszlovák többséget és Prága akaratát a megyegyűlésben. A járások élén a járási főnökök álltak.

3. térkép: A nagymegyerendszer

1928-tól tartományi rendszert vezettek be. Csehszlovákiát négy tartományra osztották (Csehország, Morvaország, Szlovákia, Kárpátalja), amelyek élén a tartományi elnök állt. A tartományok irányító testülete a tartományi gyűlés volt, amelynek az 1/3-a szintén kinevezéssel volt betöltve.

IV. 5. Csehszlovákia külpolitikája

Csehszlovákia külpolitikáját az alábbi tényezők határozták meg:

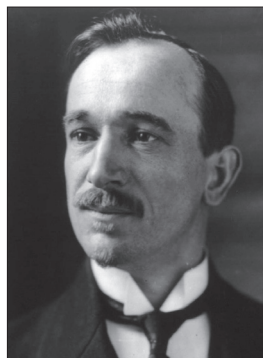
1. a Versailles-i rendszerhez való viszony
2. Edvard Beneš személyisége
3. az ország geopolitikai helyzete

Csehszlovákia Versailles teremtménye és kedvezményezettje volt, éppen ezért érdekelt volt a versailles-i rendszer fennmaradásában. Ez pedig nem csupán az ország helyét határozta meg a diplomáciai térben, de a szövetségeseit is. Csehszlovákia azokra az országokra támaszkodott, akik szintén érdekeltek voltak a békerendszer fenntartásában voltak, így elsősorban Franciaországot tekintette első számú szövetségeseinek. Ezt a szövetséget 1924-ben egy barátsági szerződés pecsételte meg, illetve sokatmondó volt az is, hogy 1924-ig a csehszlovák hadsereg főparancsnoka francia katonatiszt volt.

Franciaországhoz képest a Nagy-Britanniához fűződő viszony kevésbé volt szívélyes, ami egyrészt a francia–angol viszony elhidegülésének is köszönhető volt, másrészt pedig annak, hogy az angol külpolitika olykor helyet adott a trianoni békét bíráló hangoknak is. Ilyen volt például lord Rothermere kampánya, amely a trianoni határok etnikai elvű revízióját célozta meg, és ami természetesen „kiverte a biztosítékot” Prágában. A csehszlovák külpolitika egyoldalúan a nyugati hatalmak felé orientálódott, a Szovjetunióval mint bolszevik hatalommal a húszas években fel sem vette a diplomáciai kapcsolatokat.

Franciaország mellett a csehszlovák külpolitika másik pillérét a kisantant jelentette, amely részben Beneš kezdeményezéséből megszületett katonai szövetsége volt Csehszlovákiának, Romániának és Jugoszláviának. Az 1920/21-ben kétoldalú szerződések által létrejött szövetség egyértelműen Magyarország ellen irányult és a trianoni határok revízióját illetve a Habsburg restaurációt volt hivatott megakadályozni. A három, Magyarország katonai erejét egyenként is meghaladó erővel rendelkező, ország szövetsége a harmincas évek közepéig jól működött és sakkban tartotta Magyarországot.

Edvard Beneš 1918-tól 1935-ig volt Csehszlovákia külügyminisztere és egyben elismert politikus Európában, aki előtt megnyíltak a nagyhatalmak vezetőinek ajtóinak is. Ezalatt az időszak alatt teljes mértékben saját elképzelései és prioritásai szerint irányította a külpolitikát és nem engedett abba beleszólni. Amikor pedig 1935 decemberében Masaryk helyett köztársasági elnökké választották, a külügyminiszteri pozícióba tanítványát, Kamil Kroftát ültette, aki Beneš irányvonalát követve irányította a külügyeket.

5. kép: Edvard Beneš

Beneš, Edvard (1884–1948) – cseh jogász és politikus. Az első világháború alatti külföldi csehszlovák ellenállás egyik vezető alakja, 1918 és 1935 között a Csehszlovák Köztársaság külügyminisztere, aki jelentős nemzetközi tekintéllyel is rendelkezett. 1935-től köztársasági elnök, akinek nagy szerepe volt a csehszlovák államiség második világháború alatti felújításában.

Csehszlovákia a szomszédjai közül a legjobb viszonyt Romániával ápolta, hiszen összekötötte őket a magyarellenesség, miközben egymással szemben nem voltak területi követeléseik. Az Ausztriával való viszony kiegyensúlyozott volt. Csehszlovákia érdekelt volt abban, hogy Ausztria Németországtól független államként működjön, ennek érdekében bankkölcsönökkel is támogatta az osztrák gazdaságot. Szintén rendezett volt a csehszlovák–német viszony, legalábbis a hivatalos kapcsolatok szintjén 1933-ig mindenképp. Igaz, a szudétánémet kisebbség helyzete bizonyosfajta feszültséget is okozott a két ország között. A Lengyelországgal való viszonyt a két ország között Teschen birtoklásáért 1919/20-ban folytatott harc jelentősen megerhelte. Ráadásul a hagyományosan jó lengyel-magyar kapcsolatok sem voltak Prága ínyére, így a két szláv ország viszonya inkább hűvösnek volt mondható. Magyarországgal végig rossz és feszült volt a viszonya Csehszlovákiának, ami elsősorban az államhatárok kérdésének és a szlovákiai magyar kisebbség helyzetének volt a függvénye, hiszen Magyarország sohasem titkolta, hogy az általa igazságtalannak tartott trianoni határok megváltoztatására törekszik. Voltak ugyan kezdeményezések a két ország közötti kapcsolatok javításra, ám ezek mindig kudarccal végződtek.

Feladatok, kérdések

1. Tegyenek különbséget az aktív és a passzív választójog között! Mi az oka ennek a megkülönböztetésnek?
2. Nézzon utána, mikor és hol alakult ki a jobb és a baloldal meghatározás a pártokkal kapcsolatban! Ma mit jelent a baloldali ill. a jobboldali elnevezés?
3. Keressen mai példákat az arányos és a többségi választási rendszer működésére!

V. SZLOVÁKIA GAZDASÁGA ÉS TÁRSADALMA A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

A Csehszlovák Köztársaság a maga 140 394 km² területével közepes méretű államnak számított és a 13. helyet foglalta el az európai államok rangsorában. Gazdasági szempontból kedvező volt a kiindulási helyzete, hiszen bár Csehszlovákia területe a volt Osztrák-Magyar Monarchia területének mintegy ötödét tette csak ki, a frissen kikiáltott állam örökölte a Monarchia szénlelőhelyeinek 80%-át, vasúthálózatának 31%-át és ipari kapacitásának a közel 65%-t, miközben voltak iparágak (a textilipar, üvegipar) amelyek esetében ez az arány még magasabb volt. Ennek is köszönhető az, hogy a két háború közötti időszakban a csehszlovák gazdaság jól teljesített, szilárd alapokon állt, s Csehszlovákia a közép-európai térség legjobban működő iparával rendelkezett. Igaz, az egy főre eső ipari termelés tekintetében így is elmaradt a fejlett nyugat-európai államoktól.

Kedvezően hatott a csehszlovák gazdaság elindulására az is, hogy területét az első világháború harcai szinte alig érintették, így a háborús károk is csak minimálisak voltak. Az új állam sem kerülhette el azonban a háború után a térség egészére oly jellemző élelmiszer- és nyersanyaghiányt, amit az is súlyosbított, hogy az Ausztriából kiszakított cseh területek és a Magyar Királyságból kitépett Szlovákia és Kárpátalja gazdasága ezer szállal kötődött a volt államterületekhez. Különösen érvényes volt ez Szlovákia területére, amelynek áruellátása a Budapeستől való elválás után sokáig nehezen megoldható feladat volt.

Hosszú távon hátrányos volt a csehszlovák ipar szerkezete is, hiszen a cseh területeken meglévő kohászat vagy épp a könnyűipar, amely addig egy egész birodalmat (Osztrák-Magyar Monarchia) látott el termékekkel, túl nagy kapacitással rendelkezett a csehszlovák belső piac nagyságához képest.

Ez az örökség is okozta azt, hogy mind az import, mind az export aránya magas volt. A legfontosabb kereskedelmi partnernek Németország számított, hiszen 1923-ban a teljes csehszlovák export 25%-a oda irányult, miközben a Csehszlovákiába behozott áruk mintegy 40%-a származott Németországból.

V. 1. A csehszlovák gazdaság leválasztása a Monarchia volt területeiről

A köztársaság megalakulásától a saint-germaini és a trianoni békeszerződés Csehszlovákia általi ratifikálásáig terjedő több mint másfél év a gazdasági provizórium időszakaként jellemezhető. A hatalomváltás után a cseh politikai és gazdasági vezetés legfőbb célja a bécsi és budapesti pénzügyi központoktól való függetlenség elérése, az önálló csehszlovák gazdasági szféra megeremtése, valamint a gazdaság (beleértve a bankokat és a földbirtoktulajdont is) nacionalizálása (cseh és szlovák kézbe juttatása) volt.

Ennek érdekében az ideiglenes nemzetgyűlés 1918 őszétől 1920-ig olyan törvények sorát fogadta el, amelyek mindezt lehetővé tették. Az ipar és a bankszféra nacionalizálása szempontjából kiemelkedő jelentőségű volt a nosztrifikációs (honosítási) törvényeknek. Ezek azt a célt szolgálták, hogy az ipar s a bankok tulajdonjoga oly módon szálljon át a német-osztrák, illetve a magyar tulajdonosok (részvényesek) kezéből „csehszlovák” kézbe, hogy közben a magántulajdon szentsége ne sérüljön.

A nosztrifikációs törvények értelmében minden a Csehszlovákia területén működő üzem, bank és vállalat köteles volt Csehszlovákiába áttenni székhelyét (leginkább Bécsből vagy Budapestről) vagy itteni székhellyel leányvállalatot létrehozni, amelyekre már a csehszlovák törvények vonatkoztak. Hasonló kényszert jelentett az is, hogy az itt működő vállalkozások felügyelőtanácsa tagjainak csehszlovákiai lakóhellyel kellett rendelkezniük, s hogy ezeket a vállalkozásokat csak hazai bankok által lehetett finanszírozni.

A szigorú megköötések miatt az osztrák vagy magyar tulajdonosok, akik nem akarták vállalataik székhelyét Budapest vagy Bécs helyett Prágába, Pozsonyba költöztetni, sem pedig maguk nem akartak Csehszlovákiába költözni, a Csehszlovákia területén működő vállalkozásaikat itteni részvényeseknek (legtöbbször cseh bankoknak) adták el. A nosztrifikációs folyamat következtében alakult ki például a Magyar Általános Hitelbank pozsonyi fiókjából a Szlovák Általános Hitelbank, amelynek részvényei hamarosan csehszlovák tulajdonosok kezébe kerültek.

A csehszlovák állam gazdasági önállóságának megteremtése szempontjából kiemelkedő szerepe volt a prágai tőzsde megnyitásának, az önálló csehszlovák vámterület létrehozásáról szóló törvény elfogadásának és különösen a pénzreformnak. Az önálló csehszlovák pénzpolitika előkészítése már 1918 végén megkezdődött, de csak 1919 elején gyorsult fel. A pénzreform kidolgozásában részben Alois Rašín pénzügyminiszter és csapata, részben pedig az egyik legnagyobb cseh bank, a Živnobanka elnöke, Jaroslav Preiss játszott központi szerepet. A titokban lezajlott előkészítés után a pénzreformról szóló törvényt 1919. február 25-én fogadta el a nemzetgyűlés, másnap pedig már meg is kezdték a reformmal kapcsolatos intézkedések végrehajtását, amelyek fontos elemét az államhatárok lezárása és a bankok pénzforgalmának betiltása jelentette.

Alois Rašín (1867–1923) – cseh gazdasági szakember és politikus. A radikális Ausztria-ellenes cseh politika képviselője volt, amiért 1916-ban hazaárulás vádjával halálra ítélték, de az új uralkodó trónra lépésekor meghirdetett amnesztia által szabadon bocsátották. Tagja volt a Csehszlovák Nemzeti Bizottság elnökségének. Az első és a hetedik csehszlovák kormányok pénzügyminisztereként tevékenykedett. 1923 elején merénylet áldozata lett.

A pénzreform lényegét az akkorra már jelentős mértékben inflálódott osztrák-magyar bankjegyek felülbélyegzése jelentette, amely március 3-án vette kezdetét és március 12-én fejeződött be. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy lakosság tulajdonában lévő 10, 20, 50, 100 és 1000 koronás bankjegyeket csehszlovák okmánybéllyeggel látták el, amely által azok immár csehszlovák fizetőeszközként voltak használhatóak. A kis címletű bankók (az 1 és 2 koronások) felülbélyegzés nélkül is érvényben maradtak.

Az addig használatos papírpénzek felülbélyegzése valóságos pánikot váltott ki, hiszen a lakosság egy része nem bízott a csehszlovák állam életképességében, ezért nem szívesen bélyegeztette felül a nála lévő pénzt. Másrészt a lakosok csupán leadott (vagy bankban tartott) pénzük 50%-át kapták vissza felülbélyegezett bankókban, a másik részét az állam államkölcson formájában névre szóló értékpapír fejében visszatartotta, amit az emberek a pénzük felének elvesztéseként érzékeltek.

A pénzreform kihirdetése és kezdete közti napokban valóságos vásárlási láz kezdődött, amely során mindenki valamilyen értékállóbb árura akarta levásárolni a készpénzét, de mivel a kereskedők az értékesebb áruikat nem akarták olyan készpénzre

váltani, amelyből a felét hamarosan elveszítik, az ilyen áruikat általában eldugták, vagy a boltjukat néhány napra egyszerűen bezárták, és csak akkor nyitották ki, amikor a vásárlók már lebélyezett pénzzel tudtak fizetni. A nehezen induló pénzcseré végül sikeresen zajlott le, de a lakosság bizalmatlan maradt a felülbélyezett bankókkal szemben, aminek az volt az oka, hogy az okmánybélyegek könnyen hamisíthatóak voltak, és így a következő hetekben nagyszámú hamis okmánybélyeggel ellátott bankó került be a forgalomba.

6. kép: Lebélyezett bankó

A pénzreform következő szakaszát az 1919. április 10-i 187. sz. törvény elfogadása jelentette, amely törvényes fizetőeszköznek nyilvánította a csehszlovák koronát (Kč – koruna československá), és elrendelte a felülbélyezett pénzek új, csehszlovák bankókkal való lecserélését. Ez lassú és fokozatos folyamat volt, hiszen a csehszlovák államnak a kezdetben nem voltak megfelelő pénznyomtató gépei. Ezért a nagyobb címletű bankók nyomását az Egyesült Államokból rendelték meg, mivel az ott készülőket nehezebb volt hamisítani. A fém aprópénzt viszont csak 1921-en kezdték lecserélni. Az önálló csehszlovák pénzügyi rendszer kialakításának folyamatát a Csehszlovák Nemzeti Bank 1926-os létrehozása tette be.

Összességében a pénzreform sikeres volt, és a csehszlovák korona értékálló és európai szinten is elfogadott fizetőeszközzé vált.

V. 2. A földbirtokreform

A nosztrifikáció és a pénzreform mellett a harmadik nagy állami beavatkozást a gazdasági életbe a földbirtokreform jelentette.

Az első világháborút követő években Európa több mint 20 országában hajtottak végre földbirtokreformot, amelyek valamilyen módon Európa területének nagy részét érintették, s százmilliók életében hoztak változást. A csehszlovák földbirtokreform, amely 1920-ban kezdődött, és amelynek végrehajtása végighúzódt az első köztársaság teljes időszakán, az európai országokban végrehajtott reformok közül az egyik legradikálisabb beavatkozás volt a földtulajdonlás évszázados állapotába.

A Csehszlovák Köztársaság a Monarchiától egy alapvetően a nagybirtokra alapozott mezőgazdaságot örökölt, amely az 1848-ban és főleg a kiegyezés után bekövetkezett változásoknak köszönhetően megindult a kapitalista fejlődés útján, és maga a termőföld is piaci áruvá vált. Ez a fejlődés azonban korántsem volt töretlen, és számos viszályzó erő akadályozta. Ilyennek tekinthetjük a földbirtok-tulajdonlás aránytalan, a latifundiumok túlsúlyát biztosító eloszlását, amely mind a cseh országrészekre, mind pedig Szlovákiára és Kárpátaljára is jellemző volt. Az 1895-ös birtokösszeírást Szlovákia és Kárpátalja területére átszámítva az 1000 hold fölötti nagybirtok – amely csupán a gazdaságok 0,1%-át jelentette – birtokolta az összes földterület 36,1%-át, miközben az üzemek 51,8%-át alkotó 5 holdig terjedő törpebirtokra csupán az összes mezőgazdasági terület 5,7%-a esett. A Szlovákia későbbi területét érintő legnagyobb földtulajdonosok a Pálffyak, Andrásyak, Coburgok, illetve az esztergomi érsekség voltak.

Mivel a földbirtokosok túlnyomórészt németek vagy magyarok voltak, így a földkérdés Csehszlovákiában nem csupán szociális és gazdasági jelentőséggel bírt, hanem nemzeti töltettel is. Tulajdonképpen ez okozta azt, hogy a földbirtokreform szinte az állam keletkezésével egy időben napirendre került, és a Csehszlovák Nemzeti Bizottság már 1918. november 9-én (az ideiglenes alkotmány és több más fontos törvény megszavazása előtt) törvényt fogadott el a nagybirtokok zárolásáról. A következő hónapokban pedig szinte futószalagon fogadták el a földbirtokreform végrehajtását lehetővé tevő újabb és újabb törvényeket. Mivel abban, hogy a német és magyar nagy-

birtokosokat meg kell fosztani a birtokaiktól, és a termőföldet csehek és szlovákok kezébe kell juttatni valamennyi csehszlovák politikai erő egyetértett, a nemzetgyűlés 1919. április 16-án gyakorlatilag vita nélkül fogadta el a csehszlovák földbirtokreform fundamentumát jelentő 215/1919. sz. ún. lefoglalási törvényt. A törvény paragrafusai értelmében állami lefoglalás alá került minden olyan birtok, amely *„meghaladta a 150 hektárnyi mezőgazdasági területet (szántók, rétek, kertek, szőlők, komlóskertek) vagy 250 hektárnyi területet általában.”* A lefoglalt birtok a törvényben megjelölt Állami Földhivatal (ÁFH) általi átvételig az eredeti tulajdonos kezelésében maradt, ám annak jogai korlátozva voltak, birtokával már nem bántott szabadon, például nem adhatta el. A magántulajdont szentségének tett engedményként a tulajdonosok a lefoglalt birtokból 150 ha-t területet automatikusan visszaigényelhettek, sőt kivételesen akár 500 ha nagyságú földterületet is megtarhattak, a többiért pedig kárpótlás járt nekik.

A földreform tényleges megkezdéséhez néhány további törvény – elsősorban a kiutalási, kárpótlási és hiteltörvény elfogadására volt szükség. A kiutalás törvény arról rendelkezett, ki és milyen feltételekkel juthat földhöz a nagybirtokosoktól lefoglalt földből. A törvény rendelkezése szerint a lefoglalt és átvett földtulajdont a földhivatal elsősorban *„kisbirtokosoknak, zselléreknek, kisiparúzóknak, mező- és erdőgazdasági alkalmazottaknak és földbirtok nélküli személyeknek, és pedig különösen legionistáknak, kik a háborúban a hazáért elesetek vagy háborús szolgálat következtében elhunytak, hadirokkantaknak és oly katonák hátramaradottjainak, kik a hadiszolgálat következtében elesetek vagy meghaltak ...”* osztotta szét.

A törvény alapvető célját az önálló földműves gazdaságok létrehozásának szándéka jelentette. Ezt egyrészt a már létező törpebirtokok kiegészítésével, vagyis kiskiutalással, másrészt teljesen új parasztgazdaságok létrehozásával lehetett elérni. A kiutalás harmadik alapvető formáját a 30 ha-t meghaladó ún. maradékirtokok létrehozása jelentette, amelynek a célja az államhoz hű középbirtokos réteg létrehozása volt. Bár a törvények direkt módon nem írták elő, a gyakorlat azt mutatta, hogy földhöz leginkább csak cseh és szlovák nemzetiségűek jutottak, magyarok sokkal nehezebben.

A földreform alaptörvényei közé még az ún. kárpótlási törvény tartozott, amely megszabta, hogy milyen kárpótlás jár a lefoglalt birtokok tulajdonosainak, valamint a hiteltörvény, amely azt segítette, hogy a tőkével nem rendelkezők is igényelhessenek a lefoglalt területekből. A kiutalásért ugyanis fizetni kellett, és ezt sokan, csak az államtól kapott kedvező kondíciójú hitelek segítségével tudták megtenni.

Mint utóbb kiderült, a földreform és ezen belül a kolonizáció végrehajtása szempontjából rendkívüli jelentőséggel bírt az Állami Földhivatal (ÁFH) megalkotásáról intézkedő törvény. A kormánynak alárendelt AFH-t szinte korlátlan hatalommal ruházta fel a törvény: az ÁFH vette át a törvény hatálya alá eső birtokokat, jelölte ki azok új tulajdonosait, sőt felügyelte a kiutalásban részesülők gazdálkodását. Mivel a földhivatal döntött a reform tempójáról, valamint tetszés szerint megnövelhette a birtokosnak meghagyott birtok nagyságát is, tevékenysége döntően rányomta bélyegét a földreform eredményeire.

A húszas évek elején megkezdődő földbirtokreform szlovákiai végrehajtása végül az 1925 és 1927 közötti években érte el a csúcspontját, míg a húszas évek végén már lecsengőben volt, a nagy gazdasági válság pedig véglegesen mellékvágányra tette azt. A földreform véglegesnek szánt mérlege szerint 1937. december 31-ig Szlovákiában összesen 957 nagybirtok, vagyis 1 407 361 ha földterület (Szlovákia összterületének 28,7%-a) került lefoglalásra, amelyből 507 176 ha volt a mezőgazdasági terület. A lefoglalt területből 562 078 ha-t (ebből 178 190 ha mezőgazdasági területet) visszakaptak az eredeti tulajdonosok, 690 525 ha (ebből 323 196 ha mezőgazdasági terület) új tulajdonosok kezébe került, 160 403 ha (ebből 6 054 ha mezőgazdasági területe) pedig továbbra is lefoglalás alatt maradt. A kiutalt terület 42,1 %-a, vagyis 290 453 ha terület kiskiutalás formájában került az összesen 187 453 birtokoshoz. A mezőgazdasági jellegű területek esetében azonban a kiskiutalások aránya elérte a 76,6 %-t. Maradékbirtokot összesen 611 esetben hoztak létre, amely során az összesen 564 tulajdonos kezébe 74 654 ha (ebből 60 002 ha mezőgazdasági terület) került. Az összes kiutalt területnek 47,1%-a, 325 418 ha egyéb nagyobb objektum formájában került kiutalásba, többnyire állami tulajdonba. Ez ebbe a csoportba sorolt területek döntő többsége az állam, illetve hadsereg birtokába kerülő erdő vagy más mezőgazdasági művelésre nem alkalmas terület volt.

A végrehajtása során felbukkanó minden következtelensége ellenére a földreform kétségkívül az egyik legnagyobb hatású eseménye volt a Csehszlovákia megalakulását követő időszaknak. A köztársaság településeinek mintegy 4/5-én végrehajtva kb. ¾ millió családot, vagyis közel 4 millió személyt érintett közvetlenül. Az ország földvagyományának újraelosztása révén pozitívan járult hozzá a társadalmi különbségek mérsékléséhez, s családok százezrei számára hozott nagyobb gazdasági és szociális biztonságot. A reform következtében csökkent a két szélsőség, vagyis a 2 ha alatti törpebirtok és az 500 ha fölötti nagybirtokok aránya. A reform javított tehát a szegény- és kisparasztság

szociális helyzetén, és elérte legfőbb célját a kapitalista jellegű középbirtok megerősítését, és nem mellékesen fontos elemét képezte kor társadalmi modernizációjának.

Az előnyök mellett a reform számos negatív következménnyel is járt. A nagybirtokok felosztása ugyanis rendkívül hátrányosan érintette a nagybirtokhoz kötődő alkalmazottak tízezreit, akik megélhetés nélkül maradtak.

A földbirtokreform igazi negatívumát annak politikai és nemzetpolitikai következményei jelentették. Mivel az ÁFH az Agrárpárt befolyása alatt állt, s a párt ügyes retorikával kisajátította magának a reform ügyét, jelentősen megnőtt befolyása a falusi lakosság körében. A protekcionista módon végrehajtott reform, különösen a maradék-birtokok kiutalása pedig tovább növelte az Agrárpárt érdekszférájába tartozó agrárvállalkozók vagyonát, s ezzel a párt pénzügyi hátterét és társadalmi befolyását is.

A földbirtokreform rendkívül hátrányosan érintette a magyar lakosságot, hiszen a szlovákiai lefoglalások jó része magyar földbirtokosokat érintett. Ami azonban ennél is sérelmesebb volt: Magyarország csupán töredékét kapta annak, amely a lakosságán belüli részaránya alapján megillette volna. Különösen a déli területeken nagy számban élő mezőgazdasági munkások és cselédek jártak rosszul, akik a nagybirtokok felszámolásával addigi megélhetőségüket elveszítették, megfelelő anyagi eszközök hiányában és a földhivatal diszkriminatív politikájának következtében viszont nem jutottak földkiutaláshoz. Helyettük Észak-Szlovákiából vagy Morvaországból Dél-Szlovákiába költöztetett telepések (kolonisták) kapták meg a lefoglalt földeket. Mai ismereteink szerint a földbirtokreform ürügyén mintegy 3300 telepescsaládot költöztetett a magyar lakosságú területekre, amely telepítés egyik fontos célja a déli régiók fokozatos elszlovákosítása volt.

V. 3. Szlovákia gazdasága a két világháború között

Csehszlovákia Európa közepesen fejlett állama (17. hely) volt, a nyugati országoktól le volt maradva, de a környező agrárállamok előtt járt. A háború utáni első évek Csehszlovákia esetében is elsősorban a talpra állásról szóltak, de 1924-től a csehszlovák gazdaság a konjunktúra időszakába lépett és 1930-ig gyors fejlődésen ment keresztül. Ebben a külföldi beruházások (főleg francia, belga, amerikai beruházók) is sokat segítettek. A csehszlovák ipar ebben az időszakban főleg exportra termelt, amelyből leginkább az autó- és motorkerékpár-gyártás, az üveg- és porcelánipar, a textilipar és a kohászat

vette ki a részét. A csehszlovák ipar kiemelkedő képviselői közé azonban szinte csak csehországi üzemek tartoztak. Ilyen volt a vítkovicei vasmű vagy a pilzeni Škoda Művek, amely eredetileg gépeket és fegyvert gyártott, de 1918 után egyre inkább az autó és motorkerékpár gyártására fókuszált. A Škoda mellett a Baťa cipőgyár sikertörténete érdemel említést.

A Baťa vállalatot alapító Tomáš Baťa az USA-ban szerezte tapasztalatait, a nagy háborúban pedig a hadseregnek szállított. Vállalkozásának központjává a morvaországi, Zlín városát építette ki, ahol a munkásai részére modern lakónegyedeket építtetett. A harmincas évek elején csehországi és szlovákiai üzemeiben és boltjaiban már 67 ezer embert foglalkoztatott és évente mintegy 35 millió pár cipőt gyártottak. Cipői pedig az olcsó és minőségi terméknek számítottak.

A csehszlovák gazdaság egyik legnagyobb gondját az jelentette, hogy az új állam eltérő fejlettségű és gazdasági törvénykezéssel és hagyományokkal rendelkező részekből lett összerakva. A Cseh- és Morvaország 1918 előtt Ausztria része volt és az ottani jogrend szerint élt, míg Szlovákia és Kárpátalja a magyar gazdasági élettérből jött. Nem beszélve az egyes területek gazdasági fejlettsége közötti különbségekről, hiszen a cseh országrészek minden gazdasági mutató tekintetében magasan felülmúlták Szlovákia fejlettségét, Kárpátalja pedig még Szlovákiától is le volt maradva. Szlovákiában élt a köztársaság lakosságának 23%-a, de az ország ipari potenciáljának csak 8%-át, a nemzeti jövedelemnek csak 13%-át adta.

De nem csupán az egyes országrészek gazdasági fejlettségében voltak nagy különbségek (az új ország nemzeti vagyonának 81%-a Csehországra esett), de eltérések voltak a lakosság ágazati foglalkozási adatai is. A cseh tartományok a 20. század kezdetén már a nyugat-európai, nevezetesen az ipari-agrár fejlődési mintát tudták felmutatni (még ha nem is a fejlettebb nyugati államok szintjén), és az iparban, a bányászatban és a kisiparban foglalkoztatottak aránya meghaladta a mezőgazdaságban és az erdőgazdálkodásban dolgozókéét. Eközben Szlovákia lényegében elmaradott agrártérség maradt, ahol az az iparból élők aránya csupán 18% volt, a mezőgazdaságból élőké viszont közel 64%. Kárpátalján pedig, ahol egyes térségekben általános volt az analfabetizmus és a mélyszegénység, még rosszabb volt a helyzet: ott csak a lakosság 10%-a élt az iparból, 73%-uk pedig a mezőgazdaságból.

Mindezek miatt Szlovákia ipara nem lehetett egyenrangú partnere a cseh–morva iparnak. A Monarchia ipari kapacitásának ugyan 8,5%-a maradt Szlovákia területén, de a történelmi Magyarországtól örökölt ipari kapacitás a csehországi ipar kapacitásának csupán töredéke volt. Hátrányosnak volt mondható az iparon belüli aránytalan fejlődés is. Túlsúlyban a textilipar és a bányászat volt, de fontosnak volt mondható a cellulóz- és papírgyártás, élelmiszeripar, faipar is, miközben a gépipar meglehetősen fejletlen volt.

A szlovákiai ipar alacsony fejlettségét jelezte, hogy csupán 8 olyan üzem működött a területén, amelyek alkalmazottainak a száma meghaladta az 1000 főt. A szlovákiai vasúthálózat sem volt arányban az ország ipari szükségleteivel. Nem is a vasutak hossza, hanem sokkal inkább iránya miatt, hiszen a legtöbb vasútvonal észak-déli irányban Budapest felé vezetett, amelyet az új államhatár kettévágott. A cseh országrészeket és Szlovákiát viszont csak egyetlen fővonal, a Kassa-Oderbergi vasút kötötte össze.

Szlovákia gazdasági fejlődése szempontjából nagy szerepe volt viszont annak, hogy a Duna Pozsony és Párkány között „csehszlovák” folyóvá is vált, és a pozsonyi, illetve komáromi kikötő a Balkán és a Közel-Kelet felé irányuló kereskedelem legfontosabb állomásaivá váltak, és nagy fejlesztéseken mentek keresztül. A komáromi teherkikötő korabeli méretére és forgalmára jellemző, hogy egy időben akár 600 vízi járművet (hajót) is képes volt befogadni.

A szlovákiai gazdaság egyik problémáját az jelentette, hogy 1918 előtt a magyarországi gazdasági szféra szerves része volt, és a Felvidéken ipari termékeinek a java a későbbi trianoni Magyarország piacaira irányult, Trianon után viszont ezek a kapcsolatok ellehetetlenültek. A nosztrifikáció kísérőjelenségeként a magyar helyett a cseh banktőke kezdte uralni a szlovákiai gazdaságot és gyakorolt az fölött ellenőrzést.

1920-21 között azonban Szlovákiában is egyfajta fellendülés volt érzékelhető és csökkent a munkanélküliség. Az 1921-23 közötti gazdasági válság viszont a szlovákiai ipar részbeni leépüléséhez vezetett, így és a húszas években kb. 200 szlovákiai üzem szűnt meg. Az 1924–1929 közötti konjunktúra a faipar, papíripar, élelmiszeripar modernizálását és egyben fellendülését hozta magával, de a szlovák gazdaság Csehországtól való lemaradása továbbra is meghatározó maradt.

A korszak egyik fontos eredménye az ország elektrifikációjának felgyorsulása volt. Csehszlovákia megalakulásakor a Szlovákia területén található települések 2,2% volt villamosítva, amelynek következtében a lakosság mintegy 14%-a számára volt elérhető az elektromos energia. A húszas és harmincas évek fejlesztéseinek köszönhetően 1938-

ban Szlovákia településeinek mintegy 30% volt már elektrifikálva, s mivel ezek alapvetően városok és a nagyobb falvak voltak, immár a lakosság 55%-a jutott elektromos áramhoz.

V. 5. Szlovákia társadalma a két világháború között

1. táblázat: Csehszlovákia lakossága a két világháború között

	Terület km ² -ben	a lakosság száma 1921	a lakosság száma 1930
Cseh országrészek	78 802	10 005 734	10 674 386
Szlovákia	48 936	3 000 870	3 329 793
Kárpátalja	12 656	606 568	725 357
Összesen	140 394	13 613 162	14 729 536

Szlovákia lakossága 1921 és 1930 között mintegy 300 ezer fővel nőtt, ami elsősorban a háború utáni évek magas népszaporulatának köszönhető, amely később alábbhagyott. Folyamatosan nőtt viszont a várható átlagéletkor, amely a harmincas évekre elérte az 53 évet.

A népsűrűség az 1930-as adatok szerint átlagosan 61 fő/km² volt, de az egyes régiók között nagy eltérések voltak kimutathatók. Délnyugat-Szlovákia egyes járásaiban ez az érték a 100 főt is meghaladhatta, amíg Árvában vagy északkeleten akár 40 fő alá is csökkenhetett. Pozsonyban viszont, amelyre az intenzív beköltözés és a gyors népesség-növekedés volt jellemző, a népsűrűség elérte az 1500 főt.

Szlovákia lakosságának többsége továbbra is falusias településeken élt, amelyek nagysága 500 és 1000 fő között mozgott. A városok nagy része 10 ezer fő alatti kisváros volt, a 20 ezres lakosságszámot csupán Pozsony (120 ezer fő), Kassa (70 ezer fő), Eperjes, Nagyszombat, Nyitra, Érsekújvár és Komárom haladta meg.

A korszak Európájára jellemző modernizáció Szlovákiát is elérte, de itt ez a folyamat lassúbb volt, mint Nyugat-Európában vagy akár a cseh országrészekben. A modernizáció fontos eleme volt a városok csatornázása, az utak leaszfaltozása, a már említett villamosítás, és a modern középületek (iskolák, kórházak) építése. Jelenős elmozdulás történt a magánlakások tekintetében is, hiszen amíg 1930-ban a lakások 17%-a egyetlen helyiségből állt, 75%-uk pedig csak közös szociális helyiségekkel rendelkezett, az

1930-as években felépülő lakások már megfeleltek a modern kor követelményeinek: több lakótérből álltak, és minden lakáshoz tartozott fürdőszoba.

Előrelépés történt az írástudatlanság felszámolásában is. 1921-ben a nők 16,8%, a férfiak 13,6%-a volt írástudatlan, 1930-ra azonban ezek a számok a felére csökkentek. Ezzel párhuzamosan nőtt a lakosság műveltségi szintje, egyre magasabb volt az érettségizettek és egyetemet végzettek aránya. A társadalom modernizációjának fontos elemét képezte a nők emancipációja, amely nem csupán a nők általános választójogában mutatkozott meg, de a nők olyan munkakörökben való megjelenésében, ahol korábban csak férfiak dolgoztak, illetve a nőknek a családban betöltött szerepében bekövetkező változásokban is.

A modernizáció fontos elemét jelentették a szabadidő eltöltésében bekövetkező változások: ezek közé tartozott a vásárlás mint az időtöltés egy sajátos formája (különösen igaz ez a városi áruházakra). De egyre divatosabb tevékenységgé vált az olvasás is, amelyet az is ösztönzött, hogy sok könyvtár jött létre és magas volt a napilapok és egyéb folyóiratok száma. Fellendült a közösségi élet, mindennaposá vált, hogy a lakosok társulásokot, önképző köröket, egyesületeket hoznak létre, szabadidejüket pedig moziban, sportrendezvényen, táncos szórakozóhelyen töltik. Persze mindez leginkább csak a városi lakosságra volt érvényes, a falvakon lassúbbak voltak a változások. A szabadidő eltöltésének voltak nemzeti sajátosságai is, hiszen míg a természetjárás a csehek körében rendkívül népszerű volt, ami bizonyos mértékig hatott a szlovák lakosságra is, a magyarok között inkább ritkábbnak számított.

Kérdések, feladatok,

1. Miért lehet a földbirtokreform a modernizáció eszköze?
2. Mi történt a Monarchia egykori fizetőeszközével 1918 után Magyarországon és Ausztriában?
3. Nézzon utána miben hozott újat a Baťa cég a Közép-európai régióban, és milyen negatív hatásai lehettek a vállalat gyors terjeszkedésének?

VI. A SOKNEMZETISÉGŰ CSEHSZLOVÁKIA

Bár az Osztrák-Magyar Monarchia feldarabolásának egyik deklarált oka az a célkitűzés volt, hogy a soknemzetiségű és ebből fakadóan rengeteg problémával küzdő birodalom helyett jobban működő nemzetállamokat hozzanak létre, ez nem valósult meg. A Monarchia helyén létrejövő államok többsége, közte leginkább Lengyelország, a délszláv állam és Csehszlovákia soknemzetiségű államként jöttek létre, ahol a nemzetiségi kérdés ugyanolyan, ha nem nagyobb szerepet játszott, mint a Monarchiában.

A két háború közötti Csehszlovákiában 1921-ben és 1930-ban tartottak népszámlálást, amelyeken a korábbi magyarországi népszámlálásokkal szemben, nem a lakosság anyanyelvére, hanem nemzetiségi hovatartozására kérdeztek rá, ami lehetőséget teremt arra, hogy az egyén nemzetiségi bevallását az állam iránti lojalitás kifejezésére használja. A csehszlovák népszámlálások sajátossága volt, hogy az állam hivatalos ideológiájának megfelelően nem cseh és szlovák, hanem csupán csehszlovák nemzetiséget lehetett választani.

Az 1921-es népszámlálás során az ország 13,6 millió lakosából annak mintegy kétharmada (65%) mondta magát csehszlovák nemzetiségűnek, a maradék egyharmad pedig valamely kisebbséghez tartozónak: 3,1 millióan (23%) vallották magukat németnek, 745 ezren (5,6%) magyarnak, 461 ezren (3,4%) oroszoknak, ruténnak, ukránnak; 180 ezren (1,3%) zsidónak és 75 ezren (0,6%) lengyelnek. Az 1930-as népszámlálás idején a csehszlovákok aránya 66% volt, miközben az összes nemzetség közül leginkább a magyaroké csökkent, sőt a magyarok voltak az egyedüli nemzet, amelynek csökkent az abszolút száma is – vagyis fogyott.

Ha csupán Szlovákiát nézzük, akkor az 1921-es népszámlálás során az országrészen 2,95 millió lakosából kb. 2 millió volt a csehszlovák, 634 ezer a magyar, 140 ezer a német, 70 ezer a zsidó és például 8 ezer a cigány.

2. táblázat: Szlovákia népessége és az egyes etnikumok aránya
az 1921-es és 1930-as népszámlálás alapján

	Szlovákia népessége	csehszlovák %-ban	magyar %-ban	német %-ban	ruszin %-ban	zsidó %-ban	egyéb %-ban
1921	2 955 988	68,12	21,48	4,73	2,90	2,38	0,39
1930	3 254 189	72,09	17,58	4,53	2,80	2,01	0,99

Az ország nyilvánvaló nemzetiségi jellege ellenére Csehszlovákia a két háború között nem rendelkezett átfogó programmal a nemzetiségi kérdés rendezésére, miközben a csehszlovák kormányzatok nyilvánvaló célja az állam csehszlovák nemzetállami jellegének a megerősítése volt. Igaz, ennek elérésére korántsem használtak olyan durva és direkt eszközöket, mint Románia vagy Lengyelország.

Fontos jelezni, hogy a prágai központú és alapvetően cseh irányítású államban a nemzetiségi kérdés megoldását elsősorban a szudétánémet kérdés megoldása jelentette, és ennek rendelték alá a magyar-, a lengyel és a többi nemzetiség kérdését.

Tulajdonképpen még a szlovákkérdés is a német mögé szorult, és nemcsak azért, mert a németek többen voltak, mint a szlovákok, hanem azért is, mivel Prága elsősorban a németekben látta azt a veszélyforrást, amely Csehszlovákia egységét veszélyezteti.

VI. 1. A szlovákkérdés alapvetései

A csehek és a szlovákok viszony a két háború között korántsem volt problémamentes, amit részben a két nemzet hozott különbségei (eltérő társadalmi sajátosságaik és szocializációjuk), részben a csehszlovák állam kiépítése során felhalmozódó ellentétek és ebből adódóan magához az államhoz való viszonyuk eltérése okozott.

A csehek, akik a volt Monarchia osztrák részében szocializálódtak, nem csupán nemzeti öntudatukban voltak erősebbek, de a társadalmi modernizációban is előbbre jártak. Kimutatható volt ez a cseh társadalom belső demokratizmusán, a nők emancipációjának előrehaladottságában, a magasabb műveltségi mutatókban, a városi lakosság nagyobb arányában, illetve a valláshoz való viszonyukban is, hiszen a csehek már akkor Európa leginkább szekularizált nemzetének számítottak. Hozzájuk képest a

szlovákok alapvetően falusi, kevésbé művelt, vallásosabb, hagyományos társadalomban élő lakosság voltak, amely különbség rányomta bélyegét kapcsolataikra is.

Más volt a szerepük és a viszonyuk a csehszlovák állam megalapításának folyamatát illetően is. Ebben is a cseheké volt a vezérszerep, és ők teljes mértékben azonosulni is tudtak az új állammal, amelyet tkp. a történelmi cseh állam új államhatárok közötti felújításaként érzékelték. A szlovák társadalom számára, amely a történelmi Magyarországon szocializálódott, a csehszlovák állam teljesen új jelenségnek számított, és több – később még tárgyalandó ok miatt – nem is tudtak oly mértékben azonosulni azzal, mint a csehek.

Szocializációs és vallási ellentétek

A két nemzet közötti szocializációs különbségek már a közös államiság első napjaiban felszínre törtek. A felvidéki területeket megszálló csehszlovák fegyveres erők döntő többségében cseh nemzetségű katonákból álltak, akik másfajta viselkedésmódot hoztak magukkal, mint ami a szlovák lakosság számára megszokott volt. Ez a másság leginkább a valláshoz való viszonyban mutatkozott meg, hiszen a csehek meglehetősen szekularizáltak voltak, illetve döntő többségük valamelyik protestáns felekezethez, esetleg a huszita egyházhoz tartozott. A katolikus egyházra, amelyet azonosítottak a Habsburgokkal, viszont ellenségesen tekintettek. Ennek volt az eredménye, hogy az államfordulat első napjaiban ledöntötték a prágai Óváros téren áll Szűz Mária-szobrot.

Masaryk és Beneš a régi renddel való szakítás egyik fontos elemének a katolikus egyháztól és Rómától való eltávolodást látták, ezért is szorgalmazták az ún. Csehszlovák Egyház létrehozását, amely a huszitizmus tanításához visszafordulva kívánt a csehszlovák nemzeti egyház szerepét betölteni. Ennek létrehozása pedig tovább növelte Prága és a pápa ellentétét.

A Csehszlovák Egyház

1919-20-ban alakult meg. A Csehszlovák Egyház a katolikus egyház egyetemességével szemben csehszlovák nemzeti egyházként és Husz János tanításának a követőjeként határozta meg magát. A római szentszéktől teljesen független egyház felépítésében a protestáns egyházakra hasonlít, liturgiájában (amelynek nyelve a latin helyett a cseh és a szlovák) azonban megőrződtek a katolikus elemek. Az 1930-as években a Csehszlovák Egyháznak mintegy 700 ezer tagja volt.

Mivel a szlovák társadalom mintegy 70%-a katolikus volt, Prága egyházpolitikájával nem értett egyet, mint ahogy az ő nézőpontjukból „istentelennek” tűnő cseh katonák vagy hivatalnokok viselkedése és magatartása is sok esetben visszatetszést keltett közöttük. Az Andrej Hlinka vezette HSLS pedig tartott Prága „liberális reformjaitól”, hogy a földreform során a katolikus egyház vagyonát is elveszik, illetve hogy a csehek az egyházi iskolák államosítását fogják szorgalmazni. Ez a forгатókönyv azonban végül nem valósult meg: az egyház megtarthatta iskoláit és birtokainak jó részét, miközben az egyházi esküvő azonos értékű maradt a polgári szertartással.

1918 után a szlovákiai katolikus egyházszervezet nagy átalakuláson ment keresztül. Fokozatosan levált Esztergomról és a magyarországi részekről, miközben rögtön az államfordulatot követően megkezdődött az egyházi hierarchia szlovakizálása. Szlovákia területén öt püspöki székhely volt (Nyitra, Besztercebánya, Rozsnyó, Szepeshely és Kassa). Az öt püspökből a kassai püspök, Fischer-Colbric Ágost kivételével rövid időn belül mindet sikerült eltávolítaniuk és a helyükre nemzeti szempontból megfelelő főpapatokat ültetniük.

A személyi és nyelvi kérdések

Csehszlovákia megalakulásakor – a nemzetiségekkel szemben szűkkeblű dualizmus kori magyar nemzetiségi és oktatáspolitikát következményeként – nem volt elegendő számú szlovák értelmiség és hivatalnok, amelyre az új állam támaszkodhatott volna. Ezért az oktatás és az államigazgatás nacionalizálása (vagyis magyarból csehszlovákká alakítása) során tömegesen érkeztek Szlovákia területére cseh pedagógusok, hivatalnokok, vasutasok és mások, akik fontos szerepet kaptak az új állam helyzetének megszilárdításában.

Ennek köszönhetően a szlovákiai iskolákban gyakran nem szlovák, hanem cseh nyelven tanítottak, a hivatalokban cseh nyelven szólt a hivatalnok az ügyfélhez, a vasutas és postás csehül köszönt, nem szlovákul. Egy a húszas évek közepéről származó statisztika szerint a szlovákiai bíróságokon és államigazgatásban 26 ezer szlovák nemzetiségű személy mellett közel 24 ezer cseh nemzetiségű személy volt alkalmazva, az oktatásügyben pedig a közel 16 ezer szlovák mellett 4 ezer volt a csehek száma. A hadsereg és rendőrség szlovákiai egységeiben pedig a csehek voltak többségben.

Mindez a húszas években még kevés gondot okozott, ám az évtized végére felnőtt az a szlovák nemzedék, amely már szlovák iskolákban érettségizett és csehszlovák egyetemeken szerezte diplomáját. Ők pedig sokszor azt tapasztalták, hogy a munkahelyeket csehek foglalják el, miközben ők maguk nem tudnak érvényesülni. Ezért megerősödött

körükben az a nézet, hogy Szlovákiában elsősorban a szlovákoknak kellene az oktatásügyben, a hivatalokban és máshol is dolgozniuk. Ez pedig feszültséget okozott a csehek és szlovákok viszonyában, amelyet a gazdasági válság még tovább növelt.

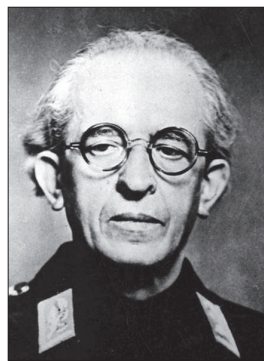
Politikai küzdelem az autonómiáért

Az, hogy a Pittsburghi egyezményben ígértek ellenére (amelyet Masaryk is aláírt) Szlovákia mégsem kapott autonómiát, az első köztársaság egész ideje alatt a Prágával szembeni szlovák vádak központi eleme volt. Hlinkáék Szlovákia minden gondjáért a centralista politikát hibáztatták, és azzal kampányoltak, hogy Szlovákia autonómiája egy csapásra megoldaná a szlovák társadalom problémáit.

Prága azonban végig ellenezte Szlovákia autonómiáját, ami több okra volt visszavezethető. Ezek közül az egyik legfontosabb az attól való félelem volt, hogy ha a szlovákok autonómiát kapnának, akkor azt a szlovákoktól nagyobb létszámú szudétánémet közösségtől sem lehetne megtagadni. Ez a csehek szerint viszont a német területek azonnali elszakadásához vezetne. Szlovákia autonómiáját azonban nem csupán a cseh politika utasította el, de a szlovák politikusok egy része is, akik attól féltek, hogy az autonóm Szlovákiában túl nagy súlya lenne a magyaroknak és a hozzájuk húzó szlovákoknak, ami hosszú távon akár Szlovákia Magyarországhoz való visszatérést okozhatná.

Ezért a centralista pártok által uralt prágai nemzetgyűlés minden szlovák autonómiatervezetet lesöpört az asztalról. Ez volt a sorsa az 1922-ben a Szlovák Néppárt által kidolgozott autonómia-javaslatnak is, amely egyfajta konföderációs modellt szorgalmazott: Szlovákia külön vámterületet alkotott volna és saját maga döntött volna belső ügyeiről, de a csehekkel közös maradt volna a külügy és a hadügy. Mint ahogy az 1930-as autonómiatervezet sem ért célt. Ebben Szlovákiának ugyanolyan mértékű autonómiát követeltek, mint amelyet a csehszlovák alkotmány elméletileg Kárpátaljának biztosított (ami azonban a gyakorlatba nem lett átültetve).

Prága merev elutasítása miatt a HSLS a húszas években legalább a területi közigazgatás átalakítására törekedett, mivel a nagyszuparendszer nem felelt meg az elképzelésének. 1927-ben a párt belépett a csehszlovák kormányba (úri koalíció), amelynek a feltétele részéről a tartományi rendszer bevezetése volt. Ezt ugyanis – bár a tartományi vezetés kevés jogkörrel rendelkezett – az autonómia felé

7. kép: Vojtech Tuka

tett első lépésként értékelték.

A kormányban azonban csupán 1929-ig maradtak, amiben nem kevés szerepe volt az ún. Tuka-ügynek. Vojtech Tuka, aki Hlinka mögött a HSLS második emberének számított, a csehszlovák állam megalapításának 10. évfordulójára időzítve, 1928 elején *A martini deklaráció tizedik évében* címmel jelentetett meg írást, amelyben azt állította, hogy 1918-ban Turócszentmártonban a szlovákok és a csehek csupán 10 évre kötöttek szövetséget, és amennyiben október végéig nem újítják meg, a tíz év leteltével érvényét veszíti. Így ún. jogi vákuum keletkezik, ami Tuka értelmezése szerint azzal jár, hogy jogi szempontból Csehszlovákia is megszűnik létezni.

Vojtech Tuka (1880–1946) – szlovák politikus. A jogi végzettség megszerzését követően a pécsi Jogakadémia majd a pozsonyi Erzsébet Tudományegyetem tanára lett. Bár annak bezárását követően (1919) átjelentkezett az újonnan megalakított Komenský Egyetem tanári karába, oda, mivel korábban szlovák nyelvű tudományos tevékenységet nem fejtett ki, nem vették fel. Az 1920-as évek elejétől a Szlovák Néppártban (HSLS) kezdett politizálni, és 1925-től a párt képviselője volt a prágai nemzetgyűlésben. 1929-ben letartóztatták, és hazaárulás vádjával 15 év börtönbüntetésre ítélték. Onnan 1937-ben szabadult, és 1938-ban ismét bekapcsolódott a politikai életbe. 1939 és 1944 között a szlovák állam miniszterelnöke volt. 1946-ban háborús bűnösneként halálra ítélték és kivégezték.

Prága az írás miatt hazaárulással vádolta meg Tukát és bíróság elé állította. A politikailag motivált per mögött azonban az a sejtés állt, hogy Tuka Magyarországnak kémkedik. Bár ezt nem tudták hitelt érdemlően bizonyítani, azonban így is 15 évre ítélték a szlovák politikust, aki egyébként (ma már levéltári forrásaink vannak rá) tényleg információkat szolgáltatott Budapest számára.

Mindenesetre a Tuka-per újból kiélezte Prága és a szlovák autonomisták viszonyát, és jelezte, hogy a harmincas években még nagyobb ellentétekre kel felkészülni, mint amelyek a húszas éveket jellemezték.

VI. 2. A szudétanémetek

A fejlett iparral, polgárosult társadalmi viszonyokkal rendelkező és a történelmi cseh országrészek peremterületeit homogén sávban lakó német közösség ugyan tiltakozott Csehszlovákia 1918-as megalakulása miatt, de érdemben nem volt lehetősége ellene fellépni. Ők a Monarchia felbomlásának heteiben az önrendelkezés elvéhez ragaszkodva négy német provincia – Deutschböhmen, Sudetenland, Böhmerwaldgau és Deutschsüdmähren – létrehozását jelentették be, amelyeket a német állammá váló Ausztria, hosszú távon pedig egy egységes német nemzetállam részeként képzeltek el.

A német ellenállás miatt Prágának végül a nyers erőszak alkalmazása által sikerült biztosítania, hogy a történelmi cseh határokon belül élő németek, akiket egyre gyakrabban neveztek szudétanémeteknek, elismerjék a csehszlovák kormány fennhatóságát. A németek ellen irányuló erőszak legszélsőségesebb megnyilvánulása 1919 márciusában következett be, amikor a német lakosságú területeken zajló demonstrációk elfojtása során a csehszlovák hadsereg fegyverhasználatára követteztében több mint 50 szudétanémet veszítette életét. A szudétanémet politika és lakosság csupán az 1919. szeptember 10-én aláírt saint-germaini békeszerződés hatására volt hajlandó akceptálni a csehszlovák állam határainak realitását.

4. térkép: A szudétanémet régiók Csehsorszában

A cseh határszélén homogén tömbben lakó szudétanémet lakosság a békeszerződést követően, ha kényszerűen is, de integrálódni kezdett a csehszlovák államba. A szudétanémetek pártrendszere a cseh pártrendszerrel párhuzamosan épült ki. Volt egy jelentős agrárpártjuk (Bund der Landwirte), volt keresztényszocialista (Német Keresztényszocialista Párt) és szociáldemokrata (Német Szociáldemokrat Párt) pártjuk. Ez a három párt nem zárkózott el a csehszlovák kormányzattal való együttműködéstől. A Német Nemzetiszocialista Párt és a Német Nemzeti Párt viszont mereven elutasította ezt. Őket nevezték negativistáknak, míg az együttműködő pártokat aktivistáknak. Ez utóbbiak célja az volt, hogy ha már Csehszlovákra létrejöttét nem tudták megakadályozni, akkor aktív politikai munkával olyan változásokat érjenek el, amely a németek számára élhetőbbé teszi ezt az országot. Ennek érdekében 1926-tól 1938-ig az aktuális csehszlovák kormánykoalíciónak mindig tagja volt valamelyik német párt. És bár a csehek és a németek közötti légkör javult, nagyobb politikai engedményeket sohasem tudtak elérni: a csehek sohasem mondtak le a csehszlovák nemzetállami terveikről, és végig elutasították a szudétanémetek autonómiaelképzeléseit.

Összességében azonban a német lakosság jó pozíciókkal rendelkezett Csehszlovákián belül. Az általa lakott régió gazdaságilag fejlett volt, ahol a német nyelv használata jórészt biztosítva volt. Az oktatás szempontjából pedig fontos volt, hogy a németek két német nyelvű egyetemmel is rendelkeztek.

VI. 3. A szlovákiai magyarok

A közel 700 ezer szlovákiai magyar többsége Pozsonytól a Kárpátaljáig terjedő térségben a magyar államhatár mentén egy hosszan elnyúló, hol kiszélesedő (pl. a Csallóköz és a Mátyusföld térségében), hol pedig elvékonyodó (például Nagykürtöstől délre), hol pedig teljesen megszakadó (Kassától délre) sávban élt. A csehszlovák állam megalakulásakor szép számban éltek magyarok a nyelvhatártól északra található városokban (Zsolnán, Besztercebányán, Eperjesen stb.) is, ők azonban magyar iskolák, kulturális lehetőségek híján vagy elhagyták Szlovákiát és Magyarországra költöztek, vagy az asszimiláció áldozatává váltak. A magyar tömbterület belsejében viszont az asszimiláció hatása még alig érvényesült, noha a városokban erőteljesen megjelent a Cseh–Szlovák elem, és a nyelvhatár peremén elhelyezkedő két nagyvárosban (Pozsonyban és Kassán) a magyarság gyorsan kisebbségbe került.

A szlovákiai magyarok nehezen fogadták el, hogy elszakították őket ezeréves hazájuktól, és hogy kisebbségi sorba kényszerültek. A kezdeti elutasítást azonban fokozatosan az elfogadás váltotta fel, amit megkönnyített a csehszlovák állam demokráciája. A magyarok a két háború között végig erős közösséget alkottak: több politikai párttal, nagy létszámú iskolahálózattal, gazdag sajtóval, élénk kulturális élettel és saját sportegyesületekkel.

A szlovákiai magyar kisebbség 1919–20-ban létrejövő pártjai közül számottevő politikai erőnek az Országos Keresztényszocialista Párt (OKSZP) és a Magyar Nemzeti Párt (eredeti nevén Országos Magyar Kiszgazda és Földműves Párt) bizonyult, amely két párt következetes ellenzéki magatartást tanúsítva a trianoni békeszerződések békés revízióját, a magyar területeknek az anyaországhoz való visszatérését tartotta legfőbb céljának. Ennek érdekében támogatták Szlovákia autonómiájának a tervét, amelyet a Felvidék Magyarországhoz való visszatérésének első lépéseként értelmeztek. A két párt közös sajtóorgánuma a Prágai Magyar Hírlap volt. A keresztényszocialisták elsősorban a katolikus lakosságot szólították meg. A párt élén időbeli sorrendben Lelley Jenő nyitrai ügyvéd, Szüllő Géza bacsfai birtokos és végül Esterházy János nyitraújlaki birtokos álltak. A protestáns lakosságot megszólító és a keresztényszocialistáktól liberálisabb szellemiségű MNP vezére Szent-Ivány József bejei birtokos volt, akit a harmincas években Jaross Andor komáromcsehi birtokos váltott a párt élén.

A magyar választók közül sokan szavaztak Csehszlovákia Kommunista Pártjára is, amely egyrészt a legszegényebb rétegek gondjainak – nem egyszer demagóg módon történő – felkarolásával, másrészt a nemzetiségek önrendelkezési jogának hirdetésével nyerte meg a magyar választókat magának. Létezett magyar aktivizmus is, ám gyenge volt.

VI. 4. Kárpátalja problémája

Azzal kapcsolatban, hogy mi legyen az 1918-ig a történelmi Magyarország szerves részét képező Kárpátalja sorsa, több elképzelés létezett. Magyarország mellett ugyanis Csehszlovákia, Lengyelország, és Románia is igényt tartott volna e területre vagy legalábbis annak egy részére illetve felmerült, hogy egy esetleg létrejövő ukrán állam részévé válna. És bár az itt élő ruszin földműves népesség nagy része az ukrán megoldás híve volt, a városi (ruszin, magyar, zsidó) lakosság pedig a Magyarországon való maradást

támogatta, az Egyesült Államokban élő nagy számú ruszin emigráció vezetői végül a Masaryk vezette csehszlovák emigrációval egyeztek meg. Ennek pedig nagy szerepe volt abban, hogy a párizsi békekonferencia (jogilag a saint germaini béke) Kárpátalja térségét Csehszlovákiának adja.

Kárpátalja Csehszlovákiához került területe 12 656 km² nagyságú volt, amely területen 1910-ben közel 600 ezer fő élt. A lakosság több mint 50 %-át a ruszinok tették ki, mintegy 30%-át a magyar lakosság képezte, de jelentős számban éltek itt zsidók, lengyelek, ukránok is.

Csehszlovákiának a saint-germaini békében ígéretet kellett tennie, hogy Kárpátalja autonómiát kap, amit ugyan Prága bele is foglalt az 1920-as alkotmányba, ám az autonómia az első köztársaság idején sohasem lépett érvénybe. Kárpátalját egy ide küldött kormányzó személyén keresztül Prágából irányították.

Kárpátalja a két világháború között Csehszlovákia gazdasági és társadalmi szempontból is legelmaradottabb területének számított, ahol nagymértékű volt a mélyszegénység. A csehszlovák uralom ugyan hozott bizonyos fajta modernizációt, de Prága lényegében cseh gyarmatként kezelte a régiót, amelyet cseh hivatalnokok, gazdasági szakemberek, csendőrök özönlöttek el.

Feladatok, kérdések

1. Próbálja megfogalmazni, hogy mi lehetett az oka annak, hogy a köztársaság összes nemzete és nemzetisége közül épp a magyarok fogytak a leginkább!
2. Keressen mai európai példákat egy-egy nemzetiség vagy terület autonóm jogállására!

VII. A NAGY GAZDASÁGI VÁLSÁG ÉS ANNAK TÁRSADALMI ÉS POLITIKAI KÖVETKEZMÉNYEI A HARMINCAS ÉVEK ELSŐ FELÉBEN

Az 1920-as évek Csehszlovákia számára gazdasági megerősödést, a belpolitikai ellentétek mérséklődését és az ország külpolitikai tekintélyeknek növekedését hozták. Az 1925-ös (előrehozott) nemzetgyűlési választásokon az Agrárpárt bizonyult a legerősebbnek, amely mögött a kommunisták végeztek. Kormányt eleinte továbbra is a csehszlovák centralista pártok alkották, ezt azonban 1926-ban – Csehszlovákia megalakulása óta első ízben – egy olyan jobboldali kormány váltotta, amelyben az aktivista német pártok is helyet kaptak.

Az 1929-es parlamenti választások a csehszlovák állam konszolidációjának további folytatását ígérték. A győzelmet ezúttal is a Köztársasági Agrárpárt szerezte meg, és továbbra is azok a pártok határozták meg a csehszlovák belpolitikát, amelyek a fennálló centralista és csehszlovákista rendszer támaszai voltak. A pártpolitika baloldalán a szociáldemokraták gyengültek, a CSKP viszont erősödött. Prága szempontjából kedvezőnek volt mondható, hogy a szudétanémet pártok közül a német szavazatok többségét az aktivista pártok gyűjtötték be. Szlovákiában a Tuka-ügy hatására gyengült a HSLS, ami szintén jó hír volt a prágai centralisták számára. A választásokat követően ún. széles koalíció alakult, amelynek a csehszlovák centralista pártokon kívül a német aktivisták is tagjai voltak. A miniszterelnök az agrárpárti František Udržal lett, akit 1932-ben Jan Malypetr váltott a kormányfői székben.

Az a remény, hogy a 29-es választások utáni időszakban folytatódni fog a konszolidáció azonban nem vált be, hiszen az 1929 végén kezdődő nagy gazdasági válság Csehszlovákiában is olyan folyamatokat indított el, amely a társadalom radikalizálódásához és a politikai és nemzetiségi ellentétek kiéleződéséhez vezetett.

VII. 1. A gazdasági válság

Az 1929 októberében a New York-i tőzsdén útnak induló nagy gazdasági válság az addig stabilnak látszó csehszlovák gazdaságot is megrengette. A válság első jelei már 1928-tól jelentkeztek, mégpedig a mezőgazdaságban, azon belül is az exportra termelő szférában. Már ekkortól érezni lehetett ugyanis, hogy az olyan termékeket, mint a cukorrépa, sörárpa vagy a komló egyre nehezebben lehet a külföldi piacokon értékesíteni. A visszaesés azonban ekkor még a belföldi piacot nem érintette, ott csupán 1931-től kezdett erőteljesen visszaesni a termelés, amikor már az agrárium válsága szorosan összekapcsolódott az ipar válságával, és erős összefüggésben volt a lakosság vásárlóerejének csökkenésével.

Az ipar válsága Csehszlovákiában a fejlett országokhoz képest később, csupán 1931-ben kezdődött el, és 1933-ra érte el mélypontját. Az akkori mutatói azonban rosszabbak voltak az európai átlagtól: 1933-ban az ipari termelés az 1929-es értéknek csupán az 59%-át érte el (például a nyersvastermelés esetében csak a 30%-át), és hasonló volt a visszaesés a külkereskedelemben is. Mivel a kormányok megpróbálták tartani a korona árfolyamát, ez gondokat okozott az exportágazatokban, és csupán 1934 után történt meg a korona árfolyamának devalválása.

Szlovákia tekintetében ezek a mutatók még rosszabbak voltak, és az amúgy is gyenge szlovák ipar pozíciói még tovább gyengültek. A szlovák nehézipar 1933-ban csupán a válság előtti termelés mintegy 20%-át tudta produkálni, és alig valamivel voltak jobbak az élelmiszeripar mutatói is. Ennek hatására tovább csökkent Szlovákia részesedése a Csehszlovákiában megtermelt nemzeti jövedelemből, ami a válság mélypontján csupán az országos érték 11-12%-át jelntette.

Az ipar visszaesése a mezőgazdaságot is magával rántotta, mivel termelők egyre nehezebben, és akkor is csak nyomott áron, tudták eladni árujukat. Miközben 1929-ben a gabona mázsájának felvásárlási ára 170 kč körül volt, 1933-ban már csupán 99 koronát fizettek érte, és általában a mezőgazdasági termékek felvásárlási ára 40%-kal esett vissza. A szlovák gazdaság számára komoly károkat okozott a Csehszlovákia és Magyarország között 1930-ban kitört vámháború is, amit a prágai kormány azon lépései váltottak ki, amelyek a magyarországi mezőgazdasági termékek behozatalát kívánták megakadályozni. Válaszul arra, hogy Csehszlovákia magas vámokat vetett ki a magyar gabonára és más termékekre, Magyarország ugyanilyen lépésekkel kezdte akadályozni a csehszlovákiai iparcikkek magyarországi behozatalát. Mindez a két ország közötti

kereskedelmi kapcsolatok befagyásához vezetett, amelynek negatív következményei különösen Szlovákia területére nézve voltak súlyosak.

Az, hogy Csehszlovákiában megkésve kezdődött a válság, és az csupán 1933-ra érte el a mélypontját, a fejlett országokhoz képest megkésetté tette a válságból való kilábalást is, amelyre csupán 1936-ban került sor, de a csehszlovák gazdaság teljesítménye még 1938-ban sem érte el a válság előtti szintet.

Szlovákiában a harmincas évek második felében erőteljesebb volt a gazdaság fellendülése, mint országos viszonylatban. Ennek egyik oka az volt, hogy a német támadástól való félelem miatt megkezdődött a stratégiai iparágak Csehországból Szlovákiába áthelyezése, ahol ezzel összefüggésben erőteljes infrastrukturális fejlesztések (vasút- és közútépítések) is kezdődtek.

A gazdasági válság legfontosabb és legfájdalmasabb kísérőjelenségei közé a munkanélküliség és az általános elszegényedés tartoztak. A válság mélypontján országos szinten mintegy 700 ezer munkanélkülit regisztráltak (vagyis minden negyedik potenciális munkavállaló munkanélküli volt), Szlovákiában pedig 250 és 300 ezer között lehetett a létszámuk. A munkanélküliség a legmagasabb a fejlett iparral rendelkező szudétánemet határmenti járásokban volt, ahol az addig exportra termelő ipar szinte teljes egészében leállt. A munkanélküliek rendkívül nehéz helyzetbe kerültek, hiszen a munkanélküli segély alacsony volt, és csak rövid ideig járt. Ráadásul Csehszlovákiában a ún. Ghent-rendszer volt érvényben, amely szerint csupán azok voltak jogosultak a munkanélküli segélyre, akik valamelyik szakszervezet tagjai voltak, és fizették a szakszervezeti tagsági díjat. Ez a rendszer elsősorban a jól szervezett ipari munkásságnak kedvezett, amely döntő többségében rendelkezett szakszervezeti tagsággal. A munkavállalók egy része viszont, különösen a mezőgazdasági munkások (és ez a dél-szlovákiai magyar régiókban tipikus volt) nem volt szakszervezeti tag, így munkanélküli segélyben sem részesülhetett.

A munkanélküliség az érintett családok tízezeirenek a teljes gazdasági csődjét, gazdasági ellehetetlenülését, otthonának elvesztését (kilakoltatások), a mélyszegénységbe süllyedését hozta magával. Az államnak azonban csak korlátozott eszközei voltak ahhoz, hogy segítsen rajtuk. Az állami segélyakciók közé tartozott az ún. kolduscédulák osztogatása, amelyeket a munkanélküliek kaphattak heti 20 (családosok), ill. 10 korona értékben (egyedülálló), a tejakció, amely során a rászoruló gyerekek napi fél liter tejhez juthattak és a tüzelőfa-juttatás. Ezek azonban csak enyhíteni tudták a gondokat, nem jelentettek megoldást azokra. Mint ahogy korlátozott eredménye volt az egyház és a különböző társadalmi szervezetek által indított segélyakcióknak is.

A munkanélküliség, a szegénység, reménytelenség heves szociális mozgalmakhoz vezetett, amelyek tüntetésekből, sztrájkokból nyilvánultak meg. Csehországban a szociális mozgalmak különösen erősek voltak a Szudétavidéken, mivel az ottani – elsősorban exportra termelő ipar (üveg-, textil-, gépipar) szinte teljesen leállt, így a válság hatása a német lakosság között erőteljesebb volt, mint a cseh vidékeken. A magyarok által lakott Dél-Szlovákiában pedig épp a térség elmaradottsága okozta a nagyobb elszegényedést. Mivel ezekben a térségekben a szociális feszültségek mellé a nemzetiségi feszültségek is felsorakoztak, a demonstrációk és tüntetések itt hevesebbek voltak, a csehszlovák hatalom fellépése pedig durvább és erőszakosabb volt, mint más régiókban. 1931-ben a német lakosságú Frývaldov településen (Csehország) a karhatalom közbelépésének 8 halálos áldozata és 13 sebesültje volt. Szintén ugyanebben az évben a Galánta melletti Nemeskosút községben pedig a tüntető magyar munkásság közé lóttak a csendőrök, aminek 3 halálos áldozata volt.

VII. 2. Változások a politikai életben

A szociális feszültséget az ellenzékben lévő pártok is igyekeztek meglovagolni. Közülük elsősorban a Csehszlovákia Kommunista Pártja igyekezett profitálni a válságából, és a háttérből gyakran buzdította nem engedélyezett demonstrációk megtartására az elégedetlen tömegeket.

A CSKP jelentős átalakuláson ment keresztül ezekben az években, amely változást a bolsevizáció fogalmával szokás összefoglalni. Ez lényegében azt jelentette, hogy az egykor a szociáldemokráciából kivált párt fokozatosan megszabadult a szociáldemokrata hagyományoktól és a szociáldemokrácia gondolatától eléggé el nem szakadt vezetőitől, akiknek a helyére a sztálini irányvonallal egyetértő új pártelit került. Ennek a folyamatnak a fontos mozzanata volt a CSKP 1929-es kongresszusa, amikor is Klement Gottwald személyében új főtitkár került a párt élére, aki erőteljes centralizációba és tisztogatásokba kezdett a párton belül. A CSKP a válság idején a szovjet pártutasításoknak megfelelően a korábbinál radikálisabban támadta a csehszlovák kormányzatot. A polgári politikát összemosta a fasizmussal, és azt hirdette, hogy Csehszlovákia a fasizmus felé sodródik. Keményen támadta a másik baloldali pártot, a szociáldemokráciát is, amelyet amiatt, hogy együttműködött a polgári pártokkal, szociálfasizstának minősített.

Miközben a CSKP egyre szélsőségesebb baloldali politikát folytatott, a jobboldali szélsőségek is erősödni látszottak, és 1934 elején a 10 legjelentősebb csehszlovák fasiszta szervezet egységes fasiszta Nemzeti Frontot hozott létre.

A szociális helyzet kiéleződése a szlovák autonómista mozgalomnak is új lendületet adott, és 1932-ben a HSLS és a Szlovák Nemzeti Párt egy ún. autonómista szövetségbe tömörült. A Hlinka-párt és a párthívek radikalizálódását jelezte az 1933-as nyitrai Pribina ünnepség lefolyása is. Itt az eredetileg ünnepi szónokoknak kijelölt prágai politikusokat a csehellenes jelszavakat is skandáló, a HSLS politikusai által feltüzelt tömeg nem hagyta szóhoz jutni, helyettük Hlinka szónoklatát követelte.

A HSLS-n belül egyébként is egyre nagyobb teret nyert a fiatal generáció, amelynek fő képviselői (Alexander Mach, Karol Sidor, Ferdinand Durčanský) már nem az olasz fasiszta, hanem a náci német mintát tartották követendő példának, és egyre radikálisabb irányba vitték a párt politikáját.

A radikalizmus felerősödése jellemezte a szudétanémet pártokat, különösen a két negativista pártalakulatot, amelyek egyre inkább a hitleri propaganda hatása alá kerültek. A csehszlovák kormányzat a szélsőséges pártok különösen a szudétanémet formációk radikalizálódását komoly veszélyforrásként észlelte, és más megfelelő eszközök hiányában a hatalom retorzív (megtorló) eszközeinek megerősítésével – a cenzúra megszigorításával, a végrehajtó hatalom eszközeinek növelésével, a pártok felosztatását lehetővé tevő törvény elfogadásával stb. – kívánta kezelni. Ennek egyik elemeként betiltotta a két nacionalista német párt működését. Intézkedései azonban visszafelé sülték el, mivel a két párt választóit egy újonnan alakult német mozgalom, a Konrad Henlein vezette Szudétanémet Párt szippantotta magához, és egy addig nem látott erős német tömörülést hozott létre.

8. kép: Konrad Henlein

Konrad Henlein (1898–1945) – Csehszlovákiában élő német tornatanár majd politikus. Ő szervezte meg és vezette a Szudétanémet Pártot, amely 1937-től egyre szorosabb együttműködést alakított ki Adolf Hitlerrel. A müncheni döntést követően a Németországhoz csatolt szudétanémet területek helytartójává nevezték ki. A háború végén amerikai fogságba esett, ahol öngyilkosságot követett el.

1935-ban az első Csehszlovák Köztársaság utolsó parlamenti választását tartották, amely választás eredményei jól észlelhető elmozdulást jeleztek az addigi politikai erőviszonyokban. A választások során ugyanis – Csehszlovákia történetében először – egy nemzetiségi párt, a Szudétanémet Párt kapta a legtöbb szavazatot. Ezt az tette lehetővé, hogy az egyre inkább a hitleri Németország propagandájának befolyása alá kerülő német lakosság többsége (mintegy 60%-a) erre a pártra adta szavazatát, miközben a csehszlovák lakosság szavazatai több párt között oszlottak meg. A második legerősebb párt a Köztársasági Agrárpárt lett. A választási eredmények összességében azt jelezték, hogy a lakosság nagyjából egyformán támogatja a centralista Csehszlovákia fenntartását szorgalmazó pártokat (agrárok, szociáldemokraták és más csehszlovákista pártok), illetve a velük szemben felsorakozó, a centralizmus elutasító pártokat. Ez a másik tábor nagyon színes volt, ide tartoztak a kommunisták, a szlovák autonómisták, valamint a

9. kép: Milan Hodža

szudétanémet és a magyar pártok is. Az új kormányt azonban továbbra is a centralista pártok alakították meg.

1935 decembere még egy fontos változást hozott. A 84 éves T. G. Masaryk lemondott a köztársasági elnöki posztról, amelyre helyette Edvard Beneš választották meg. Ezzel egy időben a kormányfői székbe Csehszlovákia történetében első ízben egy szlovák politikus, Milan Hodža ülhetett be. Hodža nehéz feladatot vállalt, hiszen egy olyan korszakban kellett volna Csehszlovákia problémáit megoldania, amikor kintről a náci Németország fenyegette az országot, bentről pedig a centralizmust elutasító pártok igyekeztek felforgatni azt.

Milan Hodža (1878–1944) – szlovák politikus, publicista. Az 1905-től a magyar országgyűlési képviselői mandátummal rendelkező Hodža Csehszlovákia megalakulása előtt a Monarchia szövetségi állammá való átalakítását szorgalmazta. 1919-től a szlovák politika egyik legbefolyososabb emberének számított. Az Agrárpárt jelöltjeként többször töltött be különböző miniszteri posztokat, 1935 és 1938 között pedig az ország miniszterelnöke volt. A müncheni egyezményt követően elhagyta Csehszlovákiát. Először Franciaországban szervezte az emigrációt, majd az USA-ban telepedett le. Élete végén ismét a közép-európai országok federációjának a tervein dolgozott.

VII. 3. A veszélyeztetett köztársaság

A harmincas évek közepe nem csupán Csehszlovákia, hanem az egész térség szempontjából is fordulatot hozott, hiszen ekkorra már egyre kendőzetlenebbül mutatkozott meg a náci Németország részéről a versailles-i Európa lebontásának az igénye, amivel egy időben az európai erőviszonyokban is jól látható eltolódás jelentkezett. A gazdasági válságból viszonylag gyorsan talpra álló Németország mind gazdasági, mind katonai szempontból Franciaország fölé nőtt, miközben a közép-kelet-európai térségbe való gazdasági behatolása politikai térnyerést is eredményezett. Ezzel pedig fokozatosan semlegesítette Csehszlovákia biztonságának legfontosabb garantálóit, Franciaországot és a kisantantot. A versailles-i rendszer 1918–20 óta először deffenzívába került, amivel együtt egyre inkább tarthatatlanná váltak azok a féligazságok, amelyekre ez a rendszer épült: többek között az is, hogy az első világháború a demokratikus és az antidemokratikus államok harca volt, amelyből a demokrácia került ki győztesen. Versailles ugyanis amellett, hogy az önrendelkezés elvét beteljesítve számos nemzet jogos önállósodási igényét is kielégítette, másoktól ugyanezt megtagadta. Közben pedig egy olyan európai hatalmi rendszert hozott létre, amely Franciaországnak és szövetségeseinek (köztük Csehszlovákiának) számos tekintetben (gazdasági, katonai, politikai szempontból is) előnyt biztosított. Amikor tehát a győztesek a versailles-i rendszert védték, egyben saját kivételezett helyzetükhöz is ragaszkodtak.

A nemzetközi politikai légkör megváltozására és a kisebbségi társadalmak összezárkózására, ezáltal a revíziós fenyegetettség megerősödésére a prágai kormányzat is kénytelen volt reagálni, s lépéseket tenni az ország biztonságának biztosítására. Ennek egyik elemét a Szovjetunióval 1935-ben megkötött védelmi szerződés kellett volna, hogy jelentse. Csakhogy az addigi egyoldalú francia orientációt kiegyenlíteni akaró szerződés a gyakorlatban hatástalan volt. Leginkább azért, mivel a Szovjetunió nem volt határos Csehszlovákiával, így a korabeli haditechnika mellett segítséget sem nagyon nyújthatt nekí. De azért is, mivel a szovjet segítség feltétele az volt, hogy egyben a franciák is Csehszlovákia segítségére siessenek.

Az ország biztonságának erősítését szolgálták azok a belső katonapolitikai intézkedések is, amelyek az ország honvédelmét voltak hivatottak erősíteni. Trianon után Prágából nézve elsősorban a Habsburg-restauráció s egy magyar támadás veszélye látszott valószínűnek, ezért a csehszlovák hadsereg felvonulási terve is elsősorban Magyarország ellen irányult, miközben a Németország felől érkező veszélyt a kormányzat és a had-

sereg sokáig lebecsülte, sőt olykor még Hitler hatalomra jutása után is bagatellizálta. 1935 után azonban Prága is felismerte, hogy már Németország vált a fő veszélyforrássá, a náci birodalommal való katonai konfliktus pedig hovatovább elkerülhetetlennek látszik. Ennek értelmében dolgozták át 1935–36-ban a hadsereg felvonulási és diszlokációs tervét is, illetve reorganizálták a katonai hírszerzést. Az új védelmi politika további fontos elemét az 1936-ban elfogadott államvédelmi törvény jelentette, amely többek között megerősítette a köztársasági elnök hadsereg-főparancsnoki jogköreit. A törvény értelmében létrehozták az ún. Államvédelmi Őrséget (SOŠ), amely állományának alapját a vámőrség, a rendőrség és a csendőrség tagjai képezték, akik békeidőben saját alakulataik keretében szolgáltak, csupán veszély esetén aktivizálták őket. Rajtuk kívül az SOŠ egységeibe a civil lakosság megbízható tagjait (tartalékos tiszteket, volt legionáriusokat – kizárólag cseh vagy szlovák nemzetiségű egyéneket) is besorolták. Az Államvédelmi Őrség feladatai közé tartozott a határok védelme mellett a közrend fenntartása is.

Új elemet jelentett a csehszlovák védelmi politikában a határ menti betonerődítmények vonalának a kiépítése, amit elsősorban francia minták alapján, de azokat lényegesen feljavítva, 1935-ben kezdtek meg. A prágai elképzelések hosszú távon az ország teljes határvonalat biztosító erődrendszer kiépítését feltételezték, a második világháború kezdetéig azonban csak a cseh–német és a szlovák–magyar határszakasz erődvonala készült el – az is csak részben –, a lengyel határszakasz megerősítése pedig épp csak elkezdődött. A csehszlovák erődvonal a főbb támadási irányokat lezáró ún. nehézerődök és az ezek térközeit kitöltő könnyűerődök sorából állt. A nehézerődök a tüzéségi tűznek is ellenálló falakkal rendelkeztek, páncéltörő ágyúkkal, nehéz géppuskákkal, esetleg légvédelmi ágyúkkal voltak felszerelve, az egymást kölcsönösen védő erődök alatt pedig bombabiztos föld alatti járatok, raktárak, legénységi szállások voltak. A könnyűerődítések ezzel szemben általában egyetlen beltérből álló kisebb betonépítmények voltak, amelynek fegyverzetét egy-két géppuska alkotta. Ezeket föld alatti járatok nem kötötték össze, de sűrűn épültek, így vizuális kapcsolatot tudtak tartani egymással.

A nehézerődök láncolata elsősorban a Szudétavidéken épült ki, hogy Németország felől védje az országot. Dél-Szlovákiában nehézerődök csupán két helyen, Pozsony-Ligetfalun és Komáromban épültek. Ligetfalu határában (noha a Csehszlovákia által 1919-ben aláírt saint-germaini békeszerződés kifejezetten tiltotta, hogy a Duna jobb partján katonai objektumok épüljenek) 15 nehézerőd, néhány könnyűerőd és néhány

további katonai célú objektum épült meg. Komáromban, ahova eredetileg 5, a vasúti és közúti határhíd védelmét, valamint a Duna víztükrét is tűz alatt tartó erődöt terveztek, végül 3 készült el. A Párkánytól a Kárpátaljáig húzódó szakaszon viszont csupán könnyűerődítések készültek, igaz, hogy 1935 nyarától 1938 nyaráig közel 1800 ilyen betonbunker épült fel.

10. kép: Egy a dél-szlovákiai könnyűerődök közül

Feladatok, kérdések

1. Nézzenek utána, találhatók-e a lakhelyük közelében az 1930-as évekből megmaradt határerődítmények!
2. Hogyan értelmezné a gazdasági válsággal kapcsolatban az alábbi bibliai sorokat:
„Ne halat adj az éhezőknek, mert azzal csak egyszer lakik jól! Adj neki hálót, tanítsd meg halászni!”

VIII. CSEHSZLOVÁKIA 1938-AS VÁLSÁGA ÉS A MÜNCHENI EGYEZMÉNY

1938-ban, fennállása huszadik évfordulójának évében a Csehszlovák Köztársaság történetének legnehezebb időszakát élte, hiszen nem sikerült megtalálnia azt belső állami modellt, amely a köztársaságban élő nemzetek (csehek, szlovákok, németek, magyarok, lengyelek stb.) igényeit egyformán figyelembe tudta volna venni, és mindezen nemzetek képviselőit az állam mögé fel tudta volna sorakoztatni. Persze ez a probléma a korábbi években is megoldatlan volt, ám akkor a nemzetközi környezet, a nagyhatalmi viszonyok stabilitást biztosítottak Csehszlovákiának. 1938-ban azonban a kedvező nemzetközi háttér már nem létezett, hiszen Európában épp azok az államok és erők váltak kezdeményezővé (elsősorban a náci Németország), amelyek a versailles-i rendszer lebontását szorgalmazták.

Az első Csehszlovák Köztársaságra elsősorban két törekvés, a szlovák autonomizmus és a szudétánémetek szeparatizmusa jelentett veszélyt. Az 1938-as évet „*a jubileumi évében támadunk!*” jelszó jegyében megnyitó szlovák autonómisták 20 év várakozás után 1938-ban mindenképpen döntésre akarták vinni az autonómia kérdését. Céljuknak a köztársaság a létét is alárendelték. Erre utal a január közepén Jozef Tiso által megfogalmazott jelszó, „*a szlovák nemzetért, a köztársaság árán is!*”, illetve Andrej Hlinka nyilatkozata, aki szerint „*ha Prága nem hallgat meg bennünket, ha a Pittsburgh-i Egyezmény és az autonómia nem válik valósággá, akkor búcsút mondunk Prágának!*”

Az igazi problémát azonban mégis a szudétánémet-kérdés jelentette, amely ugyan már korábban is ott volt a levegőben, de amely 1938-ban került ismét a figyelem középpontjába. A szudétánémet-kérdés a húszas évek második felének nyugalmi állapotát követően elsősorban az miatt éleződött ki, hogy a nagy gazdasági válság következményei hatványozottan érintették Csehszlovákia németek által lakott térségeit. A szudétánémet régióban, ahol hagyományosan erős volt az exportra termelő ipar, az országos

átlagtól is nagyobb volt a termelés visszaesése, így a munkanélküliség, a nyomor és a reménytelenség is erőteljes volt. Nem beszélve arról, hogy az ott élő németekre egyre nagyobb hatás gyakorolt a Németországból átszűrődő hitleri propaganda, amely a fel erősítette a válság miatt amúgy is meglévő német elégedetlenségét.

Ezt érzékelve a Milan Hodža vezette csehszlovák kormány megpróbálkozott a német lakosság megbékítésével, amelynek érdekében kormány 1937. február 18-án nyilatkozatot adott ki a nemzetiségi kérdés rendezéséről. A nyilatkozat tulajdonképpen az aktivista német pártok követeléseinek elfogadását jelentette, s többek között a gazdasági válság által sújtott német területek helyreállítását és megsegítését, a közigazgatás német hivatalnokokkal való feltöltését, az addiginál méltányosabb nyelvi politikát, a német lakosságot ért sérelmek kivizsgálását ígérte. Ezért cserébe pedig a német aktivisták lemondtak az autonómia bármiféle formájának követeléséről.

A február 18-i egyezségnek azonban volt két fontos hibája. Egyrészt az, hogy a német lakosság és annak legerősebb pártja, a Konrád Henlein vezette Szudétanémet Párt (SdP) kevésnek találta a kormány ígéreteit, hiszen az ő politikájuk középpontjában épp a német területek autonómiája állt. Másrészt az új kormánypolitika gyakorlati eredményei csak lassan jelentkeztek, miközben a cseh közigazgatás – amelyet egzisztenciálisan is érintett, hiszen új német hivatalnokok felvétele a csehek elbocsátásával járt volna – igyekezett elszabotálni azt. A február 18-i egyezség bukását azonban mégsem ez, hanem az időfaktor okozta, hiszen mire eredményei beértek volna, addigra Csehszlovákia már a szétesés szélére került.

Bár Hitler expanzív tervei szempontjából a Csehszlovák Köztársaság felszámolása evidens cél volt, a német kancellár elképzelésiben a szudétanémet-kérdés felhasználása sokáig nem játszott szerepet. 1937 végén azonban a Szudétanémet Párt vezetője, Konrád Henlein a birodalmi kancellárnak címzett levelében felajánlotta, hogy a náci politika szolgálatába állítja pártja tevékenységét. Feltehetően ekkoriban ismerte fel Hitler azt, hogy a szudétanémet probléma felhasználható a szomszédos Csehszlovákia szétverésére. Ebben az a mozzanat is közrejátszott, hogy a Neville Chamberlain kormányfő vezette Nagy-Britannia egyre inkább hajlandónak mutatkozott a Versailles-i határok békés eszközöket alkalmazó revíziójára. Innentől az SdP tkp. Hitler engedelmes eszközeként élt vissza a szudétanémet lakoságnak az önrendelkezés iránti legális igényével.

Hitler számára azonban az első lépés mindenképp Ausztria lenyelése, vagyis az anchluss volt, ami 1938. március 12-én valósult meg. Az anchluss nem csupán versailles-i rendezés újabb megsértését, illetve a német térhódítás újabb eredményét jelen-

tette, de meghatározó jelentőséggel bírt a csehszlovák belpolitikára is. A „német élettér megnövekedésének” közvetett hatásait szinte azonnal érezni lehetett Csehszlovákiában. Henlein már másnap felhívásban fordult az összes csehszlovákiai némethez, amelyben a „német népcsoport” azonnali politikai egységének megteremtésére szólította fel őket, miközben a többi német pártnak azt üzentte, hogy nincs joguk létezéshez. A címzetek megértették a nekik szóló üzenetet, s a következő hetekben még az aktivista pártok is beolvadtak az SdP-be. Csupán a Wenzel Jaksch vezette szociáldemokraták őrizték meg különállásukat, de jelentős befolyást már nem tudtak gyakorolni a szudétanémetekre, akik szinte egy emberként sorakoztak fel az SdP mögé. A Szudétanémet Párt, amelynek immár 55 fős képviselője ült a nemzetgyűlésben, ezzel egyértelműen az ország legnagyobb pártjává vált. Az SdP padsoraiba átült volt aktivista német képviselők-nél nagyobb jelentősége volt azonban annak, hogy a Szudétanémet Párt fokozatosan ellenőrzése alá vonta a csehországi német társadalmi szervezetek nagy részét, köztük a nagy népszerűségnek örvendő testnevelési egyesületeket, a német szakszervezeti tömörüléseket, és egyfajta totális hatalmi központtá alakult át. Ezzel párhuzamosan a Csehszlovákiában élő németek öntudata szinte ugrásszerűen megnövekedett, s egyre nyíltabban kezdtek egy második anchlussról beszélni, ami az ő értelmezésükben a szudétanémet területek Németországhoz csatolását jelentette volna. Türelmetlenségük azonban ekkor még kínos volt Hitler számára, aki nem a szudétanémet területeket, hanem Csehország egészét akarta megszerezni, s lehetőleg háború nélkül.

Természetesen Prágának valamiképpen szintén reagálnia kellett az anchlussra és annak következményeire, hiszen Németország most már nem csupán képletesen, hanem a valóságban is körülölelte Csehországot, s azt a csehszlovák vezetőknek is tudniuk kellett, hogy a német terjeszkedés következő áldozata éppen az ő államuk lehet. Mivel Hodža miniszterelnök azt is felismerte, hogy Berlin számára a szudétanémet-kérdés jelentheti a beavatkozás indokát, ezért a szudétanémet- mozgalom pacifikálását tűzte ki célul, amelynek eszközéül az ún. *nemzetiségi státútumot* szánta. A nemzetiségi státútum (a megnevezésben tudatosan helyettesítette az addig gyakrabban használt kisebbség fogalmát a nemzetiség szóval) megalkotásának szándékát március 28-án jelentette be a miniszterelnök, s néhány nappal később személyes megbeszélésen a szudétanémet vezetőkkel is közölte, hogy milyen engedményekre készül kormánya a nemzetiségi megbékélés érdekében. Hodža lényegében egy olyan törvénycsomag megalkotásáról beszélt, amely csehszlovák állam addigi szerkezetének meghagyása mellett javított volna a nemzetiségek helyzetén.

A nemzetiségi státútum azonban – bár ezt kiötlői akkor még nem tudhatták – már

születése pillanatában halálra volt ítélve. Az a politikai erő ugyanis, amelyet vele pacifikálni akartak, ekkor már nem volt érdekelt a megegyezésben, hiszen Henleinék számára már a Német Birodalomhoz való csatlakozás volt az egyedüli elfogadható megoldás. Március 28-án Henlein és helyettese, Karl Hermann Frank Berlinbe utaztak, ahol többek között Hitlerrel, Rudolf Hessel és Joachim Ribbentropal tárgyaltak. Ezen a találkozón született meg a végleges döntés arról, hogy az SdP-nek a teljesíthető és teljesíthetetlen követelések kombinálásával úgy kell tárgyalnia Prágával, hogy a tárgyalások ne megegyezéshez, hanem a feszültség növekedéséhez vezessenek. Ebben a taktikában központi szerepet kaptak azok a 8 pontba foglalt követelések, amelyeket az SdP 1938. április 23–24-én Karlsbadban (Karlovy Vary) megtartott kongresszusán fogadtak el, s amelyek a következők voltak: a német népcsoport teljes egyenjogúsága a cseh nemzettel; a szudétanémet népcsoport jogi személyként való elismerése; a zárt német nyelvtérület kijelölése és elismerése; a német önkormányzatiság kiépítése; törvényes védelem azoknak a németeknek, akik a zárt német területen kívül élnek; minden olyan sérelem jóvátétele, amely 1918-tól érte a németeket; a német területen német hivatalnokok; a német világnézet szabadsága.

Bár az így megfogalmazott pontok között voltak jogos követelések, a karlsbadi program egészében mégis elfogadhatatlan volt Prága számára, hiszen az abból kirajzolódó német területi autonómia, ahol a német világnézet, vagyis a náciizmus elvei alapján szerveznék meg magukat, a csehszlovák állam működésképtelenségéhez vezethetett volna.

Miközben 1938 tavaszán a szudétanémet-kérdés fokozatosan feszültebbé vált, a szlovákiai magyarok problémája egyre inkább háttérbe szorult. Köszönhetően annak, hogy sem Magyarország, sem az 1936-ban az Országos Keresztényszocialista Párt és a Magyar Nemzeti Párt összeolvadásából létrejött Egyesült Magyar Párt (EMP) nem változtatott az előző évek politikáján, és továbbra is Szlovákia autonómiájában és a szlovákok és csehek közötti ellentétek kieleződésében látták a lehetőséget arra, hogy a Felvidék valamilyen módon visszakerüljön Magyarországhoz. De az erőszakos megoldásokat továbbra is elutasították.

VIII. 1. Az 1938-as községi választások

1938 májusában és júniusában három hétvégére elosztva községi választásokat tartottak Csehszlovákiában. Bár a választások arról döntöttek, hogy az egyes településeken ki legyen a polgármester és milyen legyen a képviselőtestületek összetétele, a választásokat mindenki úgy fogta fel, mint egyfajta népszavazást arról, hogy milyen jövőt szánnak Csehszlovákiának. Persze mindenki bizonyítani akarta, hogy nemzete (a csehszlovák, szlovák, német, magyar) egységes, s mögötte áll. Ennek megfelelően a kampány éles hangvételő, botrányoktól, demagógiától volt hangos, amely során a pártok többsége nem saját programjának ismertetésére, hanem az ellenfelek lejáratására helyezte a hangsúlyt.

Miközben a cseh országrészekben elsősorban az volt a kérdés, hogy a szudétanémetek milyen mértékben sorakoznak fel Henlein mögé, a szlovákiai választások meghatározó momentuma pedig az autonómisták és a centralisták küzdelme volt. A HSLS azt hirdette, hogy egyedül ő jogosult a szlovák nemzet nevében fellépni, s ezt a tézisét a választások eredményeivel akarta alátámasztani. Remélte, hogy a szlovák nemzet önigazgatására épülő programja, amelyet a pittsburghi szerződés évfordulós ünnepségei által igyekezett hangsúlyossá tenni, kellő vonzerőt fog jelenteni a szlovákok számára.

A választásokat kísérő felfokozott várakozás is közrejátszott abban, hogy a választási kampány nem nélkülözte a „sportszerűtlen” megoldásokat, a nemzetiségi kártya kijátzását vagy épp az antiszemita megnyilvánulásokat sem.

Az Egyesült Magyar Párt a községi választásokat megelőző kampányt egyértelműen a magyar egység megteremtésére akarta felhasználni. Ennek a jegyében fogalmazták meg azt a szlovákiai magyarsághoz szóló felhívást is, amelyet március 29-én fogadott el a párt parlamenti klubja. A *PMH* március 31-i számának első teljes oldalán *Magyarok!* címmel közzétett felhívás, amelyet a párt nemzetgyűlési képviselői és szenátorai írtak alá, a magyar kisebbség teljes egyenjogúságának az elérése érdekében pártállástól, és foglalkozástól függetlenül egy táborba szólította a szlovákiai magyar kisebbséget. A szöveg, amely korparancsnak nevezte az egységet, a következő hónapokban egyre gyakrabban feltűnő „*Egy Isten, egy sors, egy akarat, egy tábor!*” jelszóval zárult.

A választások összességében a centralizmus vereségét hozták, hiszen Csehországban nagyon megerősödött a Szudétanémet Párt, Szlovákiában pedig a HSLS, a Kárpáti Német Párt és az Egyesült Magyar Párt (EMP) alkotta kormányellenes erők győztek.

VIII. 2. A nemzetiségi státútum

A választásokat követően tovább folytatódtek a státútumról szóló tárgyalások, amelyek több szempontból is új dimenziót kaptak. Hodža ugyanis eredetileg csupán a már létező, a kisebbségek jogállását érintő törvények és jogszabályok valamiféle átstrukturálására és némileg feljavított újrakodifikálására gondolt. Ám a körülmények hatására fokozatosan eljutott a csehszlovák nemzetiségi politika alapvetően új alapokra való helyezéséig, a csehszlovák nemzetállamnak nemzetiségi állammá való alakításának gondolatáig. Közben lényegesen megváltozott a státútum kezelésének a módja is. Míg az Anschluss utáni hetekben a csehszlovák vezetők, különösen Beneš elnök, Prága korábbi politikájával összhangban továbbra sem győzte elégszer hangsúlyozni, hogy a nemzetiségi kérdés rendezését kizárólagosan belügynek tekintik, addig 1938 nyarára a státútum nemzetközi problémává szélesedett, és a csehszlovák kormányzat több ízben is egyeztetett e kérdésben Londonnal és Párizssal. A státútumtárgyalások megértéséhez persze azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy miközben a Szudétánémet Párt több ízben is deklarálta, hogy a megegyezés híve, valójában nem akarta a tárgyalások sikerét. Az SdP számára Hitler Csehszlovákia-ellenes terveivel összhangban a státútumról folyó tárgyalások csupán annak eszköze volt, hogy olyan hosszan elhúzódó feszültség alakuljon ki a cseh–német viszonyban, amely a náci Németország számára megeremti és az európai közvélemény előtt elfogadhatóvá teszi a beavatkozást, ezzel Csehszlovákia felszámolását.

A nemzetiségi státútum ún. második tervezete július elejére készült el. Az így létrejött státútumjavaslat ugyan a koalíciós pártok által korábban felállított korlátok legtöbbször nem lépte át (tehát nem feltételezte a csehszlovák külpolitika megváltoztatását s a területi autonómia elvét sem támogatta), mégis jóval messzebb ment, mint minden addigi csehszlovák elképzelés, hiszen a nemzetiségi kérdést az állam demokratikus jellegének két irányba való kiszélesítésével, az önkormányzati jogok megerősítésével, és a nemzetiségek jogainak kiterjesztésével kívánta megoldani. A javaslat szakítva a csehszlovák állam addigi alapfilozófiájával, az államot nemzetállamból nemzetiségi állammá kívánta átépíteni. Ennek három fontos eszköze pedig a közigazgatás decentralizálása, egy új nyelvtörvény és a nemzetiségek jogait összefoglaló törvénycsomag megalkotása lett volna.

A tervezet a kisebbségi önkormányzatiságot a szudétánémetek által követelt területi autonómia helyett a Monarchia idejéből kölcsönvett mechanizmusok alapján tartomá-

nyí, járási önkormányzatok és az azok keretein belül létrehozandó nemzetiségi kúriák beiktatásával kívánta megoldani. Az egész ország továbbra is négy tartományra – Csehország, Morvaország és Szilézia, Szlovákia, Kárpátalja – oszlott volna. A megerősített jogkörű tartományok legfontosabb önkormányzati testülete a tartomány nagyságától függően 60–120 tagú tartományi gyűlés lett volna. A nemzetiségek öngazgatásának elvét azzal kívánták biztosítani, hogy a tartományi gyűlésbe megválasztott képviselők nemzetiségük alapján nemzetiségi kúriákba tömörültek volna, amelyek az adott nemzetiséget érintő minden kérdésben beleegyezési joggal bírtak volna.

A nemzetiségi státútum tervezete kimondta a Csehszlovákiában élő nemzetek teljes egyenlőségét és tiltotta az elnemzetlenítés minden formáját. Külön paragrafusok biztosították a nemzetiségek arányos részesedését a közhivatalokban, mégpedig a legutolsó népszámlálás arányszámait alapján, miközben az olyan hivatalokat, amelyek a nemzeti kisebbségek ügyeit intézik, csak a kisebbségekhez tartozó személyek által lehetett volna betölteni. Hasonló módon arányos részesedést kaptak volna nemzeti kisebbségek a költségvetésből is. Mindezt a nemzeti kisebbségek teljes körű kulturális és oktatási autonómiája egészítette volna ki.

Az új nyelvtörvény ugyan az 1920-as törvénykezés talaján maradt volna, ám lényeges engedményekkel a nemzetiségek számára. A csehszlovák nyelv megőrizte volna államnyelvi jellegét, ám azokon a területeken, ahol a nemzeti kisebbségek többséget alkottak, ezek nyelve hivatalos nyelvvé vált volna. A tervezet a nyelvi jogok érvényesítésének 20%-os határát 15%-ra szállította volna le, miközben ezek a rendelkezések az addigi gyakorlattal szemben a közigazgatáson kívül az állami vállalatokra, így a vasútra és a postára is érvényesek lettek volna.

A magas politikában meglevő ellentétek, valamint a cseh közvélemény inkább elutasító magatartása ellenére a kormány a július 26-i ülésén elfogadta a törvényjavaslatok véglegesnek szánt szövegét. Ekkor még abban bíztak, hogy augusztus 3-án a javaslatokat a nemzetgyűlés elé terjeszthetik, ahol megkezdődhet majd érdemi vitájuk. Ehhez azonban egyvalami még hiányzott, mégpedig a német fél pozitív visszajelzése, hiszen az SdP július folyamán szinte folyamatosan kitért az érdemi tárgyalások elől. A német válasz végül augusztus elsején érkezett meg, és mivel egyértelműen elutasító volt, így a státútum második tervezete nem került a nemzetgyűlés augusztus 3-i ülésének programjába.

A státútumról szóló tárgyalások során a magyarkérdés alig került elő, ami Prágának azt a szándékát jelezte, hogy elsősorban a veszélyt jelentő németkérdést akarják lezárni.

De a nyugati hatalmak sem a kérdés általános rendezését, csupán a német probléma lezárását várták Prágától. Eközben az EMP a budapesti politikával összhangban továbbra is a nagyhatalmak konszenzusa melletti békés határváltozás ideáját favorizálta.

Hosszas előkészítés után 1938 nyarán Hodža miniszterelnök két ízben is tárgyalt az EMP képviselőivel, és átadta nekik a státútum második verzióját. Noha a javaslatok előrelépést jelentettek volna a magyar kisebbség számára, a párt válasza mégis elutasító volt, hiszen egy pozitív válasz megbontotta volna azt a formálódó ellenzéki tábor, amely az autonomizmus jelszava körül a német, magyar, szlovák és lengyel pártokból kialakulni látszott. Másrészt az EMP vezetői attól tartottak, hogy ha elfogadják a javaslatokat, akkor a szudétánémetek által esetleg kiharcolt további engedmények a magyar közösségre már nem fognak vonatkozni.

Prága mindig is szerette volna a nemzetiségi problémákat belügyként kezelni, s kizárni abból a nemzetközi közvéleményt. Ez a koncepció azonban 1938 kora nyarára véglegesen kudarcba fulladt, amiben nem kis szerepe volt a német diplomácia tudatos lépéseinek, amelynek köszönhetően a szudétánémet-kérdés fokozatosan az európai közvélemény figyelmének centrumába került. Berlin és Prága között pedig a propaganda változatos eszközeit felvonultató versengés kezdődött Európa megnyerése érdekében. Ennek során Beneš fő érve – ebben az esetben egyébként helyesen – az volt, hogy Németország valójában nem a szudétánémet-kérdés megoldására törekszik, hanem Csehszlovákia megsemmisítésére, s Prága nem csupán a cseh érdekeket védi, hanem Európa békéjét is. Az európai közvélemény azonban egyre inkább Hitlernek hitt, elfogadva azt, hogy Csehszlovákia mesterségesen összetakolt ország, s ha nem változtatja meg radikálisan a nemzetiségekkel szembeni politikáját, az Európa biztonságát veszélyezteti.

A szudétánémet-kérdés nemzetközi problémává terebélyesedését leginkább az augusztus 3-án Prágába érkezett sir Walter Runciman angol politikusnak a missziója jelezte, akinek az angol külügyminisztérium tervei szerint megegyezésre kellett volna bírnia a szudétánémeteket és a csehszlovák kormányt.

A Runciman-misszió eredményeként született meg szeptember elejére a státútum harmadik majd negyedik verziója. Ez utóbbi Prága részéről a szudétánémet követelések előtti szinte teljes meghátrálást jelentette. Az ismét csak Beneš elnök által megalkotott, a kormány által szeptember 5-én elfogadott, és az SdP-nek két nappal később előterjesztett tervezet Runciman szerint is a lehetséges csehszlovák engedmények végső határát súrolta, hiszen Prága a legtöbb pontban elfogadta a karlsbadi igényeket. Elutasította

viszont a nemzetiszocialista világnézet szabad gyakorlásának a követelést, valamint a területi autonómia helyett az etnikai elvek alapján kialakított megyék autonómiáját helyezte kilátásba.

Ekkor azonban Berlin utasítására fegyveres incidensek egész sora kezdődött el Csehszlovákia németek által lakott vidékein. Az SdP fegyveres csoportjai csendőrőr-söket, hivatalokat, ott élő cseheket támadtak meg, cseh és zsidó tulajdonú boltokat fosztottak ki, aminek a célja egy olyan helyzet előidézése volt, hogy a német hadsereg a rendteremtő erő látszatát keltve vonulhasson be a szudétanémet vidékre. A csehszlovák kormány ezúttal határozott lépésekkel válaszolt, 13 járásban statáriumot rendelt el, s keményen fellépett minden rendbontással szemben. Ezt látva Henlein szeptember 15-én először Hitlerhez intézett felhívást, és a német többségű csehországi területek megszállását követelte, majd pedig a közvéleményhez fordulva rádiónyilatkozatban jelentette be, hogy a szudétanémet lakosság már nem elégzik meg semmiféle Csehszlovákián belüli megoldással: *„Ebben az órában lépek elétek és kijelentem: mint szabad németek akarunk élni, újra békét és munkát akarunk hazánkban. Haza akarunk kerülni a birodalomba. Isten áldása legyen rajtunk és a mi igazságos harcunkon.”* Az SdP vezetése ezután átlépte az államhatárt és Németországba távozott, a csehszlovák kormány pedig ezzel párhuzamosan betiltotta a párt működését.

Az események alakulása véglegesen elásta a nemzetiségi kérdés Csehszlovákián belüli tárgyalásos megoldásának és a nemzetiségi státútum megalkotásának esélyét. Ezt felismerve Runciman szeptember 16-án elhagyta Prágát. Misszióját a brit miniszterelnöknek írt jelentése zárta le. Véleménye – bár nem perdöntő – fontos adalék az egész szudétanémet krízis értékeléséhez. A tárgyalások kudarcáért elsősorban a Szudétanémet Párt vezetőit hibáztatta: *„A tárgyalások végleges megszakadásáért a felelősség véleményem szerint elsősorban Henlein urat, Frank urat és csehszlovákiai és külföldi híveiket terheli...”* Azt is látta azonban, hogy a kialakult helyzetért a csehszlovák kormányzatot is felelősség terheli: *„Az a meggyőződésem alakult ki, hogy noha az elmúlt húsz évben a csehszlovák kormány nem volt a Szudétavidéken elnyomó és biztosan nem „terrorisztikus”, magatartását mégis az érzéketlenség, a megértés hiánya, a kicsinyes intolerancia és a diszkrimináció jellemezte...”* Éppen ezért végső megoldásként a németek által lakott területek Németországhoz való csatolását javasolta.

VIII. 3. A müncheni egyezmény

Henlein nyílt színvallása, a szudétanémetek lázadási kísérlete, majd ezek kemény elfojtása és az SdP betiltása végképp illuzórikussá tették a németkérdés Csehszlovákián belüli tárgyalásos rendezésének a lehetőségét, így a helyzet megoldásának a kulcsa egyre inkább diplomáciai síkra terelődött át. Ezek során pedig egyre inkább a határrevízió lehetősége került előtérbe. Ennek első jeleként szeptember 15-én a németországi Berchtesgadenbe érkezett Chamberlain angol kormányfő, aki a Hitlerrel folytatott tárgyalásain elfogadta a birodalmi kancellár érveit arról, hogy a béke megőrzésének egyedüli útja az, ha Csehszlovákia a németek által lakott területeit Németországnak adja át. Ennek jegyében szeptember 19-én a francia és angol kormány közös jegyzékben fordult a csehszlovák kormányhoz, amelyben az 50%-nál nagyobb arányban németek által lakott területek Németországnak való átadását javasolták.

Ezt a csehszlovák kormány először elutasította, ám szeptember 21-én bejelentette, hogy ha az új határokat a nagyhatalmi garancia fogja biztosítani, akkor hajlandó a német többségű területek átadására. A kapituláció bejelentése azonban a cseh lakosság egyöntetű ellenállásába ütközött. Prágát és a cseh városokat tüntetők tömegei lepték el, akik a kormány lemondását, illetve a nyugati hatalmak ultimátumának elutasítását követelték. A lakosság kiállása a Csehszlovák Köztársaság területi sérthetlensége mellett azt eredményezte, hogy a Hodža-kormány lemondott, Jan Syrový tábornok vezetésével pedig új kormány alakult.

Szeptember 22-én a Chamberlainnel Godesbergben találkozó Hitler – a nyugati hatalmak meghátrálását és a háborútól való félelmét látva – újabb követelésekkel állt elő, amelyek már túlmutattak az etnikai határokon. A nyugati hatalmak ebben a helyzetben nem ellenezhették azt, hogy Csehszlovákia katonai ellenintézkedéseket tegyen, így – miközben Prága a kapitulációs nyilatkozatot nem vonta vissza – az új miniszterelnök, Syrový tábornok 23-án este általános mobilizációt rendelt el.

A sikeres mobilizáció – amely során mintegy 1 250 000 tartalékos mozgósítására került sor –, valamint az, hogy a godesbergi feltételeket mind Csehszlovákia, mind pedig a francia kormány elutasította, Hitler előtt az általa végképp nem kívánt kétfrontos háború rémét vetítette ki. Mivel ezt sem a németek nem akarták, sem a nyugati hatalmak, de valójában a csehszlovák kormányzat sem kívánta a háborút, feszültséggel teli pathhelyzet alakult ki.

Ebből mutatott kiutat egy nemzetközi konferencia összehívása szeptember 29-re Münchenbe. A müncheni konferencián a négy hatalom (német, angol, francia, olasz) képviselői (Hitler, Chamberlain, Daladier, Mussolini) a német többségű csehszlovákiai területek Németországnak való átadásáról döntöttek. A tárgyalásokból – minden demokratikus elvet nélkülözve – kirekesztett Csehszlovákia számára nem maradt más lehetőség, mint az első köztársaság bukását jelentő döntés elfogadása, amelynek következtében Németország október 1-jével kezdődően a cseh országrészek mintegy 30%-ának a birtokába jutott, amely területen 3,8 millió, többségében német anyanyelvű lakos élt. A konferencia a magyar kérdéssel ugyan nem foglalkozott, de a jegyzőkönyvbe bekerült az a kitétel, hogy ha Csehszlovákia záros határidőn belül nem rendezi a magyar és a lengyel kisebbség helyzetét, akkor azok sorsáról újabb nemzetközi egyezség fog dönteni.

Kérdések, feladatok

1. Milyen hatással volt az Anschluss az erődítményrendszerre épülő csehszlovák védelmi tervekre?
2. Nézzon utána, milyen körülmények között és hogyan zajlott le a müncheni konferencia!

IX. AZ AUTONÓM SZLOVÁKIA IDŐSZAKA (1938. OKTÓBER 6.–1939. MÁRCIUS 14.) ÉS AZ ELSŐ BÉCSI DÖNTÉS

IX. 1. Az autonómia megszületése

A müncheni egyezmény nem csupán két ország határainak korrekcióját jelentette, hanem fontos mérföldkövet Közép-Európa és Csehszlovákia történetében is. Egyértelművé tette ugyanis, hogy az első világháborút lezáró békerendszer megalkotói (Franciaország és Nagy-Britannia) nem csupán a versailles-i rendszer fenntartásának megőrzéséről mondtak le, hanem azt is beismerték, nem képesek útját állni annak, hogy Németország saját befolyása alá vonja a régiót.

Még inkább végzetes következményekkel járt a döntés a Csehszlovák Köztársaság számára. Nem csupán abban a tekintetben, hogy az új határok katonai és gazdasági, ezáltal pedig politikai szempontból is kiszolgáltatottá tették Németország akaratának, hanem belpolitikai okokból is. A müncheni döntés a történelmi cseh határokra, a liberális politikai elvekre és a centralista állammodellre épülő első Csehszlovák Köztársaságnak a bukását jelentette, amivel párhuzamosan október 6-án Szlovákia, október 11-én pedig Kárpátalja kapta meg a rég óhajtott autonóm státust. Nem meglepő tehát, hogy Edvard Beneš, akinek a politikai pályája elválaszthatatlanul összeforrott az első köztársaság rendszerével, október 5-én lemondott köztársasági elnöki tisztségéről, majd a hónap második felében emigrációba (először Angliába majd az USA-ba) vonult.

Noha München a németkérdés megoldásáról szólt, a szlovákkérdés ügyében is meghatározó fordulattal járt, s egyik nagy nyertese a magát a szlovákság egyedüli képviselőjének nevező Hlinka Szlovák Néppártja volt. A müncheni területvesztés ugyanis nem csupán kvantitatív szempontból változtatta meg a cseh országrészek és a Szlovákia közötti arányokat, hanem a politikai erőviszonyokat is átrajzolta. A HSLS vezetése

pedig nem volt rest kihasználni a politikai válságot, valamint a csehszlovák kormány szorult helyzetét, és már október 3-án ultimátumszerű nyilatkozatban követelte Prágától a Szlovákiát illető végrehajtó hatalom átadását, október 5–6-ra pedig Zsolnára összehívta a szlovák politika képviselőinek tanácskozását.

Bár a Szlovák Nemzeti Párt egyik vezetője, Ján Pauliny-Tóth ezekben a napokban hét lehetséges államjogi alternatíva tervét vázolta fel Szlovákia jövőjét illetően (1. a neutralizált köztársaságban maradni federatív szövetségben a csehekkel, 2. lengyel–cseh–szlovák trializmus, 3. lengyel–szlovák unió, 4. cseh–magyar–szlovák trializmus, 5. magyar–szlovák unió, 6. a csehszlovák állam keretein belül Németország vazallusává válni, 7. önálló Szlovákia német védnökség alatt vagy a nagyhatalmak által garantált semlegességgel), a Zsolnán összegyűlt szlovák politikai elit (beleértve a korábbi centralistákat is) választási lehetőségei ennél sokkal behatároltabbak voltak. Bár Esterházy János maga is elutazott Zsolnára, s ott megpróbált még lobbizni a Szent István-i közös hazáért a lengyel és a magyar megoldás ekkor már komolyan szóba sem került. Így a szlovák politika előtt reális alternatívaként már csupán az önállóság kimondása vagy a Csehszlovákián belüli autonómia lehetősége merült fel.

A választási lehetőségek leszűkülése nem csupán a szlovák politika irányvonalának tisztulásával függött össze, hanem Berlin szándékaival is. A müncheni egyezmény eredménye, és hogy Csehszlovákia nem tűnt el a térképről, ugyanis Németország szempontjából felértékelte az addig kevés figyelmet kapó szlovákkérdést. Amíg korábban Berlin számára is evidencia volt Szlovákia területének Magyarországhoz való visszacsatolása, a müncheni válság idején tanúsított magyar magatartás (Budapest nem vállalta az *agent provocateur* szerepét, vagyis azt, hogy ő robbantson ki egy háborút, amelybe aztán a németek is beavatkoznának) és egyéb megfontolások hatására Berlin fokozatosan átértékelte korábbi elképzeléseit. Felismerte, hogy egy autonóm vagy teljesen önálló Szlovákia engedelmesebb szövetségese lehet, mint megnagyobbodott Magyarország.

Az október 5-i zsolnai ülésen végül olyan döntés született, amely a független Szlovákia megteremtésének hosszabb távú, evolúciós útját preferálta. Ennek jegyében fogalmazták meg a Szlovák Nemzet Manifesztumát, amely azonnali önrendelkezési jogot és autonómiát követelt a szlovákok számára. A zsolnai találkozó másik fontos dokumentumát az ún. Zsolnai egyezmény jelenti, amelyet a HSLS az Agrárpárt jelen levő szlovák képviselőivel kötött meg, s amelyben a szlovák politika bejelentette azonnali igényét Szlovákia autonómiájának megteremtésére, és felhatalmazta Jozef Tisót az autonóm kormány megalakítására.

Jozef Tiso (1887–1947) – szlovák katolikus pap, politikus. Az 1910-ben pappá szentelt Tiso az államfordulat előtt a nyitrai teológiai szeminárium tanára volt, de a szlovák nemzeti mozgalommal semmiféle kapcsolatot nem ápolt. A két háború között a Hlinka-féle Szlovák Néppárt egyik vezető személyiségévé vált. Hlinka halála után ő vette át a párt vezetését, és őt jelölték az autonóm Szlovákia kormányfőjének. 1939-től 1945-ig a Szlovák Köztársaság államfője volt. A szlovák állam politikájáért és a szlovák holokausztért viselt felelőssége miatt a szlovák népbíróság 1947-ben halálra ítélte, amely ítéletet végre is hajtottak.

A németeknek átadandó területek kiürítését épp csak befejező, illetve az onnan elmenekült cseh lakosság elhelyezése miatt hatalmas gondokkal küzdő, és a permanens kormányválság állapotában leledző prágai kormány nem volt abban a helyzetben, hogy a szlovák „ultimátumot” visszautasítsa. S mivel a szudétanémeteknek az államból való kiválását követően már a szlovák autonómia által kiváltott precedens veszélyétől sem kellett tartania, október 7-én kinevezték Szlovákia első kormányát, amelynek élére kormányfőként Jozef Tiso került. Ezzel a centralista első Csehszlovák Köztársaság megszűnt és megszületett a (kötőjellel írt) második Cseh–Szlovák Köztársaság, amelyben a jogkörök a központi prágai kormány és a pozsonyi autonóm szlovák kormány között oszlottak meg.

11. kép: Jozef Tiso

IX. 2. Az első bécsi döntés

A frissen kinevezett autonóm szlovák kormány feladatai közül kétségtelül a legfontosabb a magyar-kérdés kezelése volt. Szlovákia autonómiájának megteremtése a magyar-kérdésben is új helyzetet teremtett: A szlovák döntés egyrészt véglegesen pontot tett azon magyar remények mögé, amelyek a szlovákság önkéntes visszatérését remélték a Szent István-i közös hazába, másrészt a szlovák autonómia a magyar politika által is hangsúlyozott önrendelkezési jog újabb győzelmét jelentette. Az sem mellékes, hogy a szlovák nemzet zsolnai manifesztuma maga is síkraszállt az etnikai elvű revízió mellett,

hiszen kijelentette, hogy *„támogatjuk a vitás kérdéseknek a müncheni egyezmény szellemében való békés rendezését”*. Igaz, azt is leszögezte, hogy az államhatárok rendezését csak a szlovák nemzet képviselőinek bevonásával tudják elfogadni.

Ezekben a napokban az addig nyugodt Dél-Szlovákia hangulata is megváltozott. A müncheni döntés hírére október 3-tól a Csallóközben békés demonstrációk kezdődtek, amelyek során a magyar lakosság a magyarok által lakott térségnek a Magyarországhoz való csatolását követelte. Október 7-én pedig Pozsonyban megalakult a Magyar Nemzeti Tanács, amelynek az volt a feladata, hogy összefogja a szlovákiai magyar társadalom egészét, és megfelelően képviselje *„az itteni magyarság érdekeit, amíg a határrendezés kérdései teljesen meg nem oldódnak”*.

A müncheni döntést követően a magyar kormányzat (Lengyelországgal ellentétben, amely ultimátumot adott Prágának) a müncheni egyezménybe is belefoglalt tárgyalásos megoldás útját választotta. Ebben az értelemben tárgyalni hívták a csehszlovák kormányt, ám Prága – amely azokban a napokban üritette ki a Szudétavidéket, ráadásul Beneš épp lemondott, a szlovákok pedig épp autonómiát követeltek – időt kért. Így a magyar-csehszlovák tárgyalások csupán október 9-én kezdődtek meg Komáromban.

A Kánya Kálmán külügyminiszter vezette magyar fél bőséges dokumentációval és szakértői háttérrel felszerelve, illetve a müncheni egyezményből adódó helyzeti előnnyel és nem kis önbizalommal kezdte meg a tárgyalásokat. Álláspontja egyértelmű volt: az 1910-es népszámlálás idején magyar többségű területeket (sőt ezen túlmenve pl. Pozsonyt is) követelte vissza, amely követeléshez meglehetősen mereven végig ragaszkodott. A megegyezésben annál inkább is érdekelt volt, mivel a magyarországi közvélemény e tekintetben erős nyomás alá helyezte. A Jozef Tiso kormányfő vezette Cseh–Szlovák (etnikai szempontból azonban döntő többségében szlovák) küldöttség ezzel szemben tulajdonképpen felkészületlenül, a szakértőket és háttéranyagokat csak az utolsó pillanatban vagy már a tárgyalások idején összegyűjtve érkezett Komáromba. Ennél is fontosabbnak bizonyult azonban az, hogy a szlovák félnek több okból sem volt érdeke a megegyezés. Egyrészt azért sem, mivel a frissen kinevezett autonóm kormány így tulajdonképpen azzal kezdte volna ténykedését, hogy lemond Szlovákia egy részéről, másrészt a tárgyalások idején már formálódott az a német–szlovák diplomáciai összefogás, amely egyre határozottabb irányt jelölt ki a szlovák kormánynak. Berlinnek pedig a két érintett ország közvetlen megegyezése helyett inkább egy olyan megoldás volt ínyére, amelyben ismét a Német Birodalom szava lehetett meghatározó. Látni kell azonban a magyar fél felelősségét is az eredmény elmaradásában, hiszen mint Szarka

László is megjegyzi, a szlovákok jelentős asszimilációját rögzítő 1910-es népszámlálásra alapozott, az etnikai elvhez mereven ragaszkodó magyar magatartás – különösen annak fényében, hogy a szlovák félnek egyszerre kellett volna lemondania Pozsonyról, Nyitráról és Kassáról – „eleve reménytelené tette a komáromi kétoldalú tárgyalást”.

A fentebb már jelzett okok miatt Tiso a tárgyalások során végig az időhúzás és a kitérés taktikáját választotta, miután az október 12-i tárgyalónapon a szlovák fél először csak Dél-Szlovákia autonómiáját javasolta, majd a Csallóközt ajánlotta fel. Az első érdemi szlovák javaslat csupán másnap, október 13-án került az asztalra. Eszerint az 1930-as népszámlálás alapján több egymással összefüggésben nem levő, mintegy 5400 négyzetkilométernyi terület átadását feltételezte, amelyen 349 ezer lakos, ebből 342 ezer magyar élt. Ezt, a dél-szlovákiai régió etnikai realitását figyelmen kívül hagyó javaslatot azonban a magyar fél azonnal elutasította, és megszakította a tárgyalásokat.

A komáromi tárgyalások kudarca ellenére mindenki tudta, hogy a határrevízióra előbb vagy utóbb, de sor fog kerülni. A szlovák kormány megkezdte a dél-szlovákiai térség evakuálását: raktárakat, hivatalokat ürítettek ki, és szállítottak északabbra. Eközben diplomáciai csatornákon keresztül a két ország között tovább folytatódtak a tárgyalások, és október 22-re lényegében meg tudtak egyezni abban az elvben, hogy Csehszlovákiától Magyarországhoz kerülnek az 1910-ben magyar többségű települések. Nem tudtak azonban megegyezni néhány szimbolikus jelentőségű ám vitatott etnikai összetételű városban: Pozsony, Nyitra, Kassa valamint a kárpátaljai Ungvár és Munkács voltak a vita tárgya.

A két érintett ország végül Németországot és Olaszországot kérte fel, hogy a köztük levő vitás kérdésben döntsenek, miközben garanciát adtak arra, hogy a döntést – bármilyen legyen is – magukra nézve kötelezőnek fogják elfogadni.

A fentebb már jelzett előzmények után az 1938. november 2-i, a bécsi Belvedere palotában a Ribbentrop német és az Ciano olasz külügyminiszter által meghozott és kihirdetett ún. első bécsi döntés tulajdonképpen csak formalitás volt. A döntéshozók a két érintett ország által az október 22-i csehszlovák jegyzékben megállapított határvonalat akceptálva valójában csupán a vitatott területekről hoztak döntést. A döntés értelmében Magyarország 11 927 km² területet kapott Csehszlovákia (Szlovákia és Kárpátalja) területéből, amely területen valamivel több mint 1 millió lakos élt. Szlovákia területéből 10 390 km² jutott Magyarországnak, amelyen területen mintegy 850 ezer lakos élt. Magyarországhoz került Galánta, Komárom, Érsekújvár, Léva, Losonc, Rimaszombat, Rozsnyó, Kassa, Királyhelmec, valamint a kárpátaljai Ungvár és Mun-

Az autonóm Szlovákia politikáját, ill. politikai rendszerét a korábbi demokráciától való eltávolodás és a totalitárius rendszer felé való közeledés jellemezte. Ezt igazolták az autonóm szlovák parlamentbe való választások is, amelyet november 26-án teljesen váratlanul írtak ki. A hatalom módszereit jellemzi, hogy a választások időpontját úgy szabták meg, hogy a jogszerű választási lista leadására csupán a Hlinka-pártnak volt esélye. Az ő listájukra kerültek fel a német, magyar és ruszin kisebbség képviselői is, így került a szlovák parlamentbe Esterházy János is. A választásoknak azonban nem csupán a kiírása, hanem a lebonyolítása is ellentmondott a demokratikus eljárásoknak, hiszen a kormány utasítására több helyszínen is külön szavazóhelyiséget rendeztek be a zsidóknak és a nem szlovák szavazóknak, hogy azok szavazatait ellenőrizni tudják.

A december 18-án lebonyolított választások, amelynek eredményét a kormányzat teljes győzelemként értékelte, a lebonyolítás antidemokratikus módja miatt nem nyújthattak tényleges képet sem a szlovák, sem a magyar lakosság véleményéről. A lakosság 91%-os részvétele (amely egyes elemzők szerint művileg előállított eredmény volt) és közös listára leadott 97,5%-nyi igen mindenestre jól felhasználható érvet jelentett a rezsim számára. A megválasztott 63 képviselőből 3 képviselte a német, 2 a ruszin és csupán 1 a magyar népcsoportot, ami eleve jelezte, hogy a kormányzat az őslakosnak nyilvánított népcsoportok között is hangsúlyos különbséget tesz a magyarok hátrányára.

A totális állam kiépítésének jeleként azonnal megkezdődött a rezsim belső ellenségeinek (a zsidóknak, liberálisoknak, cseheknek, kommunistáknak) az üldözése. Az új rendszer számára a legfőbb rossz (a liberális és zsidó befolyás) megtestesülését a szabadkőműves mozgalom jelentette. A Tiso-rezsim számára a szabadkőműves páholyok egyrészt a rendszer ellenségét jelentették, másrészt vagyonszerzési lehetőséget is, hiszen a páholyok többsége, ha nem is óriási, de tisztés vagyonnal rendelkezett. Nem csoda tehát, hogy október 14-én a kormányzat a pozsonyi páholyok működését betiltotta, azok vagyonát lefoglalta.

A propaganda által október 6-tól hirdetett nyílt antiszemitizmus november 2-a után egyre erőszakosabb formákat kezdett ölteni. Ennek első jelei már a bécsi döntés éjjelén jelentkeztek, a következő napokban pedig ezrek számára váltak realitássá. Mivel Tiso rezsimje a bécsi döntésért a Szlovákiában maradt magyarokra, illetve a zsidókra akarta kenni a felelősséget, szabad utat engedett a Hlinka Gárda antiszemitizmusának.

A zsidóellenesség azonban nem csupán az utcán volt kézzelfogható, de kormány-szintre is emelkedett. Miután a szlovák vezetők Adolf Eichmannal is egyeztettek, november 4-én Tiso kormányfő elrendelte, hogy a belügyi szervek a Hlinka Gárda

közreműködésével gyűjtsék össze a körzetükbe tartozó vagyontalan zsidó családokat, s 12 órán belül szállítsák őket át a Magyarországnak másnaptól átadandó területre. A november 4-én az esti órákban meginduló akció összesen több mint 7 ezer személyt érintett – vagyontalanokat, illetve az adott településen honossággal nem bírókat –, akiket mindössze egy kis kézi csomaggal raktak át a leendő államhatárok másik oldalára. A deportálásra kijelölt zsidók elhurcolásuk előtt egy rövid írásos értesítést kaptak, amelyen a következő szöveg állt: *„Mivel az Ön tartózkodása a közrend és a nyugalom érdekében Szlovákországban nem kívánatos (...) ennek az értesítésnek az átvételét követően azonnal el kell hagynia Szlovákország területét.”* Az elhurcolt zsidók nagy részét a magyar kormányzat nem vette át, így ők vagy azonnal visszatértek a Szlovákiában maradt területekre, vagy heteken keresztül éltek a két állam között frissen meghúzott demarkációs vonal mentén lévő „senki földjén” kialakított ideiglenes táborokban.

Bár ha nem is olyan mértékben, mint a zsidóság, de az új berendezkedés vesztesei közé tartoztak Szlovákia cseh nemzetiségű lakosai is, akik közül sokat már az autonómia kikiáltása után kiűztek Szlovákiából a HG sovinizta csoportjai. A szlovák társadalom bizonyos rétegeiben jelen lévő csehellenességet a kormányzat retorikája is növelte, amely a társadalomban fellépő problémák gyökereként az előző húsz évet, s konkrétan a csehszlovakizmus politikáját nevezte meg. A szlovák társadalomban felszínre bukkanó csehellenességnek azonban praktikusabb okai is voltak, hiszen az eddig a hatalomból kiszorult csoportok éppen a csehek kiűzésével kívántak maguknak helyet csinálni az államigazgatás és más reszortok különböző szintjein. S noha Prága kezdetben nem akarta ezt a megoldást elfogadni, végül kénytelen volt az autonóm kormánnyal egyezséget kötni, amely egyezmény alapján kénytelen volt 9 ezer cseh hivatalnokot és állami alkalmazottat Szlovákiából a cseh országrészekbe átvenni.

A szlovák vezetéson belül két irányvonal alakult ki. A radikális vonal, amelybe V. Tuka, A. Mach és a Hlinka Gárda vezetői tartoztak Szlovákia azonnali önállósulására törekedtek. A mérsékeltek, beleértve Tiso kormányfőt nem azonnal, hanem hosszabb fejlődés útján kívánták elérni Szlovákia függetlenségét. A döntés ezúttal is Berlinben született meg. Németország ugyanis szerette volna megszerezni a cseh országrészeket, ám a Müncheni Egyezmény aláírásával egyben garanciát is vállalt Csehszlovákia területi épsége fölött. Ezért szorgalmazta Szlovákia önállóságát, mivel ez egyben Csehszlovákia megszűnését is jelentette és szabad utat nyitott a németeknek Prága felé.

Mivel 1939 márciusának elejére a német ügynökök által támogatott szlovák radikálisok egyre erőteljesebben szorgalmazták Szlovákia leválását Csehországról, a prágai

központi kormány katonai erővel akarta ezt megakadályozni. Március 9-én a hadsereg megszállta Szlovákia stratégiai pontjait, a radikális szlovák vezetők egy részét letartóztatta, Tiso kormányfőt, akit erélytelennek tartottak, leváltotta. A prágai beavatkozás következtében a Hlinka Gárda tagjai fegyverkezni kezdett, illetve sokan közülük Ausztriába menekültek át.

Tiso helyett az új kormányfő Karol Sidor lett, akit március 12-én arra szólítottak fel a németek, hogy tegyen lépéseket a szlovák függetlenség kikiáltására. Mikor Sidor, aki veszélyesnek tartotta, hogy Berlin kezéből kapjon Szlovákia önállóságot, ezt elutasította, Hitler március 13-án Berlinbe hívatta Tisót, s ott nyomást gyakorolt rá, hogy a szlovákok váljanak el a csehektől. Többek között azt a hamis információt osztotta meg Tisoval, hogy magyar csapatok akarják megtámadni Szlovákiát, és a németek csak akkor tudják megvédeni őket, ha Szlovákia önálló lesz.

Ezt követően Tiso másnapra, vagyis 1939. március 14-re összehívta az autonóm szlovák országgyűlést, amely kimondta a független Szlovák Köztársaság megalakulását.

Hitler még aznap este Berlinbe hívatta a szlovák függetlenség kikiáltását követően már nem is létező csehszlovák állam köztársasági elnökét, Emil Háchát és külügyminiszterét, František Chvalkovskýt, majd bejelentette nekik, hogy a német csapatok reggel hatkor mindenképpen megkezdik Csehország megszállását. A cseh vezetők csupán az között választhatnak, hogy ellenállnak, de akkor a német légiereő bombázni fogja Prágát és a cseh városokat, vagy önként lemondanak a függetlenségükről, és akkor nem lesznek áldozatok. Hácha az utóbbit választotta, így 1939. március 15-én a reggeli óráktól a német hadsereg megkezdte Csehország megszállását, majd bejelentették a Német Birodalom részévé váló Cseh–Morva Protektorátus létrejöttét. Ennek élén hivatalosan továbbra is Hácha állt, de a valódi hatalom a birodalmi német helytartó kezében volt.

Szlovákia önállóságának kikiáltásával és a cseh országrészek német megszállásával Csehszlovákia megszűnt létezni. Ezt kihasználva március 15-én magyar csapatok vonultak be Kárpátaljára, és Magyarországhoz csatolták azt.

Feladatok, kérdések

1. Keresse ki, milyenek voltak a két ország közötti tárgyalásokon vitatott városok, Pozsony, Nyitra és Kassa nemzetiségi viszonyai 1910-ben és 1930-ban!
2. Próbálja megindokolni, miért volt Németország számára fontos, hogy Szlovákia látszólag független állammá váljon!

X. A SZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG 1939–1945

Az 1939. március 14-én a függetlenségét deklaráló Szlovákia területe 38 055 négyzetkilométer, lakosainak száma pedig 2,6 millió volt. Közigazgatási szempontból Szlovákia 6 megyére és 61 járásra oszlott. Az országot 26 állam ismerte el hivatalosan, elsőként Magyarország. A nagyhatalmak az USA kivételével szintén elismerték.

Szlovákiának megalakulásakor 3 szomszédja volt, Németország, Lengyelország és Magyarország, a második világháború kitörését és Lengyelország megszűnését követően csupán Magyarországgal és a Német Birodalommal volt határos.

X. 1. A kis háború és a Németországgal kötött védelmi szerződés

Bár Magyarország elsőként ismerte el Szlovákia önállóságát, ez nem akadályozta abban, hogy alig 10 nappal később, március 23-án Kárpátalja térségéből magyar csapatok vonuljanak be Szlovákia Kárpátaljával határos területére, és a támadás céljának megfelelően a határ menti sáv elfoglalásával biztosítsák az Ungvár és az Uzsoki hágó közötti vasútvonalat. A támadásban mintegy 20-25 ezer magyar katona vett részt, akik szinte ellenállás nélkül nyomultak előre, és egy nap alatt elfoglalták a kijelölt területet. Ezt követően le is állították a támadást. A szlovák hadsereg csak másnapról próbálkozott ellentámadással, de jórészt sikertelenül. Az összecsapások közül kiemelkedik a szobranci légi csata és Igló bombázása, amely során a magyar fél 17 szlovák gépet semmisített meg.

Mivel Budapestnek nem volt szándéka mélyebben behatolni Szlovákia területére, német közvetítéssel 26-án Budapesten fegyverszünet kötött Szlovákiával, amely lezárta a fegyveres konfliktust. A harcoknak magyar részről 15, szlovák részről 29 (ebből 7 civil) áldozata volt. Magyarország összesen mintegy 1 700 négyzetkilométer területet szerzett meg, amelyen 74 község volt található, és 45 ezer lakos élt. Bár a két ország

között nem szakadt meg a diplomáciai kapcsolat és hadüzenet sem volt, a „kis háború” elnevezés mégis jogosnak tűnik. A kis háború következménye a két ország viszonyának további romlása volt.

A magyar–szlovák fegyveres konfliktus napjaiban, 1939. március 23-án került aláírásra az ún. Német-szlovák védelmi szerződés, amely alapjaiban határozta meg a frissen kikiáltott szlovák állam külpolitikai pozícióját, illetve a Németországhoz fűződő viszonyát. A szerződés által ugyanis Szlovákia a Német Birodalom „védelme alá helyezte magát”, ami egyben azt is jelentette, hogy lemondott szuverenitásának egyes elemeiről, és alárendelte magát Németországnak. Cserébe azért, hogy a Német Birodalom ártette „*a szlovák állam politikai függetlenségének és területe sérthetlenségének a védelméért*”, németek szállták meg Szlovákia nyugati határszélét, ahol nem csupán a katonai, de a gazdasági élet irányítása is az ő befolyásuk alá került. A szerződésben Szlovákia elfogadta, hogy „*saját katonai erőit a német haderővel szoros egyetértésben fogja megszervezni*”, és „*külpolitikáját mindig a német kormánnyal szoros egyetértésben folytatja majd*.” Mindez azt eredményezte, hogy Szlovákia lényegében a Német Birodalom szatelitállamává vált.

X. 2. A szlovák állam politikai berendezkedése

A szlovák állam politikai berendezkedésének az alapjait az 1939 nyarán elfogadott alkotmány határozta meg, amelyet részben olasz és portugál minták alapján alkottak meg. Az alkotmány az állam hivatalos megnevezését Szlovák Köztársaság névre változtatta.

A Szlovák Köztársaság törvényhozó hatalmát a szlovák országgyűlés jelentette, amelyet még az autonómia időszakából örökölt meg, és melynek élén Martin Sokol állt. A végrehajtó hatalom a köztársasági elnök (1939 októberétől a szlovák állam megszűnéséig végig Jozef Tiso töltötte be ezt a tisztséget) és a kormány kezében volt. Ez utóbbi élén Jozef Tiso, majd Vojtech Tuka és végül Štefan Tiso álltak. Olasz mintára jött létre a tízfős Államtanács, amelynek a köztársasági elnök mellett kellett volna egyfajta tanácsadó szerepet betöltenie, de ennek az intézménynek a működése végig formális maradt.

A tekintély nélküli országgyűlés jogköreinek egy részét a kormányra ruházta át, amely így rendeletek útján irányított. Jozef Tisót pedig elsősorban nem is köztársasági elnökként tisztelték, hanem fasiszta mintára a szlovák nemzet vezéréként (vodca).

A hatalom fontos támasza az egyetlen engedélyezett szlovák politikai párt, a Hlinka-féle Szlovák Néppárt (HSLS) volt, amely valóságos állam volt az államban. Minden állami tisztség a HSLS párttagságához volt kötve, és a társadalomban is óriási előnyt jelentett a párttagság. Ezt tükrözte, hogy 1943-ban már óriási méretűre duzzadt a párt tagsága, amelynek létszáma elérte a 300 ezer főt.

A HSLS felső vezetésében a két – egymástól nem mindig és mindenben jól elkülöníthető – irányvonal volt jelen. A két csoport azonos módon utasította el a demokráciát, szorgalmazta a náci Németországgal való szövetséget és egyformán antiszemita volt. A célokban tehát nem nagyon különböztek, maximum az eszközök és változtatások végrehajtásának gyorsasága különböztette őket meg egymástól. Az első, a mérsékeltnek nevezett irányvonal volt, amelybe a pártvezetés idősebb tagjai, a katolikus papság tartozott, és amely a náci modell teljes mértékű másolása helyett egyfajta sajátos, katolikus elemekkel is rendelkező autoriter modell kiépítésére törekedett. Ennek az irányvonalnak volt a vezető alakja Jozef Tiso. A másik csoportot elsősorban a Vojtech Tuka és Alexander Mach köré csoportosuló radikálisok, közte a Hlinka Gárda több vezetője, alkotta. Ők a náci modell követését szorgalmazták.

A HSLS fegyveres szervezete, a Hlinka Gárda nem csupán a párt legradikálisabb híveinek a gyűjtőhelye volt, de az államilag szervezett erőszak legfontosabb intézménye is egyben, amely vezető szerepet játszott a zsidóság és a másként gondolkodók üldözésében. Főparancsnoka Alexander Mach volt.

5. térkép: Az önálló Szlovákia területe a németek által megszállt védelmi sáv kijelölésével

Alexander Mach (1902–1980) – szlovák újságíró, politikus. A harmincas évek második felétől a HSLS radikális, németbarát szárnyának volt az egyik vezéralakja. Az autonómia időszakában ő volt a szlovák propagandaivatal vezetője, 1939 és 1944 között pedig a Hlinka Gárda vezetője. 1940-től a belügyminiszteri tárcát is vezette. Bár a háború után népbíróság elé került, a baloldali értelmiségiekkel fenntartott jó kapcsolatainak köszönhetően a halálos ítéletet elkerülte, és csupán 1960-ig ült börtönben.

A szlovák állam működése szempontjából fontos a német befolyás mértéke is. Ez részben a diplomácia eszközein keresztül érvényesült, részben a szlovákiai Német Párt (a Deutsche Partei) vezetőjének, Franz Karmasinnak a személyén keresztül, aki államtitkári pozícióban a kormányban is benne volt. A német ellenőrzést biztosította az ún. beráterek (tanácsadók) rendszere, akik minden minisztériumban s fontosabb vállalatban ott voltak, és ellenőrizték azok működését.

A Szlovák Köztársaság kezdetben autoriter jegyeket viselő állam volt, amelyben a nem voltak választások, nem működött a többpártrendszer, és amelyben erősen korlátozva voltak az alapvető szabadságjogok. Később a demokrácia minden jegyétől megfosztott a totalitárius állam felé lépegető diktatúrává vált, igaz az állam megtorló jellege nemhogy a német, de az olasz államét sem érte el. Erőteljes volt a lakosság egyes csoportjainak az üldözése (zsidók, más nemzetiségűek, másként gondolkodók), akiknek az életét különféle rendszabályokkal nehezítették, vagy gyűjtőtáborokba zárták őket. A politikai foglyok Illavára kerültek. Nem voltak azonban kivégzések, sem olyan koncentrációs táborok, amelyben közvetlen veszélyben forgott volna az ott fogva tartottak élete.

A politikai rendszer fejlődése szempontjából a szlovák állam időszakát három nagyobb szakaszra szokás osztani:

1. 1939 márciusától – 1940. júliusáig
2. 1940 júliusától – 1944 nyaráig
3. 1944 nyaratól a rendszer bukásáig

1. korszak: Az 1940. júliusáig tartó időszakot a totális rendszer kiépülésének időszakaként is jellemezhetjük. Ekkor inkább még csak autoriter rendszerről beszélhetünk, amelyben a totalitárius jegyek még kevésbé érvényesültek. Ebben az időszakban jelentős befolyása volt a katolikus klérusnak, a politikai hatalom pedig a Hlinka-párt mérsékeltbb vonalának a kezében volt. A kormányzat fontosabb tagjai közé Tuka kormány-

fő, Karol Sidor (belügyminiszter), Jozef Sivák (oktatási miniszter), Gejza Medrický (gazdasági miniszter) és Ferdinand Ďurčanský külügyminiszter tartoztak.

2. korszak: 1940 nyarán – mint minden évben – a teljes szlovák vezetés Németországba (Salzburgba) látogatott, hogy ott a német vezetéssel megtárgyalja az aktuális problémákat. Az 1940-es salzburgi tárgyalásokon a német fél erőteljes nyomást gyakorolt Tisóra, hogy változásokat hajtson végre a vezetésben. Ennek eredményeként Sidor és Ferinand Ďurčanský külügyminiszter kikerült a kormányból és helyükre a németek számára elfogadhatóbb politikusok kerültek. A külügyminiszteri tárcát a miniszterelnök is megtartó Vojtech Tuka vette át, aki a náci modell hívének számított, a belügyminiszteri poszt pedig Alexander Mach kezébe került, aki egyben a Hlinka Gárda vezetője is volt.

Salzburg után felgyorsult a náci modell elemeinek átvétele, amelynek az egyik fontos jele volt, hogy a kormány 1941 elején meghirdette a szlovák nemzetiszocializmus 14 pontját, amely lényegében a totalitárius állam kiépítésének a programja volt. Ugyanabban az időben felerősödött az antiszemitizmus, illetve a zsidóellenes intézkedések.

A két szárny közötti versengés egyik tétje az volt, hogy Vojtech Tukának sikerül-e Jozef Tisót a háttérbe szorítania és átvennie a vezéri szerepet. Tuka azonban népszerűtlen volt a lakosság körében, másrészt egészségi állapota sem volt a legjobb. Miután a németek is felismerték, hogy Tiso is megfelelő szövetséges számukra, a váltásra nem került sor. Egyébként is a nemzetiszocialista elemek felerősödése a vezérkultusz erősödését is jelentette, és ez egyre inkább megkérdőjelezhetetlenné tette Tiso tekintélyét.

Ebben az időszakban, a szlovák gazdaság jó teljesítőképességének köszönhetően, és mivel a háború elkerülte Szlovákia területét, az államhatalom stabil volt, a lakosság elfogadta a rendszert, amely a virágkorát élte ebben az időszakban.

3. korszak: Azt követően, hogy 1944 nyarán kitört a szlovák nemzeti felkelés, és a háború következményei (bombázások, jegyrendszer stb.) már a szlovák lakosságot sem kerültek el, megrendült a lakosság bizalma az állam vezetésében, és elkezdődött a tisói rendszer válsága. Ekkor Tiso a már beteg és tisztségét rendesen ellátni nem tudó Tuka helyett egyik távoli rokonát, Štefan Tisót ültette a kormányfői székbe, de ez lényegi változásokat nem eredményezett. A rendszer szétesését végül a háborús vereség és Szlovákia területének a szovjet hadsereg általi felszabadítása (egyben megszállása) hozta el.

X. 3. Szlovákia gazdasága a világháború idején

A szlovák gazdaság a háború idején viszonylag jól teljesített, aminek az okai meglehetősen összetettek. Az egyik fontos tényező még a csehszlovák időszakából eredeztethető. 1933 után – a német fenyegetettség hatására – ugyanis megkezdődött a csehszlovák ipar részbeni átstrukturálása. Ez azzal is járt, hogy a stratégiai szempontból fontos ipari üzemek egy részét a cseh határszélről Szlovákiába költöztették át. Ekkor jöttek létre a Vág völgyének nagy ipari üzeimei (például Dubnicán, Vágbesztercén), amelyek elsősorban fegyvert, gépeket stb. gyártottak. Ez fellendítette Szlovákia gazdaságát, és enyhítette a munkanélküliséget.

A másik fontos tényezőt a Német Birodalom meghatározó jelenléte jelentette. Szlovákia ugyanis a német gazdasági élettér részévé vált, amely azzal járt, hogy a szlovák ipar 62%-a német kézbe került, másrészt Németországot szolgálta ki. A szlovák ipar jórészt a német hadigazdaság számára termelt, ami a szlovák gazdaság militarizálódását vonta magával, de egyben azt is, hogy volt elegendő megrendelés, és volt hová eladni a termékeket, hiszen a szlovák export 70%-a irányult Németországba.

Problémát jelentett viszont az, hogy a két ország közötti külkereskedelem a klíringrendszerben működött, vagyis a készpénz kiiktatásával, ami azt jelentette, hogy a németek a hozzájuk irányuló szlovák exportért a Szlovákiába irányuló német exportárakkal fizetett. Csakhogy a szlovák export sokkal nagyobb volumenű volt, mint a Németországból importált áruk nagysága, így Németország nagy adósságot halmozott fel Szlovákiával szemben. Hátrányos volt Szlovákia számára a két valuta megállapított átváltási aránya is, hiszen az, hogy 11 szlovák koronát kellett fizetni 1 német márkáért (a német márka felülértékelt volt) nem felelt meg a valóságos árfolyamnak.

Viszonylag jól teljesített a szlovák mezőgazdaság is, és a szlovák parasztság jó áron tudta értékesíteni termékeit. Ez nagyrészt azzal magyarázható, hogy az első bécsi döntés következtében a Csallóköz és más déli területek elkerültek az országtól, így az északabbi termelők számára már nem jelentettek konkurenciát. Másrészt Németország minden mennyiségben felvásárolta a mezőgazdaság termékeit.

A lakosság szociális helyzete viszonylag jó volt, gyakorlatilag megszűnt a munkanélküliség, amit az is elősegített, hogy mintegy 200 ezer szlovák munkavállaló ment ki németországi vendégmunkára, ahol óriási hiány volt a férfi munkaerőből. A Németországban munkát vállalók egyrészt tisztességes zsebpénzt kaptak készhez, itthon maradt családjuk pedig megkapta a szlovák viszonyokhoz képest magas németországi fizetést.

A szlovák társadalom elégedettségét növelte az is, hogy viszonylag jól működött a szociális rendszer (gyereksegély, szociális támogatás) és az áruellátásban sem voltak kiesések, sőt 1944-ig a legtöbb árucikket szabadon lehetett megvásárolni, miközben más országokban már jegyrendszer működött.

Látni kell azonban azt is, hogy miként tudta ezt az elégedettséget a szlovák vezetés megteremteni. A munkanélküliség felszámolásában ugyanis nagy szerepet kapott a zsidóság kizárása a munkapiacról, majd deportálásuk. Eközben pedig szlovák családok ezrei számára épp a zsidóktól elvett (arizált) vagyont nyitotta meg a vagyonosodás felé az utat.

X. 4. A kulturális és oktatási élet sajátosságai

Az szlovák államiság megteremtése az addig Prágába összpontosuló és alapvetően cseh vezetésű intézmények helyett önálló szlovák oktatási, kulturális és tudományos intézményrendszer kialakítását is feltételezte, ami pozitívan hatott a szlovák kultúrára, hiszen számos új intézmény jött létre. Ezek közül kiemelkedik a Szlovák Tudományos és Művészeti Akadémia megalakítása és a szlovák felsőoktatás kibővülése: ekkor jött létre a Szlovák Műszaki Főiskola és a Szlovák Kereskedelmi Főiskola. Kibővült a középiskolai hálózat is, új színházak jöttek létre, és ekkor kezdte meg működését a Kőpataki-tónál felépülő csillagvizsgáló is.

Miközben az intézményhálózat bővülése pozitív előjelű, a kultúra és oktatás tartalmi kérdéseiben számos negatív mozzanat jelent meg. Ilyen volt a katolikus egyház befolyásának növekedése, ami az iskolai oktatás koedukációjának az eltörlését és a modern tudományos eredmények háttérbe szorítását vonta magával.

Sajnálatosnak mondható a Hlinka Ifjúsága nevű szervezet befolyása a tanuló fiatalságra, illetve a nemzetiszocialista eszmék begyűrűzése az oktatásba és a kulturális életbe. Ezt tükrözte a legnevesebb szlovák kulturális személyiségek tátralomnici manifesztuma 1940 augusztusából, amelyben az aláírók hitet tettek a nemzetiszocializmus melletti elkötelezettségüknek.

A kulturális élet egyik legfontosabb mecénása Alexander Mach volt, aki számos fontos művésszel tartott jó kapcsolatot, és nyerte meg őket a totalitárius rendszer támogatóinak.

X. 5. A nemzetiségi kérdés

A lakosság mintegy 85%-át kitevő szlovákok mellett 80 ezer cseh, 130 ezer német, 80 ezer ruszin, 70 ezer magyar, 89 ezer zsidó és 30 ezer roma élt az országban. Ezek helyzetében meglehetősen nagy különbségek voltak kimutathatók.

Az első bécsi döntés után a legnagyobb számú közösséggé a németek léptek elő, akik Pozsonyban s környékén, a bányavárosokban és a Szepességben éltek nagy számban zártabb közösségekben. Ők nem csupán azért voltak kivételezett közösség, mert őshonosnak számítottak, hanem elsősorban Szlovákia és a Német Birodalom közötti kapcsolatok miatt. A Deutsche Partei szabadon működhetett, vezetője, Franz Karmasin pedig államtitkári rangban a kormány tagja volt. A németek, akiknek két képviselőjük is volt a szlovák országgyűlésben, szabadon használhatták nemzeti szimbólumaikat, és szabadon szervezhették életüket. Hozzájuk képest a magyar lakosság sokkal rosszabb helyzetben volt, amit a szlovák–magyar viszony mellett az alkotmányba is belefoglalt reciprocitás elvének (is) lehet köszönni. Eszerint ugyanis a szlovákiai magyarságot csak annyi jog illette meg, amennyivel a magyarországi szlovákok rendelkeztek. A reciprocitás elve azonban csak látszólag volt igazságos, valójában a zsarolás eszköze volt, és azt a célt szolgálta, hogy a szlovák kormányzat – a magyarországi szlovákok helyzetére mutogatva – megvonja a magyarok jogait. A németekkel ellentétben a Magyar Párt csak korlátozott tevékenységet fejthetett ki, miközben a magyarok nem használhatták szabadon nemzeti szimbólumaikat, és nem szervezhették szabadon közösségi életüket sem. A parlamentben Esterházy János képviselte a magyar közösséget.

Miközben a németek a támogatók, a magyarok a belső ellenség szerepében voltak, a többi kisebbség, beleértve a cseheket is, amelyek nem számítottak őshonosnak, jóval rosszabb helyzetben, a megtűrt közösségek állapotában voltak. A legeslegrosszabb azonban a zsidóság helyzete volt.

X. 6. Zsidókérdés Szlovákiában és a szlovákiai holokauszt

Az első Csehszlovák Köztársaságban ugyan nem volt államilag gerjesztett antiszemitizmus és a zsidóellenesség a közbeszédnek sem volt a része, a szlovák társadalomban azonban határozottan jelen volt a zsidóellenesség. Ennek több oka volt. Az egyik ilyen a falusi, konzervatív szlovák lakosság vallásos antijudaizmusa volt, de szerepet játszott benne az a vélekedés is, hogy a zsidók (kocsmárosok, kereskedők) kizsákmányolják, alkoholizmusba taszítják a szlovák népet. Nem mellékesen a szlovák társadalom egy része a zsidókra, akik a dualizmus korától alapvetően magyar nyelvű, a magyar kultúrát fogyasztó és fenntartó csoport voltak, mint magyarosítókra, a magyarok szövetségeseire tekintettek.

Ezek a zsidóellenes berögződések a szlovák autonómia majd önállóság megteremtését követően azonnal a felszínre törhettek, hiszen a társadalomban vezető szerepet kapó HSLS-ben eleve bele volt kódolva a zsidóellenesség.

A Tiso-féle szlovák vezetés zsidóellenes intézkedéseket már a szlovák autonómia első heteiben is elrendelt. Így például 1938. november 4-5-én mintegy 7 500 zsidó szállították át a bécsi döntés által érintett területre. Már ebben az időben sor került a zsidóság vallásgyakorlásának korlátozására, a vasárnapi árusítás és a zsidó szervezetek betiltására is. 1939 áprilisában zsidóellenes pogrom (zsidók üldözése) kezdődött Pöstyénben. Az ekkortájt elfogadott első zsidórendelet felekezeti alapon határozta meg, ki a zsidó. A numerus clausus jellegű rendelkezés célja az volt, hogy bizonyos szakmákban (orvosok, ügyvédek) a 4%-os küszöb alá szorítsák arányukat. Bár a HSLS által irányított propaganda hangvétele már ekkor szélsőségesen zsidóellenes volt, 1939-ben és 1940-ben még lehetőségük volt a zsidó polgároknak az ország elhagyására és a kivándorlásra. Ekkoriban több hajó is indult Pozsonyból a Dunán lefelé, amelyek végcélja a Palesztinába való eljutás volt.

1940 tavaszán kezdődött meg a zsidóság szisztematikus gazdasági kifosztása. Ennek eszközét az ún. arizálási törvény jelentette, amely lehetőséget adott arra, hogy a zsidó tulajdonosok vállalkozásait, boltjait elvegyék, és „árja” (szlovák, német) kézbe jutassák azokat. Mivel a 4%-nyi zsidóság a szlovák gazdaság ettől jóval nagyobb részét birtokolta (főleg néhány bankárnak és gyárosnak köszönhetően, hiszen a zsidóság többsége szegény volt), az arizálás során jelentős vagyon ment át új tulajdonosok kezébe. A folyamat első fázisában a zsidó vállalkozások fölé árja gondnokot neveztek ki, aki felügyelte a vállalkozás gazdálkodását, majd az eredeti zsidó tulajdonos kismizmizését követően rendszerint ez a gondnok vált a vállalkozás új tulajdonosává. Az arizálás mintegy 12

ezer vállalkozást érintett. Ezek többsége falusi bolt vagy vándorkereskedői engedély volt (mintegy 10 ezer vállalkozás), amelyeket egyszerűen megszüntettek – hogy ezzel is csökkentsék az árja kereskedők konkurenciáját. A nagyobb tőkés vállalkozásokat pedig árja tulajdonosok kezébe játszották át. Az arizálás valóságos melegágya volt a korrupciónak, miközben zsidó családok ezreit sodorta a megélhetés szempontjából rendkívül nehéz helyzetbe.

1940 nyarán a parlament felruházta a kormányt azzal a jogkörrel, hogy az rendeletek útján oldja meg a zsidókérdést, így innentől kezdve elsősorban a kormányzati intézkedések váltak fontossá. Ebben az időszakban érkezett a német Dieter Wisliceny (Eichmann helyettese) Szlovákiába, és vált a kormányzat tanácsadójává a zsidókérdés rendezésében.

1941 szeptemberében fogadta el a kormány a „zsidó kódexnek” nevezett 270 paragrafusból álló törvénycsomagot, amely sok tekintetben szigorúbb volt, mint a nürnbergi törvények. Ez már faji alapokon határozta meg, ki a zsidó (3 nagyszülő kellett hozzá). A kódex alapján a zsidókra számos korlátozás vonatkozott: tilos volt rádiót, biciklit, értékeket birtokolniuk; tilos volt a vegyes házasság, csak meghatározott időben vásárolhattak és tartózkodhattak a köztereken; munkaszolgálatra voltak kötelezhetőek, sárga csillagot kellett viselniük. Ezzel egy időben egy részüket munkatáborba hurcolták. Ilyen működött többek között Nyitránovákön, Szereden. A fokozódó üldöztetés miatt mintegy 5 ezer szlovákiai zsidó menekült Magyarországra.

1942 márciusában megkezdődött a szlovákiai zsidóság lengyelországi táborokba, elsősorban az auschwitzi haláltáborba való hurcolása. Március 25-étől, amikor Eperjes és Poprád környéki fiatal lányokat hurcoltak a biztos halálba, 1942 októberéig összesen 57 transzportot indult (ebből 19 Auschwitzba, 38 Lublinba, Majdanekbe, Sobiborba, Belzecbe stb.). A transzportok során 58 ezer zsidót deportáltak.

A deportálásoknak semmiféle törvényes alapjuk nem volt, ezért a szlovák országgyűlés 1942. május 15-én utólagosan megszavazta az elhurcolást lehetővé tevő törvényt. A szavazáskor a teremben lévő képviselők közül egyedülként a törvényhozás egyetlen magyar képviselője, Esterházy János nem szavazta meg a törvényt.

A deportálásokban a szlovák csendőrség és a Hlinka Gárda egységei játszották a fő szerepet. A szlovákiai zsidók deportálása, amely az európai holokauszt egyik első felvonása volt, azzal a sajátossággal bírt, hogy olyan időszakban történt, amikor az ország még nem volt német megszállás alatt. Emellett a szlovák állam minden elhurcolt zsidóért 500 német márkát fizetett a németeknek (letelepítési illetékként).

13. kép: Antiszemita propaganda

A deportálások külföldön is élénk visszhangot váltottak ki, és a Vatikán több ízben is tiltakozott miattuk az amúgy katolikus papnál, Tisonál – ám eredménytelenül. A szlovák katolikus klérus sem szólalt fel a deportálások ellen, csupán néhány egyházi személy ellenállásáról tudni. Ilyen volt Pavol Gojdič görögkeleti püspök tiltakozása, de ismeretes az is, hogy Juraj Holčík besztercebányai evangélikus, Šedivý László nyitrai református lelkész is próbált segíteni az üldözötteken.

1942 után mintegy 19 ezer zsidó maradt Szlovákiában, akiknek egy jelentős része akkorra már kikeresztelkedett, ám az újabb deportálás fenyegető rémét ez sem szüntette meg el fejük felett. 1944-ben a még Szlovákiában élő zsidók egy jelentős része munkatáborokba volt zárva, s onnan történt meg a haláltáborokba való deportálásuk, amelyre végül 1944 őszén került sor.

Ekkor már Szlovákia német megszállás alatt állt, így a deportálás is német irányítás alatt történt. Ebben a második hullámban összesen 13 ezer zsidó deportáltak a német haláltáborokba.

X. 7. Szlovákia külpolitikája és részvétele a második világháborúban

Megalakulásának körülményei és az 1939. március 23-án a Németországgal aláírt ún. védelmi szerződés következtében Szlovákia csupán papíron volt független és szuverén állam, a gyakorlatban a Német Birodalom szatelitállamaként működött, amely védelmi és külpolitikáját tekintve is alá volt rendelve Németország akaratának.

Ezt a viszonyt fejezte ki, hogy Szlovákia vezetői évente németországi látogatásra utaztak, ahol a náci vezetés lényegében utasításokat adott nekik a követendő politikát illetően. A Németországhoz való igazodás egyik jele az volt, hogy Szlovákia 1940 novemberében csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez (Németország, Olaszország, Japán), ami alapvetően meghatározta az ország helyét nemzetközi térben.

Ez a függés alapvetően határozta meg Szlovákia külpolitikai mozgásterét és egyben befolyásolta is a szomszédos országokhoz és a nagyhatalmakhoz fűződő viszonyát.

Szlovákia Magyarországgal való viszonyát több, olykor egymásnak is ellentmondó tényező határozta meg. Az, hogy azonos szövetségi rendszerbe tartoztak, s mindkét állam Németország szövetségese volt, a két ország jó viszonyát feltételezte volna. Ez azonban nem így volt, hiszen Szlovákia nem nyugodott bele az első bécsi döntésbe, hanem annak a revízióját szorgalmazta, ami eleve megterhelte a két ország viszonyát. A nemzetiségi kérdés rendezésének elmaradása (mindkét országban) és a reciprocitás elvének alkalmazása szintén a feszültséget növelték a két állam között.

Jó kapcsolatokat ápolt a szlovák vezetés Romániával és Horvátországgal, sőt voltak olyan kezdeményezések is, amelyek szerint a három országnak valamiféle új kisananton kellene létrehoznia, amelynek magyarelles éle lett volna. A németek azonban nem akartak saját szövetségeseik között viszályt, ezért ezt a kezdeményezést lefűjték.

Ellentmondásos volt Szlovákia viszonya Olaszországhoz, hiszen azonos szövetségi rendszerbe tartozott vele, ám az, hogy az első bécsi döntés idején az olaszok Magyarország területi igényeit támogatták, távolságtartást eredményezett Pozsony részéről.

Érdekesen alakult a Vatikánnal való szlovák külkapcsolat is, hiszen az, hogy a szlovák állam élén egy katolikus pap állt, jó kapcsolatokat feltételezett volna. Csakhogy a szlovák kormányzat zsidóellenes politikája a Vatikán bírálatát váltotta ki, ami feszültséget okozott a két állam viszonyában.

Amikor 1939. szeptember 1-jén Németország lerohanta Lengyelországot, egyetlen ország tartott vele és segített a támadásban, Szlovákia. Ennek oka pedig elsősorban – a németekhez való igazodás mellett – a két ország közötti határvita volt, amely az Árva

és a Szepesség térségében az 1918/20-as időszakban és az 1938-an bekövetkezett határ-módosítások miatt alakult ki.

A támadásban részt vevő szlovák csapatok – mivel a lengyelek minden erejükkel a németek ellen védekeztek – gyakorlatilag különösebb ellenállás nélkül hatoltak be Lengyelországba, és vették birtokba azokat a falvakat, amelyeket a szlovák értelmezés szerint 1918/20-ban és 1938-ban a lengyelek elvettek tőlük. A szlovák hadsereg mintegy 60–90 km mélységig foglalta el Dél-Lengyelország középső vidékeit. A harcokban a szlovák hadsereg mintegy 20 katonát veszített.

Amikor 1941. június 21-én Németország megtámadta a Szovjetuniót, Románia után Szlovákia volt a második állam, amely hadat üzent a szovjeteknek. A szlovák hadvezetés először az ún. gyorshadtestet küldte a keleti frontra, majd még további egységeket, amelyek összlétszáma elérte a 60 ezer főt.

1942-ben a gyorsadosztály a Kaukázusig jutott el. Mivel azonban a szlovák katonák harci értéke alacsony volt, a sztálingrádi csata után csupán a hátsószárban teljesítettek feladatokat, és fokozatosan csökkentették a létszámukat is. A háború vége felé már csak mintegy 13 ezer szlovák katona volt a Szovjetunióban, miközben az olasz és a román fronton is voltak szlovák katonai alakulatok.

A szlovák hadsereg összesen mintegy 1300 katonát veszített a háborúban.

X. 8. A rendszerrel és a fasizmussal szembeni ellenállás

A háború első éveiben a szlovák társadalom nagy része támogatta a Tiso-féle rendszert, vagy legalább is elfogadta azt. 1943-tól – részben a második világháborúban bekövetkezett fordulat hatására, részben azért, mert a háború következményei a szlovák lakosság mindennapjait is elérték – azonban a felerősödött a rendszerrel szembeni ellenállás.

Azoknak a csoportja, akik szembefordultak a rendszerrel meglehetősen heterogén volt. Leginkább a baloldali gondolkodásúak, a csehszlovák értelműek, a katolikus vezetés politikájától magát sértve érző evangélikusok közül kerültek ki az ellenállók.

A politikai magatartásuk alapján volt az ellenállásnak egy polgári vonala és volt egy ún. kommunista ellenállás. Az elsőnek, amely az akkor Londonban szervezkedő Beneš-féle emigrációval volt kapcsolatban, a célja Csehszlovákia felújítása volt. A legjelentősebb polgári ellenálló csoportok közé a Flóra és a Justícia nevű csoportok tartoztak. A második, az illegálisban működő kommunista párt által szervezett ellenállás

Moszkvából (a szovjetektől, illetve a Klement Gottwald vezetésével oda menekült csehszlovák kommunistáktól) kapta az instrukciókat. Ez jobban szervezett volt, és abban gondolkodtak, hogy Szlovákiát a háború után a Szovjetunióhoz kellene kapcsolni, amely célkitűzés lényegében kizárta a két irányzat közötti együttműködést.

A szlovákiai ellenállás szempontjából nagy jelentősége volt a külföldi emigráció tevékenységének, különösen a nyugati csehszlovák emigrációnak. Ennek eleinte két központja volt: London, ahol Beneš rendezkedett be és Párizs, ahol a Milan Hodža és Štefan Osuský szlovák politikusok szervezkedtek, akik ellenezték, hogy Csehszlovákia ismét centralista Prága-központú szervezetben újuljon meg, és bírálták Beneš politikáját. A nyugati államok azonban Benešt fogadták el a csehszlovák emigráció vezetőjének, aki magát (bár 1938 őszén lemondott) újból (a gyakorlatban épp nem létező) Csehszlovákia elnökének tekintette, és aki 1940-ben Londonban emigráns kormányt alakított. Törvényhozó testület híján Beneš rendeletek (beneši dekrétumok) segítségével irányította az emigrációt, illetve szervezte a csehszlovák államot. Benešek célja az volt, hogy az antifasiszta koalíció államai szövetségesnek ismerjék el ezt a kormányt, és támogassák az elképzeléseit, amelyek arra épültek, hogy Csehszlovákiát a müncheni egyezmény előtti határai között kell felújítani, de a német lakosság nélkül. Vagyis a németek háború utáni kitelepítését tervezte, amit az antifasiszta koalíció hatalmai – a kezdeti idegenkedés után – végül támogatni kezdtek. A nyugati hatalmak megnyerésében nagy szerepe volt a Heydrich prágai német helytartó elleni merényletnek, illetve az azt követő brutális német megtorló akcióknak.

Az Anthropoid-akció

A Beneš-féle emigráció leglátványosabb akciója a prágai német helytartó, Reinhard Heydrich SS-tábornok ellen szervezett merénylet volt. Az Anthropoid fedőnevű akció során két Londonból ledobott ejtőernyős, Jan Kubiš és Jozef Gabčík 1942 májusában sikeres merényletet hajtott végre Heydrich ellen. A merényletet követően a németek válaszálag hajtóvadászatot indítottak a merénylők és segítők ellen, akiket hamarosan elfogtak és megölték. A megtorlás részeként a földig rombolták a Prágához közeli Lidice települést, a férfiakat kivégezték, a nőket és gyerekeket koncentrációs táborba hurcolták. Bár a hazai cseh ellenállás a merényletet követően sem erősödött fel, a német megtorlás brutalitása sokat segített abban, hogy a nyugati hatalmak elfogadják Beneš érvelését

arról, hogy a háború utáni Csehszlovákiában nincs jövője a csehek és németek együttélésének, ezért a németeket ki kell telepíteni.

A moszkvai emigráció alapvetően kommunista emigráció volt, amelyet Klement Gottwald irányított, aki Sztálin utasításait követte. Kommunista irányítás alatt szerveződött meg a Szovjetunióban az ott élő vagy hadifogoly csehekből és szlovákokból az ún. első csehszlovák hadtest. A Ludvík Svoboda parancsnoksága alatt álló alakulat a szovjet hadsereg oldalán harcolt a németek ellen.

A hazai ellenállás szempontjából az jelentett fordulatot, hogy 1943 decemberében Beneš Moszkvába utazott, ahol az emigráns kormány nevében szerződést kötött a Szovjetunióval. Ez az egyezmény hosszú távon is a Szovjetunióhoz kötötte Csehszlovákiát, miközben Sztálin támogatásáról biztosította Beneš a németek és magyarok elleni politikáját illetően.

A csehszlovák–szovjet szerződés tette lehetővé, hogy 1943 karácsonykor a szlovákiai polgári és kommunista ellenállás együttműködési szerződést kössön – ez az ún. karácsonyi egyezmény. Az egyezmény által létrehozták a szlovák antifasiszta ellenállás csúcsszervét, a Szlovák Nemzeti Tanácsot (SZNT), amelynek elnökségében a polgári (Jozef Lettrich, Ján Ursíny, Matej Josko) és a kommunista (Karol Šmidke, Gustáv Husák, Ladislav Novomeský) ellenállás 3-3 személlyel képviseltette magát.

Megegyeztek egy összenemzeti antifasiszta felkelés előkészítéséről és arról, hogy a végső cél Csehszlovákia felújítása lesz, amely azonban már nem centralista szerkezetre fog épülni, hanem a két nemzet, a csehek s a szlovákok föderációja (szövetsége) lesz.

X. 9. A szlovák nemzeti felkelés

A felkelés előkészítésének a feladatát az 1944 tavaszán Ján Golian alezredesnek, a besztercebányai partizán alakulatok parancsnokának a vezetésével létrejött katonai központ vállalta, amely két lehetőséggel számolt. Az első (optimális) terv szerint a felkelést akkor robbantánák ki, amikor a németeket nyugat felé űző szovjet hadsereg eléri Szlovákia keleti határait. Ekkor szlovák hadseregnek a felkelésbe beszervezett alakulatai átálltak volna a szovjetek oldalára, és így tkp. egyfajta vákuum alakult volna ki Szlovákia területén, amit a szovjetek harc nélkül foglaltak volna el. A második elképzelés szerint a felkelésnek akkor kellett kirobbannia, ha a német hadsereg korábban megkezdte volna

Szlovákia területének a megszállását, minthogy a szovjetek elérték volna az ország keleti határait.

Abban, hogy végül a második variáció valósult meg, nagy szerepe volt a Szovjetunióból a szlovák hegyek közé átdobott partizánok tevékenységének, amely 1944 augusztusára olyan méreteket öltött, hogy a szlovák kormány nem tudott vele mit kezdeni. A kormány augusztus 12-én rendkívüli állapotot vezetett be. A partizánok katonai konvojokra is rátámadtak, és több települést elfoglaltak. Augusztus 28-án pedig Turócszentmártonnál elfogták és megölték a német Wehrmacht küldöttségének tagjait. Az esemény hatására a német hadsereg augusztus 29-én (Tiso szlovák elnök hívására) megkezdte az ország megszállását, hogy ott rendet teremtsen.

A Szlovák Nemzeti Tanács ekkor indította meg a felkelést. Az angol emigrációból hazatért Rudolf Viest tábornok parancsnoksága alatt a felkelőkhöz átvált katonákból megalakuló 1. csehszlovák hadsereg azonnal felvette a harcot a német és a velük együttműködő szlovák fegyveres erőkkel. A felkelés által ellenőrzött területeken a Szlovák Nemzeti Tanács vette át a hatalmat, amely szeptember 1-jén kiáltványban jelentette be a csehszlovák államiság helyreállítását, a Tiso-rendszer megdöntését, majd mozgósítást rendelt el. A felkelők ellenőrzése alá kerülő településeken Forradalmi Nemzeti Bizottságok alakultak. Jellemző módon azonban a SZNT már ekkor meghirdetett magyarellenes intézkedéseket is: többek között elrendelte az összes magyar nyelvű iskola bezárását. A felkelés központi területe a közép-szlovákiai hegyvidék, Besztercebánya és Zólyom környéke volt.

Rudolf Viest (1890–1945). A nagyrócei születésű és gyerekkorát Budapesten töltő Viest 1938 előtt az első Csehszlovák Köztársaság egyedüli szlovák nemzetiségű tábornoka volt. Mivel nem értett egyet Szlovákia Csehszlovákiából való kiválásával és a Tiso-rendszer politikai irányvonalával, 1939 nyarán franciaországi majd angliai emigrációba távozott. A SZNF kitörését követően a felkelés területére repült és átvette annak irányítását. A felkelés bukását követően a németek fogságába esett. Feltehetően a flossenbürgi koncentrációs táborban vesztette életét.

A szlovák nemzeti felkelésben körülbelül 50-60 ezer katona és 18 ezer partizán vett részt. A felkelők oldalán harcolt többek között 3000 korábban ejtőernyővel ledobott szovjet partizán, 800 magyar, 400 francia, valamint 80 átvált német és számos más

14. kép: Rudolf Viest

nemzetbeli, német hadifogságból megszökött katona is. A Szovjetunió komoly segítséget nyújtott a szlovák nemzeti felkelésnek. Szovjet partizánokat, katonai szakértőket, a 2000 fős csehszlovák 2. ejtőernyősandárt, 300 tonna fegyvert, lőszer és hadianyagot juttatott el légi úton Szlovákiába.

A felkelés kemény harcokat eredményezett, amely során a két oldal a civileket sem kímélte. A partizánok a közép-szlovákiai német lakosságú falvak lakóit tizedelték, a németek és a velük harcoló szlovák egységek pedig a felkelőket segítő települések lakosságát. Ennek következtében a felkelés alatt mintegy 12 ezer polgári lakos vesztette az

életét.

A németek végül felőrölve a fegyveres ellenállást, október 24-én elfoglalták Breznóbányát, 26-án Zólyomot, majd 27-én Besztercebányát, a felkelés központját. A szlovák nemzeti felkelést ezzel leverték. November 3-án elfogták Goliant és Viestet is. A megmaradt szlovák felkelők – több csoportban – partizánháborút folytatva a hegyekben harcoltak tovább a szovjet csapatok megérkezéséig.

X. 10. Szlovákia felszabadulása a második világháború utolsó szakaszában

Szlovákia német megszállás alóli felszabadítása az ún. Kárpát-duklaei hadművelet keretében valósult meg. A németek ellen harcoló erők főbb alakulatait a szovjet hadsereg ún. 1. 2. 3. és a 4. ukrán frontja, valamint a Szovjetunióban megalakult 1. csehszlovák hadtest és a román hadsereg egységei jelentették.

Az első szlovákiai települést még 1944. szeptember 20-án elérték a szovjetek, de ezt követően még 262 napot kellett várni az ország teljes területének a felszabadulására. Ebben nagy szerepe volt annak, hogy a szovjet előrenyomulás sokáig elakadt a Duklai-hágónál, ahol a németek rendkívül szívósan védekeztek. Ennek következtében Szlovákia nagy részét nem az északkeleti irányból érkező hadseregek, hanem a Malinovszkij marsall irányította 2. és a Jerjomenkó tábornok vezette 4. ukrán front csapatai szabadították fel, akik délkeleti irányból érték el Szlovákiát. Így a Bodrogköz falvai már

december elején, Gömör települései pedig karácsony napjaiban szabadultak fel, a Csalólóköz viszont csak 1945 márciusában, Pozsony pedig április 4-én. Szlovákia területén a legvéresebb és leghosszabb ideig tartó harcok a Garam és az Ipoly alsó folyása mentén zajlottak. Ezek a hadműveletek a Budapest bekerítésére irányuló szovjet és azt elhárítani akaró Súdwind nevű német offenzívák részei voltak. Itt 1944 decembere és 1945 februárja között hosszú hetekre megállt a front, és komoly páncélos csaták folytak, amelyek a helyi lakosságot sem kímélték.

A szovjetek bejövetele azonban nem mindenkinek jelentett felszabadulást, hanem sok tekintetben az addiginál rosszabb körülményeket hozott a helyi lakosság számára. A szovjet hadsereg vonulásának térégében ugyanis mindennapos volt a lakosság kifosztása, a nők elleni erőszak, a munkaképes lakosság egy részének kényszermunkára (málenkij robot) való elhurcolása. A málenkij robot különösen sok áldozatot szedett a Bodrogközben és az Ung vidéken, ahonnan szinte minden magyar faluból oroszországi kényszermunkára hurcolták a magyar nyelvű férfi lakosságot, de olykor a nőket is.

A szlovák vezetés az utolsó pillanatig kitartott a náci Németország mellett. Tiso a szovjet hadsereg közeledtére Pozsonyból először a morva határ menti Holíčsba, majd Ausztriába tette át székhelyét. Utolsó, Kremmünsterből sugárzott rádióbeszédében a németek melletti kitartásra biztatta a lakosságot. Ezt követően amerikai katonák fogságába esett. Bár abban reménykedett, hogy az amerikaiak nem adják ki, az USA kormánya mégis kiadta a felújított Csehszlovákiának, ahol 1946 végén háborús bűnösként népbíróság elé állították. Bár semmiféle bünt nem ismert el és végig tagadta felelősségét, a népbíróság halálra ítélte, és 1947 áprilisában kivégezték. Rajta kívül Vojtech Tukát is halállal büntették, Alexander Mach azonban megúszta egy hosszabb börtönbüntetéssel.

Mindennek ellenére a háborúban győztes szövetségesek, elfogadva Beneš álláspontját, a Münchener egyezményt és következményeit (bécsi döntés, Szlovákia önállósága, Csehszlovákia megszűnése) jogilag semmissé nyilvánították, és Szlovákiára úgy tekintettek, mintha a náci Németország hódításának az áldozata lett volna. Így Szlovákia Csehszlovákia részeként a győztesek között fejezte be a világháborút, és részesült a győzelem minden előnyéből.

Feladatok, kérdések

1. Indokolt-e az 1939-es magyar–szlovák katonai konfliktus kapcsán a háború megnevezés? Miért?
2. Tegyen különbséget az autoriter és a totalitárius rendszer között!
3. Nézzon utána, miről szól az Üzlet a *korzón* című film!

Felhasznált és ajánlott irodalom

- Arpáš, Róbert: *Autonómia. Vítazstvo alebo prehra?* Bratislava, Veda, 2011.
- Bárdi Nándor–Fedinec Csilla–Szarka László: *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században.* Budapest, Gondolat Kiadó–MTA Kisebbségkutató Intézet, 2008.
- Bencsik, Péter: *Csehszlovákia története dokumentumokban.* Napvilág Kiadó, 2016.
- Čelovský, Bořivoj: *Mníchovská dohoda 1938.* Ostrava, Tilia, 1999.
- Ferenčuchová, Bohumila et. al.: *Slovensko v 20. storočí. 3. zväzok. V medzivojnovom Československu 1918-1939.* Bratislava, Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied – Historický ústav SAV, 2012.
- Fiamová, Martina – Hlavinka, Ján – Schvarc, Michal a kol.: *Slovenský štát 1939 – 1945. Ppredstavy a realita.* Bratislava, Historický ústav SAV, 2014.
- Gyurgyík László: *Magyar mérleg. A szlovákiai magyarság a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében.* Pozsony, Kalligram, 1994.
- Hradská, Katarina et. al.: *Slovensko v 20. storočí. 4. zväzok. Slovenská republika 1939-1945.* Bratislava, Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied – Historický ústav SAV, 2015.
- Kamenc, Ivan: *Trauma. Az első Szlovák Köztársaság (1939-1945).* Debrecen, Aura Kiadó, 1992.
- Kárník Zdeněk *České země v éře první republiky (1918-1938) I-III.* Praha, Nakladatelství Libri, 2002–2003.
- Kováč, Dušan et. al.: *Slovensko v 20. storočí. 2. zväzok. Prvá svetová vojna (1914-1918).* Bratislava, Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied – Historický ústav SAV, 2015.
- Letz, Róbert: *Slovenské dejiny IV. 1918 – 1938.* Bratislava, Literárne informačné centrum, 2010.
- Lipták, Ľubomír: *Slovensko v 20. storočí.* Bratislava, Kalligram, 1998.
- Lipták, Ľubomír: *Politické strany na Slovensku 1860 – 1989.* Bratislava, Archa, 1992.
- Pekár Martin: *Dejiny Slovenska 1918 – 1945.* Košice, UPJŠ, 2015.
- Petráš, René: *Menšiny v meziválečné Československu. Právni postavení národnostních menšin v první Československé republice a jejich mezinárodněprávní ochrana.* Praha, Karolinum, 2009.
- Popély Árpád: *Két választás Csehszlovákiában. A pozsonyi országgyűlés és a kárpátukrán szojm megválasztása 1938–1939.* Kalligram, 2019.

- Popély Árpád–Simon Attila–Szarka László: *Felvidéki vagyok, vagy szlovákiai?* Nové Zámky, Fiatalok a Jövőért Polgári Társulás, 2012.
- Roguľová, Jaroslava a kol. (eds.): *Od osmičky k osmičke. Premeny slovenskej spoločnosti v rokoch 1918 – 1938.* Bratislava, HÚ SAV, 2009.
- Rupnik, Jacques: *Dějiny Komunistické strany Československa.* Praha, Academia, 2002.
- Rychlík, Jan: *Češi a Slováci ve 20. století. Československé vztahy 1914–1945.* Bratislava, AEP, 1997.
- Sallai Gergely: *Az első bécsi döntés.* Budapest, Osiris, 2002.
- Simon Attila (szerk.): *Csehszlovák iratok a magyar–szlovák államhatár kijelöléséhez (1918–1920).* Budapest, MTA BTK TI, 2019.
- Simon Attila: *Egy rövid esztendő krónikája. A szlovákiai magyarok 1938-ban.* Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2010.
- Simon Attila: *Telepesek és telepes falvak Dél-Szlovákiában a két világháború között.* Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2008.
- Šprocha, Branislav–Tišliar, Pavol: *Štruktúry obyvateľstva Slovenska v rokoch 1919–1940.* Bratislava, Infostat, 2009.
- Szarka, László: *Turócszentmárton, 1918. A szlovák önrendelkezés vitás kérdései.* História, 31, 2009, (5-6). 41-45.
- Tóth, Andrej – Novotný, Lukáš – Stehlík, Michal: *Nemzeti kisebbségek Csehszlovákiában 1918–1938.* Pro Futuro Hungarica, 2018.
- Zemko, Milan – Bystrický, Valerián: *Slovensko v Československu 1918-1939.* Bratislava, Veda, 2004.

Válogatott források

1. sz. forrás:

A Pittsburghi egyezmény¹⁰

Az egyesült államokbeli szlovák és cseh szervezetek képviselői, a Szlovák Liga, a Cseh Nemzeti Társaság és a Cseh katolikusok Szövetsége a Cseh–Szlovák Nemzeti tanács elnökének, Masaryk professzornak a jelenlétében tárgyalt a Cseh–Szlovák kérdésről és az eddigi programbeszédeinkről és a következőket határozta el:

Támogatjuk azt a politikai programot, amely a csehek és szlovákok egyesülésére törekszik a Csehországból és Szlovákiából álló önálló államban.

Szlovákiának saját közigazgatása, parlamentje és saját bíróságai lesznek.

A szlovák nyelv hivatalos nyelv lesz az iskolákban, hivatalban és a nyilvános életben egyaránt.

A Cseh–Szlovák állam köztársaság lesz demokratikus alkotmánnyal.

Az Egyesült Államokban élő szlovákok és csehek közötti együttműködés kölcsönös egyetértéssel elmélyül és a helyzettől függően alakul.

A Cseh–Szlovák állam létrehozásáról szóló részletes rendelkezések kidolgozását meghagyjuk a felszabadított cseheknek és szlovákoknak és az ő jogerős képviselőiknek.

2. sz. forrás:

A Szlovák Nemzeti Tanács 1918. október 30-i turócszentmártoni deklarációja¹¹

Valamennyi szlovák politikai párt 1918. október 30-án Turócszentmártonban összegyűlt és az egységes cseh–szlovák nemzet szlovák ágának Nemzeti Tanácsában megszerveződött képviselője ragaszkodik a nemzeti önrendelkezési jog egész világ által elfogadott elvéhez.

A Nemzeti Tanács kijelenti, hogy a Magyarország határai közt élő cseh–szlovák nemzet nevében egyedül ő hivatott nyilatkozni és cselekedni. Nincs joga erre a magyarországi kormánynak, amely évtizedeken át nem ismert fontosabb feladatot, mint hogy elnyomjon mindent, ami szlovák, nem épített és nem engedélyezett nemzetünk számára egyetlen iskolát, nem engedte, hogy szlovákok jussanak be a közigazgatásba és a hivatalokba, népünket vagyoniilag tönkretette, a maga középkori feudális rendsze-

10 Közli Bencsik, Péter: Csehszlovákia története dokumentumokban. Napvilág Kiadó, 2016. 49–50.

11 Közli Szarka, László: Turócszentmárton, 1918. A szlovák önrendelkezés vitás kérdései. História, 31, 2009, (5-6). 43.

rével és politikájával kizsákmányolta. Azok az úgynevezett képviseleti testületek sem jogosultak arra, hogy a szlovák nemzet nevében beszéljenek, amelyeket a szűk választójog alapján állítottak össze, s amelyek nem engedték érvényesülni a nemzet akaratát, s olyan emberekből álltak, akik a törvény rendelkezése ellenére még csak a szlovák megszólalást sem engedélyezték a tiszta szlovák vármegyék bizottságaiban. Azok a népgyűlések sem jogosultak arra, hogy a szlovák nép nevében beszéljenek, amelyek idegen erőszak nyomására hoznak határozatokat.

A szlovákiai szlovák nemzet nevében tehát egyedül a Szlovák Nemzeti Tanács jogosult beszélni. A Magyarországon élő cseh–szlovák nemzet Nemzeti Tanácsa kinyilvánítja:

1. A szlovák nemzet a nyelvileg és kulturális-történelmi értelemben egységes cseh–szlovák nemzet része. Minden kulturális küzdelmekben, amelyet a cseh nemzet folytatott és amely az egész világban ismertté tette, a szlovák ág is részt vett.

2. Ennek a cseh–szlovák nemzetnek a részére követeljük mi is a korlátlan önrendelkezési jogot a teljes függetlenség alapján. Ez alapján az elv alapján egyetértünk azzal az újonnan létrejött nemzetközi jogi helyzettel, amelyet 1918. október 18-án Wilson elnök fogalmazott meg és amelyet 1918. október 27-én az osztrák–magyar külügyminiszter is elismert.

3. Követeljük az azonnali békekötést, mégpedig az egyetemes emberességi és keresztényi elvek alapján, hogy megakadályoztassék a további háború és fegyverkezés.

Meg vagyunk győződve, hogy a mi igyekvő és tehetséges szlovák nemzetünket, amely a hallatlan elnyomás ellenére a nemzeti kultúrájának ilyen szintjére jutott, nem fogják kirekeszteni a béke áldásaiból és a nemzetek közösségéből, hanem jogot nyer arra, hogy sajátosságainak megfelelően fejlődhessék a maga ereje szerint és ezáltal hozzájárulhasson az egyetemes emberi haladáshoz.

A Szlovák Nemzeti Tanács üléséről Turócszentmárton, 1918. okt. 30.

Karol A. Medvecký s. k., a Szlovák Nemzeti Tanács titkára

Matúš Dula s. k., a Szlovák Nemzeti Tanács elnöke

3. sz. forrás:

Károlyi Mihály és Martin Dula táviratváltása¹²

Károlyi Mihály távirata a Szlovák Nemzeti Tanácshoz

„Úgy érezzük, hogy az egész magyar nemzet lelkéből beszélünk, amikor ezekben a válságos órákban a testvéri szeretet őszintén érzett meleg szavaival fordulunk a tót nemzeti tanácshoz. A magyar néptől nem választotta el se gyűlölet, se érdekellentét, elválasztotta csupán egy konok osztályunknak bűnös politikája, amely egyformán ártott a tót népnek és a magyar népnek. Azokért a sérelmekért, amelyek a tót népet nemzeti, érzésben értek, nem felelős a magyar nép. Ezzel nem vállal semmiféle közösséget, hanem mindent meg fog tenni, hogy bűnös osztálya gyökeresen kiirtassék.

Mi azon az állásponton vagyunk, hogy minden népet megillető önrendelkező szent joga szerint a tót nemzeti tanács úgy fog határozni, amint a tót nép érdekében a legjobbnak látja, meg akarjuk azonban mondani, hogy a meggyőződésünk és szent hitünk szerint a tót nép és a magyar nép egymásra van utalva és hogy békés megegyezésben és testvéri együttműködésben kell keresnünk a szebb jövőt és a jobb életnek föltételeit és biztosítékait. Bölcs és eredményes munkát kívánunk a tót nemzeti tanácsnak és sok szép, boldog, szabad jövődőt a tót népnek. — Testvéri üdvözzettel a Magyar Nemzeti Tanács nevében Károlyi Mihály elnök.”

A Szlovák Nemzeti Tanács válasza Károlyi Mihálynak

„A Magyar Nemzeti Tanácsnak elnök úr részéről kifejezett üdvözlését a szlovák nemzeti tanács végrehajtó bizottsága nagy örömmel vette és őszintén viszonzozza. Mai napon szólott első ízben a magyar nemzet képviselője a szlovák nemzet képviselőjéhez, mint testvér a testvérhez. A mi nemzeti tanácsunk a Wilson részéről körvonalozott és a monarchia külügyi képviselője részéről elismert új nemzetközi jogi helyzetet a maga részéről is elfogadta. Ha a magyarság a Magyar Nemzeti Tanácsnak a nemzetek szabadságáról vallott fölfogását magáévá teszi, nemzeteink között nemzetközi alapon létesítendő kölcsönös megértésnek lélektani föltételét teremti meg. Szívből óhajtjuk, hogy a magyar nemzet a szabad nemzetek társaságában azt a helyet foglalja el, amely kulturális értékeinél és demokráciájának erényeinél fogva megilleti. A szabad csehszlovák nemzet a magyar nemzetnek jó szomszédja és testvére óhajt lenni. — Dula Máté, a szlovák nemzeti tanács elnöke.

12 Közli Szarka László: Turócszentmárton, 1918. A szlovák önrendelkezés vitás kérdései. História, 31, 2009, (5-6), 41.

4. sz. forrás:

A Saint-Germain-en-Laye-ben 1919. szeptember 10-én Csehszlovákia függetlenségéről és a kisebbségek védelméről aláírt szerződés¹³

Részletek

I. fejezet

1. cikk. Csehszlovákia kötelezi magát arra, hogy a jelen fejezet 2–8. cikkeibe foglalt rendelkezéseket alaptörvényekül ismeri el, hogy semminemű törvény, rendelet vagy hivatalos intézkedés ezekkel a rendelkezésekkel nem lesz ellentmondásban vagy ellentétben, és hogy ezekkel szemben semmiféle törvény, rendelet vagy hivatalos intézkedés nem lesz hatályos.

2. cikk. Csehszlovákia kötelezi magát, hogy minden lakosának születési, nemzetiségi, nyelvi, faji vagy vallási különbség nélkül az élet és szabadság teljes védelmét biztosítja.

Csehszlovákia minden lakosát megilleti az a jog, hogy bármely hitet, vallást vagy hitvallást nyilvánosan vagy otthonában szabadon gyakoroljon, amennyiben ezek gyakorlata a közrenddel és a jó erkölcsökkel nem ellenkezik.

3. cikk. Az előbb említett szerződések különleges rendelkezéseinek sérelme nélkül Csehszlovákia a törvény erejénél fogva és mindennemű alakítás nélkül csehszlovák állampolgárokként elismeri azokat a német, osztrák vagy magyar állampolgárokat, akiknek az eset körülményei szerint lakóhelyük vagy községi illetékességük (*pertinenza* – *Heimatsrecht*) a jelen Szerződés életbelépésének idején olyan területen van, amelyet a Németországgal, Ausztriával vagy Magyarországgal kötött szerződések, vagy pedig ezeknek a kérdéseknek szabályozása céljából kötött bármely más szerződés értelmében Csehszlovákia részeként elismertek vagy el fognak ismerni.

Mindamellert a fent jelzett személyek, ha 18 évnél idősebbek, a mondott szerződésekben megállapított feltételek mellett optálhatnak minden más olyan állampolgárság javára, amely számukra nyitva áll. A férj opciója maga után vonja a feleség, és a szülők opciója a 18 évnél fiatalabb gyermekei opcióját.

Az optálás jogával élő személyeknek az optálást követő 12 hónapon belül át kell költözniük abba az Államba, amelynek javára optáltak. A csehszlovák területen levő ingatlanaikat megtarthatják. Mindennemű ingóságukat magukkal vihetik. Ezen a címen semmiféle kiviteli vámot reájuk kivetni nem szabad. [...]

6. cikk. A csehszlovák területen való születés pusztá tényével jogérvényesen meg-

¹³ Bencsik Péter: Csehszlovákia története dokumentumokban. Napvilág Kiadó, 2016. 80–82.

szerzi a csehszlovák állampolgárságot minden személy, akit születésénél fogva valamely más állampolgárság nem illet meg.

7. cikk. Minden csehszlovák állampolgár faji, nyelvi vagy vallási különbség nélkül a törvény előtt egyenlő és ugyanazon polgári és politikai jogokat élvezi.

Vallási, hitbeli vagy felekezeti különbség a polgári és politikai jogok élvezete, így nevezetesen: nyilvános állások, hivatalok és méltóságok elnyerése vagy a különféle foglalkozások és iparok gyakorlása tekintetében egyetlen csehszlovák állampolgárra sem lehet hátrányos.

Egyetlen csehszlovák állampolgár sem korlátozható bármely nyelv szabad használatában a magán- vagy üzleti forgalomban, a vallás, a sajtó útján történő vagy bármilyen természetű közzététel terén, vagy a nyilvános gyűléseken.

A csehszlovák kormánynak a hivatalos nyelv megállapítására vonatkozó intézkedését nem érintve, a nem cseh nyelvű csehszlovák állampolgárok nyelvüknek a bíróságok előtt akár szóban, akár írásban való használata tekintetében megfelelő könnyítésekben fognak részesülni.

8. cikk. Azok a csehszlovák állampolgárok, akik faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartoznak, jogilag és ténylegesen ugyanazt a bánásmódot és ugyanazokat a biztosítékokat élvezik, mint a többi csehszlovák állampolgárok. Nevezetesen: joguk van saját költségükön jótékonyági, vallási vagy szociális intézményeket, iskolákat és más nevelőintézeteket létesíteni, vezetni és ellenőrizni, azzal a joggal, hogy azokban saját anyanyelvüket szabadon használják, és vallásukat szabadon gyakorolják.

9. cikk. Olyan városokban és kerületekben, ahol jelentékeny arányban nem cseh [sic!] nyelvű csehszlovák állampolgárok laknak, a csehszlovák kormány a közoktatás terén megfelelő könnyítéseket fog engedélyezni avégből, hogy az ily csehszlovák állampolgárok gyermekeit saját nyelvükön tanítsák. Ez a rendelkezés nem akadályozza a csehszlovák kormányt abban, hogy a cseh nyelv tanítását kötelezővé tegye.

Azokban a városokban és kerületekben, ahol jelentékeny arányban élnek oly csehszlovák állampolgárok, akik faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartoznak, ezeknek a kisebbségeknek méltányos részt kell biztosítani mindazon összegeknek élvezetéből és felhasználásából, amelyek a közvagon terhére állami, községi vagy más költségvetésekben nevelési, vallási vagy jótékonyági célokra fordítatnak.

II. fejezet

10. cikk. Csehszlovákia kötelezi magát, hogy a Kárpátoktól délre lakó rutének területét a Szövetséges és Társult Főhatalmak által megállapított határok között a Cseh-

szlovák Államon belül olyan autonóm egység alakjában fogja megszervezni, amely a Csehszlovák Állam egységével összeegyeztethető legszélesebb körű önkormányzattal lesz felruházva.

11. cikk. A Kárpátoktól délre lakó rutének területének külön tartományi gyűlése lesz. Ez a tartományi gyűlés fogja a törvényhozó hatalmat gyakorolni nyelvi, közoktatási, vallási, helyi közigazgatási és minden olyan egyéb kérdésben, amelyet a Csehszlovák Állam törvényei [a] hatáskörébe utalnak. A rutén terület kormányzóját a Csehszlovák Köztársaság elnöke fogja kinevezni, és ez a rutén tartományi gyűlésnek lesz felelős.

12. cikk. Csehszlovákia egyetért azzal, hogy a rutén terület tisztviselőit a lehetőséghez képest e terület lakói közül fogják kiválasztani.

13. cikk. Csehszlovákia a rutén területnek megfelelő képviselőt biztosít a Csehszlovák Köztársaság országgyűlésében, amelybe e terület a Csehszlovák Köztársaság alkotmányának megfelelően megválasztott képviselőket fog küldeni. Mindazonáltal ezen képviselők a Csehszlovák Köztársaság országgyűlésében, a rutén tartományi gyűlés elé utalt ügyekkel azonos természetű törvényhozási ügyekben nem gyakorolhatnak szavazati jogot.

[...]

5. sz. forrás:

A Csehszlovák Köztársaság nyelvtörvénye 1920-ból¹⁴

Részletek

122. sz. törvény, mely által a nyelvhasználati jog alapelvei a csehszlovák köztársaságban az alkotmányokirat 129. §-a értelmében megállapítatnak. (Kelt 1920. febr. 29-én. – Kihirdettetett 1920. márc. 6-án)

1. § A köztársaság állami, hivatalos nyelve a cseh-szlovák. [...]

Tehát különösen ez az a nyelv, 1. amelyen [...] a köztársaság minden bírósága, hatósága, intézete, vállalata és szerve hivataloskodik, annak hirdetményei és külső elnevezései szövegeztetnek; 2. amelyen az állam- és bankjegyek főszövege szól; 3. melyet a véderő a parancsnoklásnál és szolgálati nyelvként használ; az ezen nyelvet nem ismerő legénységgel való érintkezésben annak anyanyelve is használható.

2. § A nemzeti és nyelvi kisebbségekre nézve [...] a következő határozatok érvényesülnek: A köztársaság bíróságai, hatóságai és szervei, melyek hatásköre oly bírósági

¹⁴ Gerencsér Balázs: Nyelvi jogok – törvények (I.) Az 1920. évi csehszlovák nyelvtörvény. Magyar Kisebbség, 2004/1. 99–102. http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/pdf/2004_4_12.pdf

járásra terjed, melyben a legutolsó népszámlálás szerint legalább 20 százaléknyi más, mint Cseh–Szlovák nyelvű állampolgár lakik, minden ügyben, melynek elintézése annak alapján tartozik rájuk, hogy hatáskörük ezen járásra kiterjed, kötelesek ezen kisebbségi nyelvű lakosoktól azok nyelvén való beadványokat elfogadni, és ezen beadványok elintézését nemcsak cseh-szlovák, hanem a beadvány nyelvén is kiszolgáltatni. [...]

3. § Az önkormányzati hatóságok, képviselő-testületek és az összes köztestületek az államban kötelesek a Cseh–Szlovák nyelvű szóbeli és írásbeli beadványokat elfogadni és elintézni. Gyűléseiken és tanácskozásaikon mindenkor lehetséges ezen nyelvet használni; az ezen nyelvű javaslatok és indítványok tárgyalás alá vonandók. [...] A 2. § feltételei alatt kötelessége az önkormányzati hatóságoknak, képviselő-testületeknek és köztestületeknek más, mint Cseh–Szlovák nyelvű beadványokat elfogadni és elintézni, valamint a gyűléseken és tanácskozásokon más nyelvet is megengedni.

4. § Az állami, hivatalos nyelvet használva a hatóságok a köztársaság azon területén, mely 1918. október 28. előtt a birodalmi tanácsban képviselt királyságokhoz és országokhoz vagy a porosz királysághoz tartozott, rendszerint csehül hivataloskodnak, Szlovákországban rendszerint szlovákul. Valamely cseh beadványnak szlovák hivatalos elintézése vagy valamely szlovák beadványnak cseh hivatalos elintézése a beadvány nyelvén történt elintézésnek tekintendő.

5. § A nemzeti kisebbségek számára létesített összes iskolákban a tanítás a saját nyelvükön folyik, éppígy a számukra létesített kultúrintézmények ezen nyelven igazgattatnak. [...]

8. § Ezen törvényt részleteiben az állami végrehajtó hatalom rendeletileg hajtja majd végre, mely ezen törvény szellemében a nyelvhasználatot az önkormányzati hatóságok, képviselőtestületek és köztestületek számára (3. §), valamint azon hatóságok és nyilvános szervek számára szabályozni fogja, [...]

6. sz. forrás:

Vojtech Tuka: „Vacuum iuris” (A mártoni deklaráció tizedik évében)¹⁵

1928 jubileumi ünnepek éve lesz. Közeledik a köztársaság születésének nagy ünnepe, tizedik évfordulója. Az előkészületek és a mindennapi harcok nagy örvényében csak kevés embernek jut eszébe, hogy a mártoni deklaráció idei évfordulójának nem csak jubileumi jellege lesz. 1928. október 30-a, pontosabban 31-e történelmi nap lesz

¹⁵ Közli Bencsik Péter: Csehszlovákia története dokumentumokban. Napvilág Kiadó, 2016. 114.

számunkra, sorsfordító jelentőséggel.

1928. október 31-én Csehszlovákia egyik felében, a szlovák részeken rendkívüli állapot lesz: „*vacuum iuris*”. Ez a jogi kuriózum kisebb mértékben már más államokban is előfordult. Nálunk viszont földrengésszerű hatása lesz. Ettől a kritikus naptól kezdve bizonyos alkotmányos intézményeknek megszűnik az erkölcsi alapja, megszakad a jogfolytonosság, teljesen megszűnik a fontos törvények ideiglenes hatálya. A jogi állapot a jelenlegi helyzethez képest bizonyos értelemben megváltozik, hiszen nem a törvény hatalmára, hanem csak a fizikai erőre fog támaszkodni. És ezt a törvényen kívüli, precízebben fogalmazva „törvényüres” állapotot nem lehet másképp megoldani, csak a szlovák nemzet önrendelkezési joga megvalósulása segítségével.

A mártoni gyűlésen többen azt kérték, hogy azonnal határozzuk meg a cseh tartományokhoz való viszonyunkat, s azt az autonóm berendezkedésre alapozzuk. Egy tízéves határidő került a szövegbe kompromisszumként a „nonkonformisták” részére, akik nem értettek egyet azzal, hogy a dolog legyen egyszer s mindenkorra megoldva. Tehát: a szlovák nemzetnek lehetősége és joga van arra, hogy ismét részt vegyen a köztársaság másik feléhez való viszony kialakításában, amit eddig halogattak és felfüggesztettek.

7. sz. forrás:

A Szudétanémet Párt (SdP) karslbadi programja¹⁶

Egészen addig elnyomottnak fogjuk érezni magunkat, amíg nem tehetjük meg mindazt, amit a csehek. Minden, ami a csehek számára megengedett, engedélyezett kell legyen számunkra is. Egyszóval: csak szabadon akarunk élni a szabadok között.

Amennyiben a csehszlovák államban nyugodt fejlődést kívánunk, szükséges a már javasoltakon kívül a jövőbeli állami és jogrendben három elem felülvizsgálatát véghezvinni: a történelmi mítosz, a szláv védőbástya fogalma és a külpolitikai irányvonal revízióját, nevezetesen:

- A német nemzeti csoport csehekkel való teljes egyenlőségének helyreállítását;
- A szudétanémet nemzeti csoport elismerését jogi személyként, az államon belüli egyenlőség megvédése érdekében;
- A német településterület érinthetlenségének elismerését;
- Önkormányzat kiépítését a német településterületen a közélet minden részén, amely érinti a német népcsoport érdekeit és ügyeit;

¹⁶ Közli Bencsik Péter: Csehszlovákia története dokumentumokban. Napvilág Kiadó, 2016. 131–132.

- Jogi garanciák létesítését azon állampolgároknak, akik nemzetünk zárt településterületén kívül élnek;
- A szudétánemetekkel szembeni összes igazságtalanság orvoslását és az őket ebből fakadóan ért károk megtérítését;
- Ennek az elvnek az elismerését és végrehajtását: a német területen csak német hivatalnokok és közalkalmazottak;
- A német nemzethez tartozás és a német világnézet vállalásának teljes szabadságát.

8. sz. forrás:

A müncheni egyezmény¹⁷

A Németország, az Egyesült Királyság, Franciaország és Olaszország között Münchenben létrejött egyezmény

Németország, az Egyesült Királyság, Franciaország és Olaszország, tekintetbe véve a szudétánemet terület elcsatolására vonatkozólag elvben már elért megállapodást, megegyezett ennek az elcsatolásnak alább következő feltételeiben és módozataiban, valamint az ennek következtében foganatosítandó intézkedésekben, és a jelen Egyezménnyel egyenként felelősséget vállalnak az Egyezmény végrehajtásának biztosításához szükséges lépésekért.

1. A kiürítés október 1-jén kezdődik.

2. Az Egyesült Királyság, Franciaország és Olaszország megállapodnak abban, hogy a terület kiürítése október 10-ig befejeződjék, mégpedig anélkül, hogy a meglévő berendezések bármelyikét lerombolnák, és hogy a csehszlovák kormány felelős azért, hogy a kiürítés az említett berendezések megrongálása nélkül menjen végbe.

3. A kiürítés módozatait részleteiben egy Németország, az Egyesült Királyság, Franciaország, Olaszország és Csehszlovákia képviselőiből álló bizottság fogja megállapítani.

4. A túlnyomórészt németek lakta területnek német csapatok által való fokozatos megszállása október 1-jén kezdődik. A mellékelt térképen megjelölt négy zónát a német csapatok a következő sorrendben fogják megszállni:

Az I. számmal jelzett övezetet október 1-jén és 2-án, a II. számmal jelzettet október 2-án és 3-án, a III. számmal jelzettet október 3-án, 4-én és 5-én, és a IV. számmal jelzettet október 6-án és 7-én.

¹⁷ Hegedűs István: A müncheni szerződés (1938. szeptember 29.). Rubiconline. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/muncheni_egyezmeny_dokumentum/

A többi, túlnyomórészt német jellegű területeket a fent említett nemzetközi bizottság fogja haladéktalanul meghatározni, és azokat a német csapatok október 10-ig szállják meg.

5. A 3. pontban említett nemzetközi bizottság határozza meg azokat a területeket, amelyeken népszavazást kell tartani. Ezeket a területeket a népszavazás lezárulásáig nemzetközi alakulatok szállják meg. Ugyanaz a bizottság fogja megállapítani a népszavazás megtartásának módozatait, figyelemmel a Saar-vidéken megejtett népszavazás módozataira. A bizottság állapítja meg a népszavazás napját is, ez azonban nem eshetik későbbre, mint november végére.

6. A határok végleges megállapítását a nemzetközi bizottság fogja elvégezni. Ennek a bizottságnak joga van arra, hogy bizonyos kivételes esetekben a négy nagyhatalomnak - Németországnak, az Egyesült Királyságnak, Franciaországnak és Olaszországnak - a népszavazás nélkül átadandó zónák szigorúan néprajzi alapon történő meghatározásától jelentéktelen eltéréseket ajánljon.

7. Optálási jogot nyújtanak mindazoknak, akik az elcsatolt területekről elköltözni óhajtanak, valamint mindazoknak, akik oda kívánnak letelepedni. Az optálási jogot a jelen Egyezmény aláírásától számított hat hónapon belül kell gyakorolni. Egy német-csehszlovák bizottság fogja meghatározni az optálás részleteit, kidolgozni a lakosságcsere megkönnyítő eljárásokat, és tisztázni az ebből a lakosságcsereből adódó alapvető kérdéseket.

8. A jelen Egyezmény aláírását követő négy héten belül a csehszlovák kormány a katonai és rendőrségi szolgálatból elbocsátja az összes szudétánemetet, akik ezt kívánják. Ugyanezen határidőn belül a csehszlovák kormány szabadlábra helyezi azokat a szudétánemet foglyokat, akik politikai bűncselekmények miatt szabadságvesztés büntetésüket töltik.

München, 1938. szeptember 29.

Hitler - Ed. Daladier - Mussolini - Neville Chamberlain

9. sz. forrás:

A szlovák nemzet 1938. október 6-i manifesztuma¹⁸

Határozat a Hlinka Szlovák Néppárt Végrehajtó Bizottsága mint a szlovák nemzet legitim politikai képviselője ülésén 1938. október 6-án:

A müncheni négyhatalmi egyezmény alapvetően változtatta meg az állami és poli-

¹⁸ Közli Bencsik Péter: Csehszlovákia története dokumentumokban. Napvilág Kiadó, 2016. 150.

tikai helyzetet Közép-Európában. Mi, szlovákok, mint az önálló szlovák nemzet, amely évszázadok óta él Szlovákia területén, érvényre juttatjuk önrendelkezési jogunkat, és ennél fogva hivatkozunk szlovák nemzeti egységünk oszthatatlanságának nemzetközi garanciáira és az általunk benépesített országra. Szabadon, saját akaratunk szerint kívánjuk teljes mértékben meghatározni jövőbeli életünket, beleértve az államszervezetet is, baráti együttélésben minden környező néppel, s így hozzájárulni a közép-európai viszonyok rendezéséhez a kereszténység szellemében.

Kitartunk azon nemzetek mellett, akik harcolnak a felforgatás és az erőszak marxista-zsidó ideológiája ellen.

A vitás kérdések békés megoldása mellett állunk a müncheni egyezmény szellemében.

A leghatározottabban tiltakozunk az ellen, hogy Szlovákia határait nélkülünk, a szlovák nemzet teljes joggal felhatalmazott képviselői nélkül határozzák meg. Követeljük a külföldön élő szlovák kisebbség nemzetközi védelmét.

Követeljük a gyors demobilizálást.

Az önrendelkezési jog szellemében követeljük a végrehajtó és a kormányhatalom azonnali átadását Szlovákia területén a szlovákoknak.

Az önrendelkezési elv győzelme a szlovák nemzet számára azt jelenti, hogy hosszú ideje folyó harcunk győzelmesen ér véget.

Éljen a szlovák nemzet szabadsága!

Éljen a szlovák kormány!

10. sz. forrás:

Az 1938. november 2-i bécsi nemzetközi döntőbíróóság határozata¹⁹

A magyar királyi kormány és a csehszlovák kormány részéről a német és olasz királyi kormányokhoz intézett ama felkérés folytán, hogy a Magyarországnak átengedendő területekre vonatkozóan közöttük fennálló függő kérdéseket döntőbíráskodással rendezzék, valamint ezt követően 1938. október 30.-án az érdekelt kormányok között történt jegyzékváltás során Joachim von Ribbentrop német külügyminiszter és őfelsége Olaszország királyának, Abesszínia császáranak külügyminisztere, gróf Galeazzo Ciano ma Bécsben összejöttek és Kánya Kálmán úr magyar királyi külügyminiszter, valamint dr. František Chvalkovský csehszlovák külügyminiszterrel folytatott újabb eszmecsere után kihirdették a következő döntőbíróósági ítéletet:

¹⁹ Közli Sallai Gergely: Az első bécsi döntés. Budapest, Osiris, 2002, 235–236.

1. A Csehszlovákia által Magyarországnak átengedendő területek a mellékelt térképen vannak bejelölve. A határ helyszíni kijelölését egy magyar–csehszlovák bizottságra ruházzák.

2. Az átengedendő területek Csehszlovákia részéről történő kiürítése és annak Magyarország részéről történő megszállása 1938. november 5.-én kezdődik és 1938. november 10-re befejezendő. A kiürítés és megszállás részletes ütemtervét, valamint más, ezzel kapcsolatos eljárásokat magyar–csehszlovák bizottságnak kell azonnal szabályoznia.

3. A csehszlovák kormány biztosítja, hogy az átengedendő területeket a megszállás időpontjában rendes állapotban hagyja el.

4. A területátengedésből felmerülő különleges kérdéseket, különösen pedig az állampolgársági és opciós kérdéseket magyar–csehszlovák bizottságnak kell szabályoznia.

5. Hasonlóképpen magyar–csehszlovák bizottságnak kell külön rendszabályokban megállapodnia a csehszlovák területen maradó magyar nemzetiségű személyek, valamint az átadásra kerülő területen élő nem magyar fajú személyek védelmére. Ez a bizottság különös gondot fordítson arra, hogy a pozsonyi magyar népcsoportnak ugyanazt a jogállást biztosítsák, mint az ottani más népcsoportnak.

6. Amennyiben a Magyarországnak történő területátengedés folytán a Csehszlovákiával maradó területen gazdasági vagy közlekedési téren (vasút) hátrányok és nehézségek keletkeznének, úgy a magyar kormány a csehszlovák kormánnyal egyetértésben minden tőle telhetőt kövessen el, hogy ezeket a hátrányokat és nehézségeket kiküszöbölje.

7. E döntőbíráskodás végrehajtása során támadó nehézségek vagy kételyek esetén a magyar királyi és a csehszlovák kormány az ügyet közvetlenül egymás között rendezze. Ha azonban valamely kérdésben nem tudnának megegyezésre jutni, úgy ezt a kérdést végleges eldöntésre a német és olasz kormányok elé kell terjeszteni.

Joachim von Ribbentrop

Galeazzo Ciano

11. sz. forrás:

Szerződés a védelmi viszonyról a Német Birodalom és a Szlovák Állam között²⁰

A német kormány és a szlovák kormány megegyezik, tekintettel arra, hogy a Szlovák Állam a Német Birodalom védelme alá helyezi magát, az ebből fakadó következményeket szerződéssel rendezik. E célból a két kormány alulírott teljes jogú meghatalmazottai a következő feltételekben állapodtak meg:

1. cikk

A Német Birodalom védelmet gyakorol Szlovákia politikai függetlensége és területi integritása felett.

2. cikk

A Német Birodalom védelmének kivitelezésére a német fegyveres erőknek joga van abban a sávban, amelyet nyugaton a Szlovák Állam határa, keleten pedig a Kis-Kárpátok, a Fehér-Kárpátok és a Jávornik hegységek keleti peremének általános vonala határol, bármikor katonai objektumokat felállítani, és azokat megszállva tartani olyan erőkkel, amelyeket szükségesnek tart. A szlovák kormány intézkedéseket fog tenni, hogy az ezen építkezések számára szükséges terület a német fegyveres erők rendelkezésére álljon. A szlovák kormány szintén egyetért azzal a szabályozással, amely szükséges a német egységek vámmentes ellátásához, amíg a Birodalomból történő vámmentes szállításokkal a katonai építkezéseket látják el. Az 1. bekezdésben leírt sávban a német fegyveres erők felségjoga érvényesül. A német állampolgárságú személyek, akik a leírt sávban vannak alkalmazva magánszerződéses viszony alapján a katonai objektumok építésén, ebben a kérdésben német bírászkodásnak vannak alávetve.

3. cikk

A szlovák kormány katonai erőit a német fegyveres erőkkel való szoros egyetértésben szervezi meg.

4. cikk

A szlovák kormány az egyeztetett védelmi viszonyhoz hasonlóan vezeti külpolitikáját, a német kormánnyal való szoros egyetértésben.

5. cikk

Ez a szerződés az aláírása után azonnal hatályba lép, és 25 évre érvényes. A két kormány tárgyalni fog e határidő lejárta előtt a jelen szerződés időben történő meghosszabbításáról. Ennek bizonyságául a felek teljes jogú meghatalmazottai két példányban aláírták a jelen szerződést.

20 Közli Bencsik Péter: Csehszlovákia története dokumentumokban. Napvilág Kiadó, 2016. 167–168.

Bécs, 1939. március 18. Berlin, 1939. március 23.

A német kormány nevében: von Ribbentrop s. k.

A szlovák kormány nevében: Dr. Jozef Tiso s. k., Dr. Vojtech Tuka s. k., Dr. F. Ďurčanský s. k.

12. sz. forrás:

A karácsonyi Egyezmény²¹

Azok az eszmei irányzatok Szlovákiában, amelyek 1938. október 6-a után kitartottak az antifasiszta demokrácia elvei mellett, és máig aktív ellenállást vezettek a szlovák nép politikai, gazdasági és kulturális megerősökölása ellen, és amelyek ma reprezentálják a szlovák nép minden rétegének tényleges gondolkodásmódját, megegyeztek egy közös politikai vezetés létrehozásában, amely a Szlovák Nemzeti Tanács lesz mint a szlovák nemzet politikai akaratának egyetlen képviselője hazánkban.

I. A Szlovák Nemzeti Tanács feladata és célja:

1. Egységesen és központilag vezetni a szlovák nemzet harcát a náci német diktátumtól való eltávolodásért, amelyet a politikai hatalom hazai bitorlói valósítottak meg.

2. Az első alkalmas pillanatban átvenni a teljes politikai, törvényhozó, katonai és közigazgatási-végrehajtó hatalmat Szlovákiában, és irányítani azt addig az időpontig, amikor a szabadon választott népképviselők át nem veszik a teljes hatalmat.

3. A hatalom átvétele után, amint csak lehetséges, a Szlovák Nemzeti Tanács gondoskodik arról, hogy a szlovák nép szabadon meghatározza képviselőit, akiknek a Szlovák Nemzeti Tanács minden hatalmat átad.

4. A Szlovák Nemzeti Tanács tevékenységében a csehszlovák kormánnyal és az egész külföldi ellenállással egyetértésben fog eljárni, amelyeknek munkáját a nemzetközi és katonai téren elismeri és támogatja.

II. Az itt egyesült elemek és irányzatok megegyeztek az alábbi alapelvekben:

1. Kinyilvánítjuk azon kívánságot, hogy a szlovák és a cseh nép, mint az egymással leginkább rokon szláv népek, a csehek és a szlovákok számára közös államban, a Csehszlovák Köztársaságban rendezzék további sorsukat, a teljes egyenlőség elvének alapján.

2. Minden szláv állammal és néppel való együttműködés kívánatos számunkra, különösen a Szovjetunióval való együttműködés, amelyben általában a kis népek, de főleg a szláv népek szabad életének és sokoldalú fejlődésének védelmezőjét látjuk.

3. A jövődő Csehszlovák Köztársaság külpolitikáját ezen alapelv szellemében kell

21 Közli Bencsik Péter: Csehszlovákia története dokumentumokban. Napvilág Kiadó, 2016. 204–205.

folytassa. Ezért a külpolitika területén és katonapolitikai szempontból a Szovjetunióra kell támaszkodnia.

4. A jövőendő Csehszlovák Köztársaság belső berendezkedésének demokratikusnak kell lennie, s emellett ki kell küszöbölnie minden fasiszta faji és totális törekvést, valamint mindazokat a törekvéseket, amelyek ellentmondanak a fenti elveknek. Ebben a szellemben a belpolitikai berendezkedésnek szilárdnak, de ugyanakkor demokratikusnak kell lennie. Feltétlenül el kell kerülni a múlt hibáit és hiányosságait.

5. A demokrácia eszméjét el kell mélyíteni, és alkalmazni kell gazdasági és szociális téren is, hogy a nemzeti jövedelem elosztása az állampolgárok között a legegyenlőbb legyen, és hogy minden állampolgár élete megfeleljen az emberi méltóság elvének.

6. A kultúrának, iskolaügynek és a nevelésnek a fent említett elveken kell alapulnia. Meg kell őrizni a vallásszabadságot, nem szabad megengedni, hogy az egyház hasson az állami politika és kormányzás irányvonalára.

7. Ezen kérdések végső rendezését – különösen a szlovák és a cseh nép viszonyáról mondottak alkotmányos megerősítését a szlovákok részéről – csakis a szlovák nép szabadon választott (kijelölt) képviselői döntenek el.

ZHRNUTIE

Učebnica pod názvom „A Szlovákia története 1918-1945” (Dejiny Slovenska 1918-1945) bola v prvom rade pripravená v rámci prebiehajúceho vzdelávania na katedre histórie Univerzity Jánoša Selyeho, ale jej štruktúra a metodológia umožňujú, aby ju bolo možné používať aj v iných vzdelávacích inštitúciách s vyučovacím jazykom maďarským.

Učebnica síce nesie názov dejiny Slovenska, popisuje však dejiny Československa, nakoľko Slovensko bolo v rokoch 1918 až 1939 súčasťou Československa, a nie je možné ho vytrhnúť z politického, hospodárskeho a spoločenského prostredia československého štátu. Zatiaľ však, kým kontext zabezpečuje celistvosť Československa, dôraz učebného materiálu je kladený predsa len na Slovensko. Prírodzene, učebnica zobrazuje len tie najdôležitejšie procesy, časti ktorých sú doplnené univerzitnými prednáškami, a tým vytvárajú celok.

Učebnica podrobne prezentuje vznik Československa, vytvorenie štátnej moci a štátneho inštitučného systému. Predstavuje politický systém prvej Československej republiky, charakterizuje politické strany, zaoberá sa štátnou správou a zahraničnou politikou. Predstavuje hospodársku svojráznosť československého štátu, poukazuje na hospodárske a spoločenské rozdiely medzi českými časťami krajiny a Slovenskom. Osobitná kapitola je venovaná riešeniu národnostnej otázky, vrátane predstavenia vzťahu medzi Čechmi a Slovákmi.

Publikácia sa zaoberá aj sociálnymi a politickými dôsledkami veľkej hospodárskej krízy. Podrobne prezentuje krízu Československa z roku 1938 a procesy, ktoré viedli k rozpadu Československa, vrátane mníchovskej dohody, prvej viedenskej arbitráže a vyhlásenia autonómie Slovenska.

Autor načrtáva cestu od autonómie vedúcu až k samostatnosti Slovenska, zaoberá sa politickým systémom samostatného Slovenska, jeho ekonomikou, riešením židovskej otázky a aj Slovenským národným povstaním.

Nakoľko sa jedná o učebnicu určenú pre univerzity, základ zväzku tvorí plynulý text autora, ktorý v 9 kapitolách opisuje politické, hospodárske a spoločenské procesy danej doby. V súlade s parametrami vyžadovanými pri učebniciach, zväzok okrem základného textu obsahuje aj otázky, úlohy, obrázky a tabuľky. Obsah učebnice okrem iného dopĺňajú aj krátke životopisy, ktoré sú od hlavného textu graficky oddelené. V závere zväzku sa nachádza zoznam použitej a odporúčanej literatúry, register osôb a niekoľko textov dôležitejších dokumentov a zdrojov týkajúcich sa učebného materiálu.

Személynévmutató

- Baťa, Tomáš 53, 56
Bechyně, Rudolf 37
Bencsik Péter 11
Beneš, Edvard 16, 19, 22, 24, 26–28, 35, 37, 42, 43, 59, 81, 83, 87, 90, 108–110,
113, 138
Beran, Rudolf 36, 92
- Ciano, Galeazzo 91, 127, 128
Čaplovič, Ján 25
Chamberlain, Neville 77, 85, 86, 126
Chvalkovský, František 127
Clemenceau, Georges 28, 30
Clementis, Vladimír 38
- Daladier, Eduard 86, 126
Dérer, Ivan 31, 37
Dula, Matúš 17, 18, 26, 118, 119
Durčanský, Ferdinand 71, 100, 130
Dürich, Josef 16
- Eichmann, Adolf 93, 105
Espèrey, Franchet d' 28
Esterházy János 65, 88, 93, 103, 105
- Fischer-Colbrie Ágost 60
- Gabčík, Jozef 109
Gajda, Radola 38
Gojdič, Pavol 106
Golian, Ján 110, 112
Gottwald, Klement 38, 70, 109, 110

Hácha, Emil 92, 95
Hampl, Antonín 37
Henlein, Konrád 24, 71, 77, 78, 79, 80, 84, 85, 138
Heydrich, Richard 109
Hlinka, Andrej 17, 38, 39, 60, 61, 62, 71, 76, 87, 89, 138
Hodža, Milan 27, 36, 72, 77, 78, 81, 83, 109, 138
Holčík, Juraj 106
Husák, Gustáv 110
Husz, János (Hus, Ján) 59

Jaksch, Wenzel 78
Jaross Andor 65
Jászi Oszkár 26
Jerjomenkó, Andrej Ivanovics 112
Josko, Matej 110

Kamenec, Ivan 11
Karmasin, Franz 99, 103
Kárník, Zdeněk 10, 21
Károlyi Mihály 19, 26–28, 119
Klofáč, Václav 22, 37
Kossuth Lajos 14
Kramář, Karel 14, 15, 22, 24, 27, 37
Krofta, Kamil 43
Kubiš, Jan 109
Kun Béla 30

Lelley Jenő 65
Lettrich, Jozef 110
Linder Béla 26
Lukáč, Emil Boleslav 37

Mach, Alexander 39, 71, 94, 98–100, 102, 113
Major István 38
Malinovszkij, Rogyion Jakovlevics 112
Malypetr, Jan 67
Masaryk, Tomáš Garrigue, 12, 13, 15–19, 21, 22, 26, 35, 40, 43, 59, 61, 66, 72, 117,
138
Masaryková, Alice 22
Medrický, Gejza 100
Medvecký, Karol Anton 37, 118
Mičura, Martin 37
Mussolini, Benito 86, 126

Nižňanský, Eduard 11
Novomeský, Ladislav 110

Osuský, Štefan 109

Palacký, František 13, 14
Pauliny-Tóth, Ján 88
Poincaré, Raymond 18
Preiss, Jaroslav 47

Rákóczi Ferenc, II. 14
Rašín, Alois 21, 22, 37, 47
Rázus, Martin 40
Ribbentrop, Joachim 79, 91, 127, 128, 130
Rothermere, Hamsworth 43
Runciman, Walter 83, 84

Šedivý László 106
Seton-Watson, Robert 15
Sidor, Karol 39, 71, 95, 100
Šmidke, Karol 110
Sokol, Martin 39, 97

Soukup, František 21
Šrámek, Jan 37
Šrobár, Vavro 21–23, 31, 36, 41, 138
Štefánik, Milan Rastislav 16, 17, 138
Steiner Gábor 38
Stříbrný, Jiří 21
Štúr, Dionýz 26
Švehla, Antonín 21, 22, 36
Svoboda, Ludvík 110
Surový, Jan 85

Szent-Ivány József 65
Szüllő Géza 65

Tiso, Jozef 39, 76, 88–90, 93–95, 97, 98, 100, 106, 111, 113, 130, 138
Tiso, Štefan 100
Tuka, Vojtech 39, 61, 62, 94. 97–100, 113, 123, 130, 138
Tusar, Vlastimil 31, 37

Ursíny, Ján 110

Viest, Rudolf 111, 112, 138
Vix, Ferdinand 27, 28

Wisliceny, Dieter 105

Zápotocký, Antonín 38

A képek, térképek, táblázatok jegyzéke

1. kép: Tomáš Garrigue Masaryk (https://sk.wikipedia.org/wiki/Tom%C3%A1%C5%A1_Garrigue_Masaryk)
 2. kép: Milan Rastislav Štefánik (https://hu.wikipedia.org/wiki/Milan_Rastislav_%C5%A0tef%C3%A1nik)
 3. kép: Vavro Šrobár (<https://korzar.sme.sk/g/111546/historia-kosic-na-prelome-nove-membra-a-decembra-1918?photo=p3747084>)
 4. kép: Andrej Hlinka (<https://citaty-slavných.sk/autori/andrej-hlinka/>)
 5. kép: Edvard Beneš (https://cs.wikipedia.org/wiki/Edvard_Bene%C5%A1)
 6. kép: Lebélyezett bankó (Fórum Kisebbségkutató Intézet)
 7. kép: Vojtech Tuka (https://en.wikipedia.org/wiki/Vojtech_Tuka)
 8. kép: Konrád Henlein (<https://www.akg-images.de/archive/-2UMDHUQXGEX.html>)
 9. kép: Milan Hodža (<https://www.valka.cz/Hodza-Milan-t9194>)
 10. kép: Egy a dél-szlovákiai könnyűérdők közül (Fortepan / Gyöngyi)
 11. kép: Jozef Tiso (https://hu.wikipedia.org/wiki/Jozef_Tiso)
 12. kép: Korabeli térkép a második Csehszlovák Köztársaságról (https://en.wikipedia.org/wiki/Second_Czechoslovak_Republic#/media/File:Malaalenase.jpg)
 13. kép: Antiszemita propaganda (<https://www.fjuzn.sk/aktuality/precitajte-si-o-antisemitizme-v-cechach-a-na-slovensku>)
 14. kép: Rudolf Viest (<http://www.muzeumsnp.sk/historia/osobnosti/general-rudolf-viest/>)
-
1. térkép: Csehszlovákia tartományai és szomszédai (https://sk.wikipedia.org/wiki/Prv%C3%A1_%C4%8Desko-slovensk%C3%A1_republika)
 2. térkép: Demarkációs vonalak a Felvidéken és a csehszlovák–magyar államhatár kialakulása (<https://korkep.sk/cikkek/regio/2019/01/19/mi-tortent-losoncon-100-evvel-ezelott-vi-resz/>)
 3. térkép: Anagymegyerendszer (<https://www.kkexpress.sk/hist%C3%B3ria/z%C3%A1nik-spi%C5%A1skej-%C5%BEupy-posledn%C3%A9-%E2%80%9Eok-r%C3%BAhle%E2%80%9C-perli%C4%8Dky-roka-2017>)
 4. térkép: A szudétánémet régiók Csehországban (https://www.researchgate.net/figure/The-Sudetenland-in-the-Czech-Republic-1_fig1_225210995)

5. térkép: Az önálló Szlovákia területe (https://sk.wikipedia.org/wiki/Ochrann%C3%A1_z%C3%B3na#/media/S%C3%BAbor:Slovakia_1940.png)

1. táblázat: Csehszlovákia lakossága a két világháború között

2. táblázat: Szlovákia népessége és az egyes etnikumok aránya az 1921-es és 1930-as népszámlálás alapján

A borítón látható kép lelőhelye: <https://autogratias.sk/skoda-si-pripomina-100-rokov-vzniku-ceskoslovenska-prve-kilometre-v-prvej-republike/>

Univerzita J. Selyeho
Pedagogická fakulta
Bratislavská cesta 3322
SK-945 01 Komárno
www.ujs.sk

Simon Attila
Szlovákia története
1918–1945
Egyetemi tankönyv

Recenzenti / Recenzensek:
Dr. habil. Bencsik Péter, PhD.
Dr. habil. Popély Árpád, PhD.

Jazyková úprava / Nyelvi szerkesztő: Simon Beáta

Tlačová príprava / Nyomdai előkészítés: TAMM
Vydavateľ / Kiadó: Univerzita J. Selyeho, Selye János Egyetem

Rok vydania / Kiadás éve: 2021
Prvé vydanie / Első kiadás

ISBN 978-80-8122-397-6

ISBN 978-80-8122-397-6